

САЪДИЙ ШЕРОЗИИ,

ШЕЪРИЯТИДАН

Ф о р с и й д а н Х а л қ а р о Ф и р д а в с и й м у к о ф о т и н и н г
лауреати Шоишлом Шомуҳамедов таржимаси

Тошкент — 1976

Редактор —
Жуманиёз Жабборов

Шерозий — Саъдий шеърятидан.
Т., Ўзбекистон КП МКнинг нашриёти, 1976.
168 б.

Ширази Саади. Избранное.

И(Эрон)

М 70404—4
М 357 [06]—76

© Издательство ЦК КП Узбекистана, 1976.

«БЎСТОН»ДАН

(1257 йилда ёзилган)

ДЕБОЧАДАН

Кўл узоқ элларга қилдим саёҳат,
Турли одам билан бўлдим ҳамсуҳбат.

Ҳар бурчакдан топдим бир луқма томоқ,
Ҳар хирмондан олдим биттадан бошоқ.

Шерознинг покиза элига таҳсин,
Ундай эл кўрмадим, раҳмат ёғилсин.

Ҳаётим шу элнинг меҳри-ла туздим,
Шому Рум еридан кўнгилни уздим.

Во дариг, айланиб шунча бўстондан,
Элга қайтиб келсам қуруқ қўл билан.

Уйладим дўстларга элтай не савғо,
Мисрдан келтирар одам қанд, ҳалво.

Қанду ширинлик йўқ қўлда, найлайин,
Фақат сўзларим бор, шакардан ширин.

Бў қандни еб бўлмас мисоли шакар,
Буни маъно аҳли қоғозда элтар...

Саодатли кунда асар бўлди тахт,
Тарихи қўш ҳайит ўртасида бахт.

Олти юз эрди-ю яна эллик беш,
Дур тўлиқ хазинам очдим пешма-пеш.

Этакда ҳали бор эди гавҳар, дур,
Хиҷолатдан бошим тиззамда эрур.

Дур бор жойда бўлур ҳам оддий садаф,
Боғда баланд сарвлар ичра ўт-алаф.

Қулоқ сол эй оқил ҳунарманд киши,
Айбжўйлик эмас ҳунарманд иши.

Тўн ўзи ҳо кимҳоб, ҳо шоҳи бўлур,
Астар ости оддий пахтага тўлур.

Шоҳисин кўрмасанг таъна бошлама,
Тўним астарини очиб ташлама.

Ақлинг ғолиб айла, жаҳолатинг ют,
Карам бирла тўним пахтасин бекит.

Фазлим ғуруридан эмас бу йўлим,
Карам истаб чўзиб турибман қўлим.

Маъқул тушса агар мингтадан бир байт,
Мард бўлиб таъна-ю маломатдан қайт.

Менинг асарларим бу Форсда фақат,
Хўтан ичра мушкдек арзон, беқиммат.

Довулдек хуш эди овозим йироқ,
Энди айбларимни яқинроқдан боқ.

Гулистонга Саъдий келтирибди гул,
Ёки Ҳиндустонга мурч келтирмиш ул.

Мевасининг усти ширин хурмодак,
Ёрганда ичидан чиқар тош данак.

1 б о б д а н

АДЛУ ИНСОФ ХУСУСИДА

**Нушервон дунёдан юмар экан кўз,
Хурмуз ўғлин чорлаб демиш шундай сўз:**

**«Нотавонларни ёд айла муттасил,
Ўз роҳатинг ўйлаб бандда қолмагил!**

**Агар ўз тинчингни кўзласанг фақат,
Диёрингда кимса тополмас роҳат.**

**Ақлга сиғарми, ҳечам бундай иш,
Чўпон уйқуда, қўй бўрига емиш.**

**Қанотингга олгил ғариб, муҳтожни,
Раият қўяр шоҳ бошига тожни.**

**Султон дарахт бўлса, раият томир,
Томирдан, эй ўғлим, дарахт куч олур.**

**Халқ дилин оғритма борича имкон,
Илдизинг қўпариб бўлма пушаймон.**

**Илдизингга теша урма ногаҳон,
Ўз илдизинг ўзинг узма, болажон.**

**Тўғри йўл истасанг дам ўлтирма тинч,
Покизалар йўли умид ва қўрқинч.**

Мардлар табиати тутар оқил иш,
Яхшиликка умид, ёмондан қўрқиш.

Иккисидан хабар топса подишоҳ,
Иқлиму мулки ҳам топади паноҳ.

Қўрқмайди кишидан келса фалокат,
Қўрқар етмасин, деб: юртга ҳалокат.

Гар табиатида бундай хулқи кам,
Юртида топилмас осуда одам...

Хароблик келтирар юртга қиличбоз,
Кампир қарғиш кучи ундан эрмас оз.

Бева хотин ёққан чироғи охир,
Кўпинча юртга ўт қўймоққа қодир.

Инсоф билан юртин сўрамоқ иши,
Топилурми ундан бахтиёр киши.

Жаҳондан кўз юмиш вақти етган он,
Тобути устида бўлишар гирён.

Яхши ҳам, ёмон ҳам қолмайди мудом,
Яхшиси олиб кет бундан яхши ном.

Ашаддий душманинг ким халқ хунхори,
Фойданг деб кўзласа халқинг озэрин.

Ундайларга берма ҳокимликка йўл,
Дастидан халқ чўзса фалак томон қўл.

Ситамкор, бадахлоқ қолмагай албат,
Абад қолар унинг номига лаънат.

Яхшилик қилган ҳеч кўрмас ёмонлик,
Ёмон ўз жонига топмас омонлик.

Аммо ёвни қилма, қилма парвариш
Ишинг илдизидан бўлсин қўпариш.

Золимга сабр этма, жазо жорий қил,
Зулмдан семирган терисини шил.

Элинг қўйларини ёрмасдан паққос,
Бўри бошин кесиб, элни эт халос.

Мусофирга меҳр кўргузсанг агар,
Улар яхши номинг оламга ёяр.

Улуғлар эъозлаб ғариб одамни,
Шухратлари тутди бутун оламни.

Озор чекиб кетса ғариб хотири,
Мамлакат шухрати сўнар охири.

Сайёҳ ғариблара дўстлик қил, эй шоҳ,
Яхши номинг олиб, сотар шу сайёҳ.

Азиз тут мусофир меҳмонни ҳам сен,
Аммо унутмагил гумонни ҳам сен.

Бегонадан бўлмоқ керак эҳтиёт,
Дўст қобиғи ичра учраб турар ёт.

Юмшоқликдан ғаним кучланиб кетар,
Дағалликдан пичоқ суякка етар.

Қаттиқлик, юмшоқлик иш берар боҳам,
Табиб ҳам ниш урар, ҳам қўяр малҳам.

Мард бўлу карамли ҳам хушфеъл бўл,
Ҳақ сенга, сен эса, бандага топ йўл.

Абадий қолмайди жаҳонда ҳеч кас,
Яхши номи қолса, шунинг ўзи бас.

Номи ўчмас кимдан қолмиш ёдгор,
Хавзу меҳмонсарой, кўприк, ё минор.

Кетсаю қолмаса ундан яхши ном,
Ўлгач ҳатто дуо ўқимсоқ ҳаром.

Бари кўп бойлигу шодликлар кўриб.
Охири кетишди барин қолдириб.

Бири олиб кетди бундан яхши ном,
Биридан ёмонлик сақланди мудом.

Гар гуноҳкор келса қидириб паноҳ,
Аввал гуноҳ учун ўлдирмасин шоҳ.
Аввал бор даркордир насиҳату панд,
Ундан сўнг зиндону, оёқ-қўлга банд.
Агарда панду банд этмас унга кор,
Қурит илдизидан, удир нобакор.
Аввали қийнаб кўр оқизиб ёшин,
Қайта улаб бўлмас узилган бошин.
Киши гуноҳидан қўзғалса ғазаб,
Чида, гар чидамоқ ўзингга азоб.
Бадахшон лаълини синдирмоқ осон,
Лек қайта уланмас лаъли Бадахшон.

Ҳ И К О Я Т

Дарёйи уммондан чиқди бир одам,
Сувда, қуруқликда хўп кезмиш олам.
Дуч келмиш унга рум, турк, тожик, араб,
Ҳар илмдан йиғмиш дилида асраб.
Жаҳонни кўп кўрган донишманд киши,
Сафарда мўл юриб чиниқмоқ иши.
Танаси қудратли азим бир дарахт
Ва лекин барги йўқ, забуну карахт...
Бир шаҳарга келди чиқиб соҳилдан,
Шоҳи улуғ оқил, билимдон экан.
Фикру ўйи доим яхшилик, эзгу,
Дарвешлар изига юзин суртмиш у.
Мусофирни олиб бордилар ҳаммом,
Йўл гардидан уни аритиб тамом,

Покиза этдилар, танин ювдилар,
Дилдан йўл ташвишин тамом қувдилар.

Бошин қўйиб подшо остонасига,
Дуо бирла кирди кошонасига.

Подшо бахти яшнаб турган чоғ эди:
«Иқболикг гулласин мисли боғ!» деди.

Шоҳ деди: «Мусофир, қайдан бўлурсан,
Не орзу умид-ла бунда келурсан!

Улкада не кўрдинг яхши-ю ёмон,
Сўзлаб бер, эй олий табиат инсон!»

Деди: «Олампаноҳ, саодатли шоҳ,
Мададкоринг бўлсин ҳар ишда оллоҳ.

Мамлакатинг ичра қайга бормадим,
Дилозурда бирор кимса кўрмадим.

Ҳеч кимнинг эс-ҳушин олмабди шароб,
Шаробхоналарни этибсан хароб.

Подшога шундай хулқ ярашар, зинҳор,
Бирор кимга раво кўрмаса озор»,

Сўзларди ҳар сўзи мисоли гавҳар,
Шоҳ эшитган сайин таҳсини ошар.

Подшо маъқул топиб унинг сўзини,
Иззат-ла ёнига олиб ўзини,

Зару гавҳар ҳадя айлади инъом,
Отидан, зотидан бошлади калом.

Саргузаштин бир-бир сўзлади шоҳга,
Яқинроқ бўлди у олампаноҳга.

Бунга боқиб дилдан ўтказар шоҳ ҳам:
«Вазирликни қани шунга топширсам».

**Уйлар эди: «вазир юртнинг сардори,
Шундай киши бўлса, дардларга дори.**

**Валекин бир йўла бундай йўл олсам,
Ажабмас даврада кулгуга қолсам.**

**Аввал уни синаб кўрмоқ лозимми!
Ҳунарга фикридек буюк азимми!**

**Донолар сўзини ёдингга олсанг:
«Синамай иш тутган ҳоли бўлур танг».**

**Уйлаб кўр, ўқини бўшатмай камон,
Бўшатиб сўнг ўйлаб, бўлма пушаймон.**

**Бирликда ўтмаса маълум бир муддат,
Кимса ичин билиб бўлмайди албат».**

**Урганди мусофир ахлоқин бир-бир,
Ақлли, покиза эрди мусофир.**

**Таъби равшан эди, фаросати бут,
Заршунос, одамий, дилида субут.**

**Аъёну арбобдан кўриб кўп аъло,
Унга вазирликни топширди подшо.**

**Улкани бошқарар, дилда маърифат
Ва ҳикмат кучига тобе мамлакат.**

**Амри фармонидан чиқмас бир одам,
Бирор кимса ундан кўрмасди алам.**

**Барча ғийбат аҳлин тилин боғлади,
Елғон сўз кишилар дилин доғлади.**

**Нуроний дилидан ўлкада партов,
Аммо собиқ вазир ёнарди лов-лов.**

**Ул оқил кишидан тополмай нуқсон,
Тўҳмат йўлин тутди охир паст инсон.**

**Бадгумону оқил — мис ва чумоли,
Мисни кемирмоққа келурми ҳоли...**

Охир шоҳнинг ўзи тафтишга тушди,
Ҳақиқат тагига шахсан етишди.

Кўпни билган киши кўтариб бошин,
Деди: «Эй шаҳаншоҳ, ақлинг қуёшин

Ҳеч булут тўсмасин, менинг ишим пок,
Ёмон тўхматидан яшармен бебок.

Хотиримда йўқдир гумон эй шоҳим,
Майли очиқ айтинг недур гуноҳим!»

Шаҳаншоҳ унга дер, очиқ айтайин,
Гуноҳинг бор-йўғи бўлсин хўп тайин.

Ҳоҳолаб кулади бармоғин тишлаб,
Яна сўз бошлайди ёқасин ушлаб:

«Собиқ вазир ҳар на деса не ажаб,
Сўзга қулоқ солгил турқиға қараб.

Нима ҳам деярдн менинг душманим,
Яхшилиқни қачон кўрибди ғаним.

Подшо мени ундан баланд тутган чоҳ,
Билгандим менга у ёв бўлгай мутлоқ.

Фазилатли султон билмасмиди ким,
У менга умрбод бўлажак ғаним.

Тушкунлигин мендан кўраркан магар,
Мени дўст тутмас то қиёмат қадар.

Энди менга агар берсанг ижозат,
Сўзлаб берай дуруст битта ривоят:

Билмадим кўргандим қай бир китобда,
Айтай эсга келиб қолди шу топда.

Бировнинг тушига кирибди шайтон,
Қомати тик эмиш нақ сарви равон.

Юзлари гўзалмиш бамисоли ҳур,
Юзидан қуёшдек таралармиш нур.

Ултириб қолибди, дебди: «Во ажаб,
Фариштами дебман ҳуснингга қараб.

Гар ҳуснинг шул бўлса тўлин ой мисол,
Нечун хунукликка сен бўлдинг тимсол!

Қинғир деб билурлар сенинг қоматинг,
Ҳаммом ичра чизиб хунук суратинг!»

Бу сўзни эшитиб шайтон бечора
Бир оҳ уриб, дебди дили минг пора:

«Чеҳрам тўлин ойдек, қоматим алам,
Айбим шу — душманам қўлида қалам».

Ниятим пок менинг, ишим, номим пок,
Ғанимлар булғатар уни ғазабнок.

Мени деб обрўси тўкилган вазир,
Макру адовати оламга татир.

Аммо қўрқувим йўқ ғазаб этса шоҳ,
Сўзга ботир бўлура доим бегуноҳ.

Торозудан уриб турган савдогар,
Мухтасиб олдида қўрқиб қалтирар.

Сўзим тўғри бўлса дилим бўлса пок,
Ғийбатчи сўзидан кўнгилда не бок!

Ишим, сўзим тўғри бўлса не ғамим,
Нима деса десин ғийбатчи ғаним»

Донишманд сўзларни дур каби терди
Бундан яхшироқ сўз ким айтар эрди!!

Аркони давлатга ташлабон нигоҳ,
«Бундан ортиқ сўзни ким дер!» ўйлар
шоҳ:

«Оқиллик, оғирлик қилмасам зинҳор,
Бунга берар эдим тухматдан озор.

Шошилиб қинидан ким чиқарар тиг,
Пушаймондан бармоқ тишлар, во дариғ!»

Покиза вазирни айлади эъзоз
Жазодан хўрланди тухматчи, носоз.

Доно вазир ила адолатли шоҳ
Шону шуҳрат қучди, барча хайрихоҳ.

Адлу карам ила бошқарди юртин,
Яхши номи қолди, ёғар офарин.

ҲИКОЯТ

Эшитдим адолатли бир подишо,
Кияркан астару авра бўз қабо.

Бири дебди: «Шоҳим, тўнинг жуда жўн,
Хитойи шоҳидан тикдир яхши тўн!»

Дебди: «бул кийимда танга осойиш,
Бундан ортиғидир зебу оройиш...

Менинг бошимда ҳам юз-юзлаб ҳавас,
Лекин ғазна танҳо меники эмас.

Қўшунлар ҳақидир бойлигу гавҳар,
Шоҳ зийнати учун эмас сийму зар.

Ғар аскар бўлмаса шоҳидан ризо,
Ватан чегараси қолур хавф аро.

Деҳқон эшагини талаб кетса ёв,
Нечук солиқ олар Султон беаёв.

Ғанимлар таласа, шоҳи олса бож,
Не иқбол кўради ундай тахту тож.

Йиқилганга зўрлик мурувват эмас,
Аъло қуш чумоли донини емас...

Кишвар олиш мумкин соз хулқинг билан,
Қон тўкма жанг қилиб ўз халқинг билан.

Қасам мардлик ҳаққи бутун кенг жаҳон,
Сира арзимајди ерга томса қон.

Эшитдим бахтиёр Жамшид подишо,
Булоқ бошга ёзмиш шундай бир маъно:

«Кўплар ҳам бу чашма бошига етди,
Сув ичди, дунёдан кўз юмиб кетди.

Қанчаси зулм ила оламини олди,
Гўрга ўзи кетди, олгани қолди».

ҲИКОЯТ

Эшитдим бир кун и ов қилиб қувноқ,
Улуғ Доро кетмиш лашкардан йироқ.

Кўққис рўпарадан чиқмиш йилқибон,
Қўрқувда дилидан ўтказмиш султон:

«Бошламасдан бурун бу менга ҳужум,
Бир аниқ ўқ билан гум қилайин, гум!»

Шундай, уни душман этибон гумон,
Уқ тортиб, ўқталди каёний камон.

Ул дер: «Эй Эрону Турон подшоҳи,
Юртингга тушмасин ёмон нигоҳи.

Мен шоҳ йилқиларин ниғаҳбониман,
Бунда юрадирман шул хизмат билан».

Шоҳнинг кўнгли тушиб жойига шу чоқ,
Кулиб унга деди: «Эй ақли чўлоқ,

Нақ жонингга оро кирди фаришта,
Камоним тахт эди, ўқи саришта».

Кулиб шоҳга шундай дебди йилқибон:
Валломатдан сўзим тутмасман ниҳон.

Яхшиликка элтмас агар шаҳаншоҳ,
Ажратмаса дўстни душмандан, э воҳ.

Улуғлик шартидир, ҳокимлик нақши,
Кичикларни бир-бир билмоқлик яхши.

Мени саройингга чорлаб неча бор,
Йилқилардан сўроқ қилдинг, ҳукмдор.

Букун меҳр билан чиққандим пешвоз,
Душман ҳисоб этдинг, бошлаб тирандоз.

Мингта от ичидан мен, эй шаҳриёр,
Керагин танимай адашмай зинҳор.

Чунки йилқиларим билан ақлим банд,
Сен ҳам йилқиларинг унутма ҳарчанд.

Чўпондан бу сўзни эшитиб Доро,
Яхшилик кўрсатди, айлади дуо.

Кетаркан ўзича дерди кўп хижил,
«Бу сўзни лавҳага ёзиб қўйсин дил

Тахту мулк хатарда, кучаяр хариф,
Шоҳ бўлса тадбирда чўпондан заиф».

* * *

Жуда ёқиб тушди менга бу беш байт,
Кеча куйлашарди уни базм пайт:

«Ҳаётимда роҳат, ўзим бахтиёр,
Кеч эди, оғушда ой юзли дилдор.

Ул ширин уйқуда ётар эди маст,
Дедим, эй қомати олдида сарв паст,

Наргис кўзинг бир дам уйқудан очгил,
Гул-гул яшнаб, булбул каби куйлаб, кул.

Эй жаҳон фитнаси уйқудан уйғон,
Лабинг каби шароб келтир аргувон.

**Бир оз кўзин очиб ул берди жавоб:
«Фитнанинг уйғонмай ётгани савоб».**

ҲИКОЯТ

**Шоҳлар аҳборида ёзилмиш чунон,
«Тукла шоҳ тахтига ўлтирган замон,**

**Бирор кимса ундан кўрмади зулм,
Шоҳлардан олгани фақат шул билим.**

**Бир оқилга бир кун деди: «умр ўтар,
Беш кунлик ҳаётим беҳосил кетар.**

**Ибодатга машғул бўлай муттасил,
Ибодат кунжидан топайин ҳосил.**

**Тахту тож, мансабу бойлик бебақо,
Олиб кетиб бўлмас гўрга мутлақо!»**

**Бу сўзларни тинглаб ул равшаннафас,
Зарда билан шоҳга дер: «Эй Тукла, бас!**

**Халққа хизматдадир асли ибодат,
Жойнамоз, тасбеҳда эмас ниҳоят.**

**Сен ўзинг салтанат тахтида ўтир,
Аммо дарвешона пок умр кечир.**

**Сидқу иродатга белингни боғла,
Лофу кароматдан тилингни боғла.**

**Улуғларким, кимга сафо ёр эди,
Тўн остида шундай хирқа бор эди.**

* * *

**Ким абад яшамоқ умидин қилур?
Абад яшагани қани ким билур?**

**Ким бойлик, сийму зар қолдириб кетди,
Улгач ворислари тагига етди.**

**Ким йиғиб қолдирар олтин, бойлик мол,
Кўз юмгач тез кунда бўладир поймол.**

**Кимки, кишиларга айлади эҳсон,
Ҳар нафас, ёғилур раҳмат фаровон.**

**Яхши ном қолмаса улуғдан, ишон,
Улгач йўқолур у бе ному нишон.**

*** * ***

**Ғафлат пахтасидан бўшалса қулоқ,
Мурдадан ҳам ўгит тингларсан шу чоқ.**

**Яхши киши юрмас ёмонлик сари,
Яхши хулқли ўтмас яхшидан нари.**

**Яхшиликка етиб боролмас ёмон,
Кўпинча етолмас уйига чаён.**

**Бошқалар нафини ўйламас одам,
Оддий тошдан хордир, оддий тошдан кам.**

**Хато сўзладим, эй хуш одатли ёр,
Одамга темир, мис, тошнинг нафи бор,**

**Ундайин одамга ўлим ва уят,
Тошча ҳам бўлмаса унда фазилат.**

**Йиртқичдан яхшими ҳар бир киши ҳам,
Йиртқичдан баттарроқ ёмон хулқ одам.**

**Йиртқичдек одамга ташланмоқ иши,
Демак ҳайвондан паст ундайин киши.**

ҲИКОЯТ

**Маъмунга халифлик даври етган дам,
Бир канизак олди хўп зебо санам.**

**Танаси гул каби, чеҳраси офтоб,
Ақлидан оқиллар ақли топар тоб.**

Азизлар ҳунига шўх-шўх уриб чанг,
Тирноқларин айлар эрди ҳино ранг.
Обидлар фириби ўсмаланган қош —
Камалак мисоли, ҳайратда қуёш.

Тун чўкди, хилватга қанча тортса ҳам,
Маъмун қучоғига кирмади санам.

Маъмунда авж олиб қаҳр оташи,
Сапчадек узмоқ ҳам бўлди қиз бошин.

Қиз деди: «Бошимга майли сол қилич,
Лекин яқинлашмоқ ҳавасидан кеч!»

Деди: «Қайси хулқим ёқмади сенга,
Недан озор чекдинг, ҳозир айт менга».

Деди: «Бошим олиб, ўлдир ушбу дам,
Димоғинг ҳидига асло йўқ чидам.

Шу қўланса исдан жонга ситаминг,
Юзлаб ажал тиғин йўллар ҳар даминг».

Бу сўзни эшитиб хуш одатли шоҳ,
Қаттиқ хафа бўлди, дилдан чекди оҳ.

Дили қаттиқ оғриб ранжиса ҳам ул,
Даволанди, оғзи бўлди мисли гул...

Наздимда шул киши дўстинг бегумон,
Йўлингда чоҳ кўриб, айтса ўшал он.

Гар йўлдан озганга десанг тўғрисан,
Унга зулм этарсан бу сўзинг билан.

Айбинг айтмасалар не бўлур ҳолат,
Ҳунар деб кўрсатар айбинг жаҳолат.

Кимга даво бўлса гар Суқмуниё¹,
Унга шакар даво демагинг хато.

¹ Даво учун ишлатиладиган ниҳоятда аччиқ ўсимлик шираси.

**Қани хушсўз табиб не дер қулоқ ос:
«Аччиқ дори қилур дардингдан халос!»**

**Агар лозим эрса фойдали шарбат,
Саъдий, аччиқ пандин қабул эт албат.**

**Билим элагидан ўтиб ушбу панд,
Ширин сўз ўрамиш уни мисли қанд.**

И б о б д а н

ХАЙРУ ЭҲСОН ХУСУСИДА

**Ақлинг бўлса қидир мазмуну маъно,
Мазмун абад қолур, шакл бебақо.**

**Мазмун дегил ақлинг бўлса раҳнамун,
Сурат кетажагу қолажак мазмун.**

**Элга хотиржамлик келтирган одам,
Улгач тупроқ ичра ётар хотиржам.**

**Тирикликда ғаминг егил сен ўзинг,
Улгач, ўз ишинда бўлур жон кўзинг.**

**Бойлигинг сарф айла сеники бутун,
Ихтиёри сендан кетар эрта кун.**

**Бўлмай десанг агар пароканда дил,
Парокандаларни ёд айлаб тургил.**

**Имконинг борида хазинанг сарф эт,
Эрта кун қўлингдан тушажак калит.**

**Орқамни ўзимдек қаширми киши,
Менинг ғамхўрим ўз тирноғим тиши.**

**Ғарибни эшикдан қувма бенасиб,
Бир куни ўзинг ҳам бўлмагил ғариб.**

**Ғариб бечоралар дилини шод қил,
Бечора кунларинг эслагил, ёд қил.**

* * *

Етимлар бошига бўлгил соябон,
Тикан кирса чиқар, чангин арт осон.

Етим турса боши эгик, маъюсдил,
Олдида фарзандинг ўпиб, суймагил.

Етим гар йиғласа ким овутар, ким!
Агар у ранжиса қўлин тутар ким!

Шафқат бирла арит кўзин ёшини,
Чеҳрасин пок айла силаб бошини.

Бошидан кетмишдир гар соябони,
Сен айла парварииш, бўл нигоҳбони.

Қачонким бошимда отам бор эди,
Бошим узра тожу жиғам бор эди.

Вужудимга пашша қўнар эрса гар,
Роҳатин йўқотгай эди нечалар.

Букун асир этса мени гар ағёр,
Топилмас додимга етгучи бир ёр.

Етимчалар дарди менга хўп аён,
Отам кетди бошдан гўдаклик замон.

Гар инъом айласанг бўлма худ писанд,
«Мен сарвар, бошқалар тобе» деб хурсанд.

Қўлингдан келганча меҳнат қил, меҳнат,
Меҳнатдан ёғилур бошингга раҳмат.

МАСАЛ

Қизига яхши сўз дер деҳқон хотин:
«Ҳосил чоғи йўқлик кунин ўйлагин.

Идишларда доим сувинг бўлсин лиқ,
Доим тўлиб оқмас қишлоқда ариқ.

Борингни бир йўла сочма дўстга ҳам,
Душманинг солмасин бошингга алам.

Қуруқ қўл ўтказа олмас ўз сўзин,
Зар билан ўярсан оқ девнинг кўзин.

Бору йўғин ким сарф этар бир йўли,
Керак вақти қуруқ қоладир қўли.

Гадолар хайрингдан бўлмас паҳлавон,
Қўрқамен бўлмагил ўзинг рамақжон.

Озода, яхшилар йўлини тутгил,
Йиқилган, нотавон қўлини тутгил.

ҲИКОЯТ

Бир итга дуч келди биров саҳрода,
Ташналикдан ётар жонсиз афтода.

Дасторин арқондек қудуққа солди,
Учига қалпоғин бойлаб сув олди.

Хизматга белини маҳкам боғлаб у,
Мажолсиз кучукка қўлдан берди сув.

Унинг бу ишидан толибон хабар,
Қозидан гуноҳин сўрар пайғамбар.

Ҳушёр бўл зулмдан қилгил андиша,
Вафо-ю, карамни қилмагил пеша.

Яхшилик муксфот топди итдан ҳам,
Гар одамга қилсанг бўлмас ундан кам.

Қўлингдан келганча карам қил карам,
Карамли бўлмагай ҳеч кимсадан кам.

Биёбонда қудуқ қазолмасанг, боқ,
Қабристонга кириб битта чироқ ёқ.

Хазинадан бўлса қантор¹ бой бахши
Меҳнатингдан қирот² берганинг яхши.

* * *

Ҳар ким ўз ҳолича юк кўтарар, бил,
Чигиртка оёғи чумолига зил.

* * *

Халққа яхшилиқ қил, эй бахтли одам,
Бир кун оғир кунга қолма ўзинг ҳам.

Йиқилганлар қўлин тутганлар охир,
Йиқилса ҳам бўлмас андуҳга асир.

Меҳнаткаш мискинга зулм этма зинҳор,
Балки бўлар бир кун ул ҳам ҳукмдор.

Шукуҳу давлатинг бўлур мустаҳкам,
Оддий халққа зулм этмасанг ҳечам.

Бойлик, амал келиб кетиши мумкин,
Бўлганидек бирдан пиёда — фарзин.

Насиҳатим олиб солгил ақлга,
Калтафаҳм солар адоват дилга.

Кўп зўравон кўрдим букун бемажол,
Кўп заифга охир боқмиш бахт-иқбол.

Ҳукмингдагиларга айлама зулм,
Балки бир кун ўзинг бўлурсан мазлум.

ҲИКОЯТ

Покиза бир марддан айлай ҳикоят,
Қулоқ сол гар бўлсанг мард пок табиат.

Шибли шайх каппондан олиб халта дон,
Орқалаб жўнади қишлоғи томон.

¹ Оғирлик ўлчови, бир ҳўкиз териси тўла олтин.

² Оғирлик ўлчови, тахминан 200 миллиграмга тенг келади.

**Кўрди буғдой ичра битта чумоли,
Узин ҳар ён урар паришон ҳоли.**

**Тун бўйи ухламай ғамини еди,
Жойига қайтариб келтириб деди:**

**«Мурувватдан эрмас чумолини гар,
Жойидан ажратиб этсам дарбадар!»**

**Дарбадарларни жам айласанг мудом,
Сенинг ҳам хотиринг жам айлар айём.**

**На хуш сўзлар демиш Фирдавсий пок зод.
[Раҳмат ёғиб гўри хўп бўлсин обод]:**

**«Юккаш чумолига бермагил озор,
Жон ширин, унинг ҳам ширин жони бор».**

**Заифга зулм этиб зўравон бўлма,
Чумолидек бир кун нотавон бўлма.**

**Ожиз йиқилганлар дилини шод қил,
Ожизлик кунларни ўзинг ҳам ёд қил.**

**Парвона ҳолига ачинмайин шам,
Охир куйиб адо бўлур ўзи ҳам.**

**Сендан ожизлар кўп атрофингда жам,
Сендан кучлилар ҳам эмасдирлар кам.**

**Кечир, овга чиқмоқ эсанг, эй ўғил,
Ваҳшийни ҳам эҳсон билан ром қилғил.**

**Ёвни арқонласанг илтифотингдан,
Бу бандни кесолмас қиличи билан.**

**Дўстни душман этар ҳар ёмон қилиқ,
Ёмонлик тухмидан чиқмас яхшилиқ.**

**Дўст бошига солсанг андуҳ — алам бас,
Дийдоринг кўрмоқни қилмағай ҳавас.**

**Кимки душманига яхшилиқ этар,
Ажабмас ғаними дўст бўлиб кетар.**

ҲИКОЯТ

Борарди бир йигит йўл узра шошиб,
Етакда келарди қўйи эргашиб.

Дедим: «Қўй бўйнидан банд этмиш арқон,
Шунингчун орқангдан эргашар чаққон».

Йигит қўй арқонин ечиб ташлади,
Узи у ён-бу ён чопа бошлади.

Қўй ҳам чопар эди қолмай йўлидан,
Бошоқ еган эди йигит қўлидан.

Қанча жойни кезиб келишди қайтиб,
Келар эди менга шундай сўз айтиб:

«Қўй банди арқон деб ўйлама ҳарчанд,
Лутфи карамимдир бўйнидаги банд».

Ваҳший фил ҳам бўйнин эгиб эҳсонга,
Ҳамла қилмайди-ку ожиз филбонга.

Майли ёмонга ҳам бўлгил меҳрибон,
Сени сақларайку итга берсанг нон.

ҲИКОЯТ

Шол тулкини кўриб қолди бир киши,
Кўп ҳайратга солди худонинг иши:

«Тириклиги қандай ўтар бу аҳвол,
Хўраги не бўлур қўл-оёғи шол!»

Шундай ҳаёл билан дарвеш турар пол,
Бир шер чиқиб қолди тишида шағол.

Овин еб йўлига равон бўлар шер,
Қолғон сарқитини тулки тўйиб ер...

Эртасига кўрса яна шу аҳвол,
Тулки сарқит териб яшар бемалол.

Буни кўриб яна фикр қилди у,
Яратганга беҳад шукр қилди у.

Деди: «Бундан кейин бурчакка кирсам,
Куч бирла ризқ топмас зўравон фил ҳам.

Меҳрибонинг худо ўзи эрмасми,
Яратгач, ул ўзи ризқинг бермасми!»

На бегона келди унинг қошига,
На дўст етиб келди ғариб бошига.

Ғойибдан ризқ кутиб ётарди якка,
Оқибат ёпишди пўсти суякка.

Охир қимирлашга қолмади мажол,
Девордан бир овоз келди: «қулоқ сол,
Урнингдан туриб шер бўл, эй бедаво,
Шол тулки йўлини тутма мутлақо.

Шердек топиб е-да, қолганин ирғит,
Одамсан, тулкидек емагил сарқит.

Шер мағрурлигига одамлик пайваст,
Тулкидек судралган саёқ итдан паст.

Ўзинг топиб егил дўст бирла боҳам,
Ўзгалар сарқитин кўзлама бир дам.

Билак кучинг билан ишлабон ҳалол,
Ҳиммат торозуси ўлчаганин ол.

Мардлик ила топгил ўз роҳатингни,
Бошқадан кўзлама фароғатингни.

Ешликда тута бил кексалар қўлин,
«Қўлимни тут!» дебон тутмагил йўлин.

Кимдан енгил бўлар халқнинг заҳмати,
Ушанга ёғилар худо раҳмати.

Кимда ҳиммат бўлса унга ақл ёр,
Ҳимматсизда на хуш ва на ақл бор.

Яхши ишга келур яхшилик жавоб,
Яхшининг бошига ёғилар савоб.

ҲИКОЯТ

Ёдимда йўқ, кимдир қилмиш ҳикоят,
Яманда бир ҳаким тутмиш ҳукумат.

Номдорлар ишини тутмоққа қодир,
Эҳсону карамда якто ва нодир.

Уни булут десанг ёғини карам,
Кафтидан ёғарди хазина, дирам.

Ҳотамдан сўзлолмас наздида ҳеч ким,
Зеро шоҳ дилида қўзғаларди кин.

Дерди: «Ҳотаминг ким! Шамолми, ғубор!
На мамлакати бор, на ғазнаси бор.

Бир кун у шоҳона базм қурибди,
Ҳаммани чорлабди, барча кирибди.

Бир киши Ҳотамдан сўзлай бошлабди,
Мақтовин кетма-кет териб ташлабди.

Ҳокимнинг бошида қайнаб ҳасад, кин,
Қотил юборибди ичмоққа қонин.

Дабди: «То Ҳотам бор хира айёмим,
Эзгуликда тилга олинмас номим!»

Қотил йўл олибди Той ўғли томон,
Мард Ҳотам ўлими дилида гумон.

Йўлида учрабди ёш йигит ногоҳ,
Дўстлик иси анқир, суҳбатдош ҳамроҳ.

Гўзал чеҳра, доно ва ширин забон,
Шул кеч уйга чорлаб этибди меҳмон.
Меҳрибонлик қилиб ота сингари,
Ёмонни бошлабди яхшилик сари.
Тонгда салом бериб ўпиб оёқ-қўл,
Дебди: «Бир неча кун меҳмонимиз бўл!»
Дебди: «Қололмайман мен бунда муқим.
Олдимда вазифам бор жуда муҳим».
Дебди: «Мумкин бўлса билай не экан,
Кўмакчинг бўлайми жону дил билан».
Дебди: «Эй жувонмард менга қулоқ сол,
Ишим жуда махфий, сен ҳам эҳтимол
Биларсан, бу ерда Ҳотам деган бор,
Карамда беназир, дили беғубор.
Бошин кутар яман шоҳи бетоқат,
Билмадим орада қандай адоват.
Дўстлик лутфия сендан кутиб сўраймен,
Йўлини кўрсатсанг, ҳозир жўнаймен».
Йигит кулиб дебди: «Ҳотам мендурман
Бошим ол, фидойинг бўлсин бошу тан.
Шаънимга лойиқмас оппоқ тонг отса,
Ҳотамнинг меҳмони ноумид кетса».
Уз хоҳиши билан бош эгмиш Ҳотам,
Қотил дилин босмиш изтиробу ғам.
Гоҳ ерга йиқилар, гоҳи қўпармиш,
Ҳотам қўл-оёғин тинмай ўпармиш
Дер: «Билмай сенга тиғ урсам эй Ҳотам,
Одамлар наздида бўлмасдим одам!»
Икки кўзин ўпиб, қучиб хўшлашиб,
Яманга йўл олмиш ҳолсиз, бўшашиб.

Қошлар орасидан пайқабди султон,
Иш бажарилмаган, ижросиз фармон.

Дебди: «Берироқ кел, нега чиқмас ун,
Бошини фитрокка илмадинг нечун!»

Ё номдор сен бирла бошламиш талош,
Жангидан қочдингми этолмай бардош!»

Чокар ўзин ташлаб ётиб ўпар ер,
Шоҳга сано айтиб, кейин шундай дер:

«Топиб бордим ўшал машҳур Ҳотамни,
Ҳунарманд, хушқомат, хушрўй одамни.

Кўрдимки ақлли, жўмард ва доно,
Мардликда, карамда барчадан аъло.

Карами юкидан қаддим букилди,
Фазлу эҳсон тиғи дилимни тилди».

Не кўрганин бир-бир қилмиш ҳикоят.
Шоҳ ҳам қойил қолмиш унга ниҳоят.

Чопарга мукофот бериб кўп дирам,
Унга хотамона кўрсатмиш карам.

Ҳотамга ўз иши бергай шоҳодат,
Ҳар ким қилганича топади шуҳрат.

* * *

Карам бобида кўп сўз этдик рақам,
Ва лекин қилмагил ҳар кимсага ҳам.

Ситамгарни молу жонидан айир,
Ёмон қуш патин юл, қанотин қайир.

Тиканни илдиздан қуритгил зинҳор,
Дарахт парвариш қил бўлса мевадор.

Кичикларга кимки бўлса меҳрибон,
Шундайни улуғ бил, шу улуғ инсон.

Кичиклар олдида ким ўзин мағрур —
Тутмас, улугликда шуни бил машҳур.
Шафқат кўргазмагил асло золимга,
Золимга шафқат — бу жабр олимга.
Ёвзнинг чироғин ўчир, берма гал,
Халқ доғидан унинг ўлгани абзал.
Кимки шафқат этар агар ўғрига,
Ўз қўли билан тиғ урар тўғрига.
Ситамгар умрини шамолга совур,
Ситамгарга ситам адолат эрур...

* * *

Ёмонга яхшилиқ қилурсан нечук,
Ёмонлиги ортар қарасанг тузук.
Бошда фикрин билсанг гар халққа жафо,
Қилич билан бошин тандан қил жудо.
Оддий қилич найза билки жангоҳда
Шакар қамишдан ҳам қимматдир гоҳда.
Нечук яхши масал демиш ул деҳқон:
«Тепонғич отга қўй оғир юк чаққон».
Мушук асрасанг ул каптарни олур,
Бўри боқсанг чангал Юсуфга солур.
Баъзилар бойликка арзимас сира.
Бирига мол, бирин қулоғин бура.
Қай бино асоси эмасдир маҳкам,
Баланд кўтармагил, бермагил ҳашам.
Сув бошини тўсмоқ мумкин бел билан,
Тошиб кетса ўтиб бўлмас фил билан.
Дажла суви озлик пайти ташла дам,
Удда қилолмайсан суви тошқин дам.

**Бўри қўлга тушса тезроқ бошин уз,
Йўқса қўйларингдан умидингни уз.**

**Илон кўрсанг излаб юрмагил таёқ,
Тош бўлса бошини айлагил мажоқ.**

**Қаламдан оқизса халқ кўз ёшини,
Қаламдек тарашла унинг бошини.**

**Саъдий пандин олур кимки бахтиёр,
Унда мулк тартиби, дил ҳикмати бор.**

III бобдан

ИШҚУ МУҲАББАТ ХУСУСИДА

Ишқ шўри тушганлар вақти не хушдир,
Яра, малҳам, енгил, саҳти не хушдир.

Шоҳлик ишқ гадосин кўзида аянч,
Гадоликда сабру матонат, таянч.

Ишққа гадо дилда шоҳликка нафрат,
Таянчу умиди сабр ва тоқат.

Алам шаробини ичар ҳар нафас,
Аччиқ бўлса тушар ичига нафас.

Май айши ҳуморлик давоси экан,
Зебо гул — малика, соқчиси — тикан.

Аччиқмас, дўст ёди сочиб турса нур,
Дўст қўлидан аччиқ келса ҳам шукур.

Маломатга чидар ёрдан маст кўнгил,
Маст туя зил юкни кўтарар енгил.

Ишқ асири эрк деб, биладир бандин,
Ови халослик деб билар камандин.

Ҳаёт гадолари узлат султони,
Халқни тўғри йўлга бошлар ҳар они.

Улар фазилати халқдан ниҳондир,
Зулмат ичра улар оби ҳайвондир.

Ташқаридан хароб кўринсалар ҳам,
Диллари Каъбадек серқубба, кўркам.

Пилла қурт эмаслар, улар парвона,
Ўтга ўзин урар, урар мардона.

Парвонадек ўтга урилар аксар,
Пилла қурти каби эмас танпарвар.

Диловорлик очмиш уларга қучоқ,
Аммо ташналикдан лаблари қуршоқ.

Сувдан жудоми деб ҳаёл қилмагил,
Алар ташналигин боса олмас Нил.

* * *

Ўзи каби оддий инсон ишқидан,
Оромин йўқотар дилу қалбу тан.

Кундуз дилга фитна солар жамоли,
Кечаси банд этар яна ҳаёли.

Ишқига бир қадам қўйганинг замон,
Унут бўлар ундан ўзга, кенг жаҳон.

Севгинг олдида зар тополмас қадр,
Сенинг учун зару тупроқ бари бир.

Ўзга ҳамдамлигин дилинг истамас,
У бор жойга сиғмас бошқа бирор кас.

Кўзларинг ичидан берасан манзил,
Кўзлар юмилганда манзилдир кўнгил.

На расво бўлишдан дилда мусибат,
На бир дам тоқатга дилингда қувват.

Жон истаса лабдан тутарсан жонни,
Тиғига тутарсан бош саргардонни.

ҲИКОЯТ

Эшитдим созанда созига бир кун,
Бир париваш тушиб кетганмиш ўюн.

Ошиқлар ўлтирар эди бўйни ҳам,
Уюнчи этаги куймиш тегиб шам.

Дод солиб ҳар ёқни бузганда жонон,
«Нима бўпти!» демиш бир дили вайрон.

Сенинг этагингга ўт бўлса туташ,
Менинг хонумоним куйдирмиш оташ.

Ёр эсанг ўзингни унутчи қани,
Биттадир ёр ила ошиқнинг тани.

ҲИКОЯТ

Бир ошиқ бор эди шаҳри Самарқанд,
Ширин сўз, тилининг ҳар самари қанд.

Жамолига гаров бўларди офтоб,
Шўхлигидан тақво асоси хароб.

Ҳуснда якто у мисоли оят,
Гўё парвардигор этмиш саҳоват.

Утганда ундан кўз узилмас асло,
Дўстлари қиларди унга жон фидо.

Ул эса машуқа кетида соя,
Бир хуни маъшуқа дер бе киноя:

«Эй хйра, кетимдан юрмоғинг бежо,
Сенинг тузоғинг боп қўшмасман асло.

Билки, сени яна кўрсам шу алпоз
Бошингни узайин мисли қиличбоз!»

Биров дебди: «Бошинг олиб қоч йироқ,
Узингга йўл танла бундан осонроқ.

Бунга эришмоғинг наздимда душвор,
Жонон деб жонингдан айрилма,
зинҳор».

Бу сўзни эшитиб ошиқи шайдо,
Дилидан кўтариб оху вовайло,

Деди: «Қўй, бўлайин тиғидан ҳалок,
Қонимга қипқизил бўялсин бу хок!

«Ёр тиғидан ўлди» деса дўст-душман,
Мен улуғ шарафга етган бўламан.

Обрўйимни ноҳақ тўкса ҳам беҳис.
Унинг кўчасидан кетмасман олис.

«Менга тавба қилгил» дегандан кўра,
Эй худбин, сен ўзинг кечирим сўра.

Кечиргум менга ул нима қилса ҳам,
Қонимга қасд қилса эзгуликка жам.

Ҳар кеча ёдидан кул бўлиб, ҳайҳот,
Тонгда хушбўйидан толурман ҳаёт.

Букун ёр қўйида жон берсам охир,
Маҳшарда ёнида қураман чодир.

Бу жангда мардлик қил, чекинма ҳечам,
Саъдий тирик, ишқдан ўлган бўлса ҳам.

ҲИКОЯТ

Мажнунга бир кимса дер «Эй покдомон,
Нечун келмайсан Хай уруғи томон.

Наҳот энди Лайлинг ишқин унутдинг,
Ё бошқа бирар ёр йўлини тутдинг!»

Мажнун тинглар экан йиғлаб зору зор:
«Эй хожа, тилга зўр бермагил зинҳор.

Шундоқ ҳам дардидан дилим минг
пора,
Ярамга туз сепма!» деди бечора.

Узоқлашмоқ эмас ҳеч сабру тоқат,
Заруратда шундоқ юрмоқлик қисмат».

Деди: «Эй хушхулқли содиқ вафодор,
Лайлига етказай нима гапинг бор!»

Дер: «Олдига номим етказмоқ абас,
У бор жойга менинг номим лойиқмас».

* * *

Кўргандирсан боғу роғ тупроғида,
Тўп-тўп қурт сочади нур тун чоғида.

Биров дебди: Эй нур сочар қурт нечун,
Кундузи чиқмайсан, танлаганинг тун».

Тупроқдан туғилган қуртнинг бошида,
Нур бор-да, жавобин тингла қошида:

«Мен тун-кун шу жойдан жилмайман
аммо,
Кун нурида сўнар мендаги жило».

* * *

Агар чиндан бўлсанг ошифта кўнгил,
Масхара бўлишдан кўрқув билмагил.

Кулги-маломатга бўлмаса чидам,
Бу йўлдан кеч, бошқа йўл танла илдам.

Муҳаббатдан кўрқма айлагай деб хок,
Абадлик топурсан гар қилса ҳалок.

Донадан кўкариб экин топмас қут,
Агар дона ўзи бўлмаса нобуд.

Қачон худбинликдан узоқ кетарсан,
Фақат шундагина ҳаққа етарсан.

Ўзинг билан ўзинг ўрашиб қолсанг,
Ажабмас ҳақ йўлни тополмай толсанг.

Дилингда ишқ бўлса мусиқа эмас,
Туя қадами ҳам уйғотар ҳавас.

Шўрида дил томон пашша олмас йўл,
Пашшадек бошига урмасин деб қўл.

На паст ва баландни билур бечора,
Қуш ноласин тинглаб йиғлар дил пора.

Куйчи куйи томон бўлмайди ҳеч чоқ,
Аммо унга доим солишмас қулоқ.

Шуридалар агар майпараст бўлур,
Дўлоб овозидан маст-аласт бўлур.

Чарх ичра айланур мисоли дўлоб
Уз этин ўзи ер, бағри дили об.

Ёқага бош тортиб аламин ютар,
Тоқати тоқ бўлса ёқасин йиртар.

Уларни айб этма маст деб беахлоқ,
Ғарқ бўлгач типирчир қўл билан оёқ.

Боди саҳар гулни этар паришон,
Қимир этмас ундан хас билан тикон.

Мастлигу ғавғога тўлиқдир олам,
Кўзгуда не кўрсин кўзи кўр одам.

Араб ноласига чўлда, қария,
Рақс тушиб кетар ҳаттоки туя.

Туяга куй шунча кор этса, демак,
Завқи йўқ киши бир эшакдур, эшак.

ҲИКОЯТ

Парвонага биров дебди: «Эй фақир,
Ўзингга лойиқ ёр топсангчи охир.

Мақсадга етказар йўлни танлагил,
Сен кимсан, шам ишқин орзу қилар дил.

Самандар эмассан кирма оташга,
Қудратсиз жанг қилмоқ балодир бошга.
Қуёшдан беркиниб яшар кўр сичқон,
Пўлат тигга ўзин урадир нодон.
Кимки ўз ёвини дўст тутса агар,
Уни оқил дема, у нодон овсар.
Сени ҳеч ким яхши иш қилдинг демас,
Унга жонинг фидо ойламак абас.
Подишоҳ қизини сўраган гадо,
Кўп таёқ ейди-ю, кўрар кўп савдо.
Базмда нур сочар, у шоҳларга ёр,
Сенинг ишқинг билан нима иши бор!
Шундай базмларда ишқингга мажол,
Бахш этар деб уни этмагил ҳаёл.
Барчанинг базмини этса ҳам равшан,
Сени куйдирар у, ёнар қалбу тэн.
Куйган парвонанинг сўзин эт идрок:
«Кўп ажаб мен куйсам, куярман, не бок,
Аллақачон ўтда куяр жону дил,
Менга бу аланга мисли қизил гул.
Мени на олову, на бу гул тортар,
Утга мени асли ошиқ дил тортар.
Мен эмас оловга ўзни урган ҳам,
Гарданимда ишқинг занжири маҳкам.
Куйиб кул бўлганман мен аллақачон,
Бу олов таъсири менга кам бул он!
Ким ошиққа деса ишқидан сақлан,
Ошиқнинг дилига санчилур тикан.

Нечук айб қилишар дўстга интилсам,
Мен учун шараф дўст пойида ўлсам.

Майли менинг хирсим айласа ҳалок,
Ул яшнаса гар мен бўлмасам не бок.
Куярмен, чунки ул кўнгил орзуси
Дўст сидқидан ортар унинг ёғдуси.

Менга дединг «Тенгинг ичра дўст қидир,
Ҳамжинс, ҳамдардингни топсангчи ахир».

Бирор кимни чиён чақса ногаҳон,
Қай оқил унга дер: «тортмагил фиғон».

Кимки насиҳатинг тинглашдан йироқ,
Фойдасиздир унга насиҳат қилмоқ.

Чиқиб кетмиш кимнинг қўлидан жилов,
Кор қилмас секинроқ юр деган ундов.

Не душ сўзни айтмиш Синдбод-сўзамол:
«Эҳтирос оловдир, насиҳат шамол!»

Шамолдан авж олиб гуриллар олов,
Калтак еган йўлбарс ёвроқ бўлур, ёв.

Яхшилигинг кўриб дўст тутган эдим,
Худбинликка тортдинг минг афсус едим.

Дединг: «Ўз тенгингдан ажралма бир зум,
Ўзингдекни топиб умринг айла гум».

Ўзидек изидан юрар худпараст,
Гўёки хатардан қўрқиб қолган маст.

Бу савдони бошга олганим маврид,
Узганман аввало жонимдан умид.

Бош садоқатли ёр кўйида фидо,
Чин ошиқ қиладур ўзига жафо.

Жонингни олмоққа ажал турса тахт,
Нозанин пойида ўлмоқ нечук бахт.
Тақдирда ёзилган бўлса ҳалокат,
Дилором қўлида ўлмоқ не роҳат.
Охири кетгандан ҳақир бенаво,
Жонон пойида жон берганинг аъло.

ҲИКОЯТ

Едимда, уйқусиз ётардим туни,
Қулоғимга инди парвона уни,
Шамга дер: «Мен ошиқ, куймак
раводир,
Сен ёниб, йиғлайсан бу не балодир».
«Эй, менинг харидор дўсти мискиним,
Асалдан ажрадим, ёри шириним.
Мендан узоқлашгач Ширин висоли
Фарҳоддек бошимда оташ ҳаёли».
Шундай деб йиғларди жигар-бағри об,
Қаҳрабо юзидан оқарди селоб.
Деяр: «Эй, давогар, ишқ эрмас коринг,
На сабру тоқат бор ва на қароринг.
Кетарсен шуъламдан бир оз айланиб,
Турарман қимир этмай мен ўтда ёниб.
Ишқ ўтида сенинг қанотинг куяр,
Менинг бош-оёғим, ҳаётим куяр.
Базмни ёритган нуримга боқма,
Дил сўхтаб, кўз ёшим кўргил, туюқма».
Ҳали ўтмай туриб тундан бир баҳра,
Шамни сўндиради бир паричеҳра.

Бошда дуд кетаркан деяр Чўзиб тил,
«Ишқинг оқибати шудир, эй ўғил!»

Ишқ дарсин ўқимоқ бўлсанг, бил ҳайхот,
Фақат ўлим берар куйишдан кажот.

Аччиқ ёш тўкмагил дўст мозорида,
Унга мақбул ишни қилгил борида.

Ошиқ эрсанг, дилда бўлмасин қўрқув,
Саъдийдек, дилингдан ғараз гардин юв.

Ишқ аҳли беғараз фидо қилур бош,
Чидайдир бошига ёғса тийру тош.

Дарёга бормагил дедимку охир,
Бордингми ўзингни тўфонга топшир.

IV б о б д а н
ТАВОЗЕ ВА КАМТАРЛИК ХУСУСИДА
ҲИКОЯТ

Булутдан бир қатра томиб ногаҳон,
Денгизга тушдию бўлди паришон.

Ҳижил бўлиб деди: «Мен кимман, зотан
Бу бор жойда этай мен йўқликни фан.

Ҳақирона солди ўзига назар,
Садаф уни қучиб бўлди жонварвар.

Фалак иши шундай келиб бу маврид,
Садаф ичра бўлди шоҳкор марварид.

Баланд бўлди пастлик қилиб ихтиёр,
Йўқликқа кўндию бор бўлди у бор.

Камтаринлик одат ақлли эрга,
Мевали шох боши эгилур ерга.

* * *

Улуғлик чечан сўз даъвода эмас,
Баландлик ҳаёли ҳавода эмас.

Тавозе кўтарар бошингни баланд,
Такаббур тупроққа тикар бериб панд.

Косаси оқармас кимки димоғдор,
Баландлик истару охир бўлур хор.

Иззат мартабалар истасанг агар,
Кишига ташлама кибрли назар.

Ҳушёр киши ҳаёл қилмайди ахир,
Фурур билан киши топар деб қадр.

Халқ ичра кўтарсанг «хушхулқ»
деган ном,

Ундан ортиғини истама, тамом.

Ўз тенгига боқса баланддан киши,
Ҳеч ким улуғ демас, шудир ақл иши.

Гердайган кўринар кўзингга нечук,
Сен ҳам кибр этсанг ўшандай ҳунук.

Баланд мартабага эришган бўлсанг,
Ақлдан йироқсан пастларга кулсанг.

Кўп бўлар катталар тушиб қолгани,
Пастдагилар улар ўрнин олгани.

Сени айбсиз дёб айласак фараз,
Мендан айб изламоқ бўлмасин ғараз.

* * *

Мард эрсанг мардлигинг қилма овоза,
Ҳар ўйинчи тўпи топмас дарвоза¹.

Қанча артма пиёз пўст ўстига пўст,
Ўйларки пистадек мағзи бор дуруст.

Оқиллардан ҳикмат сўз қолур ёдгор,
Саъдийдан шу сўзни ёд олмоқ даркор.

ҲИКОЯТ

Эски тўн бир мулла ғариб камбағал,
Қози айвонига кирди бир маҳал.

¹ Човгон ўйинига ишора.

Сафга ўтди, қози ҳўмрайиб боқар,
Енгин тортиб, «бундан тур!» дейди
чокар.

Бу мажлис қайда-ю, сен қайда, сурбет,
Ё пастроқда ўлтир, ёки чиқиб кет.

Билгил, тўрга лойиқ эмас ҳар ким ҳам,
Қадрини фазлидан топар ҳар одам.

Ўзга насихати сенга керакмас,
Ушбу шармандалик уқубати бас.

Ким пастроқ ўтирса сақлаб иззатин,
Баланддан қувилмас хўрлаб ҳурматин.

Эронлар аро сен эрлик қилма ҳеч,
Шерпанжанг бўлмаса шерлик қилма ҳеч.

Дарвеш вужудига олов туташди,
Ултирган жойидан пастроққа тушди.

Йиғинда фақиҳлар бахс этар жадал,
Бири «ҳа», бири «йўқ» деяр галма-гал.

Баҳсдан фитна кўпти, чиқиб можаро,
Бири «тўғри» деса, бири дер «хато».

Худди кўзги жўжа хўроздек даканг,
Бир-бирин чўқишиб бошладилар жанг.

Бири беҳуд бўлган жаҳолатдан маст,
Бири қаҳр билан ерга урар даст.

Охири ўртага тушди бир чигал,
Ҳеч ким қилолмади у тугунин ҳал.

Эски чопон овоз берди қуйидан,
Шер наъраси келди ҳар бир мўйидан:

Деди: «Исбот учун пухта ҳужжат бас,
Кекирдак томирин йўғони эмас».

Калла бўш бўлсаю каттакон салла,
Бефойда ундайин саллаю калла.
Соқолу саллангдан керилма асло,
Салланг пахта бўлса, соқолинг гиё.
Гар одамнинг бўлса сурати фақат,
Гапирмай ўлтирсин мисоли сурат.
Мартабанг оширгил ҳунаринг билан,
Зухалдек баландда бўлмас нахс, тубан.
Оддий қамиш қанча ўсса бўш ичи,
Ҳеч қачон бўлолмас шакар қамичи.
Шу ақлу ҳиммат-ла демасман одам,
Ортингда юз қулинг саф-саф борса ҳам.
Бир хомтамаъ лойдан олганда ўраб
Эшак мунчоқ айтмиш ажиб яхши гап.
«Мени ҳеч ким олмас, сен олдинг якка,
Жиннидек ўрама яна ипакка!»
Оддий ўт қиймати ошарми бир дам,
Лолалар ичида ўсганида ҳам,
Киши бойлигимас ақлдан дарак,
Эшак атлас тўқим билан ҳам эшак».
Ул сўзамол чиқиб аламдан бебок,
Шундай сўзлар билан қалбин этди пок.
Дили озор топган сўзлагай дағал,
Бўшашма қўлинга ёв тушган маҳал.
Қўлингдан келса ёв бошин айла дор,
Фурсати келдими юв дилдан ғубор.
Қозининг аҳволи бўлиб кўп забун,
Деяр: «Бўлди қандай уқубатли кун!»
Бармоғи оғзида қисиқ икки лаб,
Ултирар мунғайиб, кўзи мўлтираб.

Дарвеш чиқиб кетди юз буриб чаққон,
Кетидан чиққанлар топмади нишон.

Мажлис катталари дедилар бирдан,
«Бу сўзамол йигит ўзи ким экан!»

Мулозимлар чиқиб суриштиришди,
Сифатлаб, «кўрганлар борми!»

дейишди.

Биров деди: «Бундай сўзлари шарбат,
Бу шаҳарда Саъдий бўлади фақат.

Унинг сўзларига ҳазор офарин,
Дағалликни енгар ширин сўз, ширин».

ҲИКОЯТ

Сотарди асал бир ширин сўз киши,
Кўнгилни овларди унинг ройиши.

Шакарқамичидек бели белбоқдор,
Молини пашшадек талар харидор.

Унинг моли заҳар бўлса ҳам тугал,
Талаб кетишарди мисоли асал.

Бир дағал кўз ташлаб эл ғавғосига,
Ҳасад билан боқиб бол савдосига,

Эртасига барвақт бозорга келди,
Асал сотмоқ бўлиб, ҳар ёққа елди.

Каттакон қовоқда бошида асал,
Бадбуруш башара, сўзлари дағал,

«Асал кетди» дея қилди машмаша,
Болига қўнмади ҳаттоки пашша.

Кечгача бир пуллик қилолмай савдо,
Уйга қайтар яна бузилиб авзо.

Бурчакда ўлтирар сержаҳл дилтанг,
Ҳайит кун зиндоний бўлгандек тажанг.
Хотини устидан шўх сўзлаб кулар:
«Баджаҳл кўлида асал ҳам заҳар!»
Ёмон хулқ дўзаҳга судрайди осон,
Яхши хулқ беҳишту жаннатдан нишон.
Ариқда илиқ сув бўлса шуни ич,
Дағал киши яхна шарбатидан кеч.
Серзарда кишининг манглайи тириш,
Ҳаромдир ундайлар нонини ейиш.
Бадхулқ қийинликка учрар аксари,
Бадхулқнинг доимо бахти тескари.
Бўлмаса ҳам майли мол, дунё, пулинг
Саъдий каби бўлсин асалдек тилинг.

ҲИКОЯТ

Бир деҳқон аёғин ит қолиб олди,
Тишлаб узиб олди, заҳрини солди.
Оғриқдан вой-войлар ҳам бедор эди,
Уйида кичик бир қизи бор эди.
Қиз отага таъна тошин ташлади.
«Сенда тиш йўқми!» деб кула бошлади.
Додлаб турган деҳқон кулиб шул
замон,
Қизига ўгрилиб деди: «Онажон,
Қувватим етарли олсам интиқом,
Аммо нечук қилай оғзимни харом
Агарда бошига қилич келса ҳам,
Ит пойига тишин урмайди одам.

Ёмонга ёмонлик қилмоқлик осон,
Аммо ит бўлолмас ҳақиқий инсон.

ҲИКОЯТ

Бир кимса озгина мунажжим экан
Лек бошин гангитмиш кибр ила ман-ман.

Гердайиш ғурури сиғмай бошига,
Етиб келди Қўшёр ҳаким қошига,

Олям — устод унга тикиб кўзини,
Бир ҳарфин топмади «ҳунар» сўзини.

Ҳеч нима ололмай тугади сабоқ,
Баҳрасиз бўлди у уйига қайтмоқ.

Шунда кўпни кўрган доно очиб лаб,
Унга ҳикмат сўзин ташлади тахлаб:

Вужудинг ақлга лиқ-лиқ билдинг, бас,
Лиқ тўла кўзага янги май сиғмас.

Бўш кетарсан айлаб тўлиқлик даъво,
Бўшаб кел, то кирсин сенга ҳам маъно.

Дунё ташвишидан кеч Саъдийсифат,
Йиғилгай сенда ҳам илму маърифат.

ҲИКОЯТ

Эшитдимки Луқмон қаро тан экан,
На танпарвар эркан, на нозук бадан.

Биров зўрлик билан тутиб олибди,
Қочган қулим шу деб, лойга солибди.

Жафою зулмга чидаб муттасил,
Иморат қурибди лой ишлаб бир йил.

Қайтиб келмиш қочган қули шул замон,
Луқмонни ишлатган хожа пушаймон.

Луқмондан «афв эт» деб қилур илтижо,
Луқмон кулиб дебди: «Энди не маъно!!
Нақ бир йил эзилдим, жигар-бағрим хун,
Нечук бир лаҳзада унутай бу кун.
Лекин афв этамен, эй яхши инсон,
Сенинг фойданг менга бермади зиён.
Бир йил ишлаб сенга иморат қилдим,
Менинг илмим ошди, кўп нарса билдим.
Менинг ҳам қулим бор, эй хушсаодат,
Баъзан оғир ишни буюрмоқ одат.
Энди мен унга ҳеч бермайман озор,
Лой иши ёдимдан чиқмагай зинҳор!»
Ким ўзи каттадан кўрмаса жабр,
Кичиклар ҳолига ачинмас ахир.
Дағал сўз эшитиб келсанг ҳокимдан,
Тобеъларни эзма қўполлик билан.

ҲИКОЯТ

Эшитдимки Вахшда улуг бир киши,
Утаркан хилватда, ғорда турмуши.
Чин юракдан излар маърифат йўлин,
Халққа тамаъ билан чўзмагай қўлин.
Юзига эшигин очмиш саодат,
Кишилардан эшик бекитмоқ одат.
Бир ақлсиз унинг устидан кулиб,
Кўп бўҳтон сўз айтмиш маломат қилиб.
«Бу ориф эмасдур хийлагар маккор,
Сулаймон тахтига минмиш нобакор.

Мушукдек дамбадам ювар юзини,
Сичқонга бехазар отар ўзини.

Шухратпарастликдир унинг намози,
Узоқ кетар бўм-бўш довул овози!»

Унинг шовқинига тўпланди одам,
Эркак, аёл, ёшу кекса бўлди жам,

Вахш донишманди этарди нола:
«Ё худо ўзинга қилдим ҳавола:

Сўзи ёлғон бўлса, ўзинг тавфиқ бер,
Рост бўлса мен тавба қилай ўпиб ер.

Феълимни ўзимга айлагил ошкор,
Ёмонини минбаъд этмайин такрор!».

Уртанма душманинг ёмонласа, гар,
Шамолга бер сўзи ёлғон эса гар.

Аблаҳ агар мушкни деса гандадир,
Бовар этма, ақли парокандадир.

Гар пиёз ҳақида айтилса бу гап,
Сен ҳам хўп дейишга ўзингда куч топ.

Кимда ақл равшан ва ҳам дили пок,
Душман бўҳтонига парвосиз бебок.

На ақл одати, на билим иши,
Найрангдан панд еса, ақлли киши.

Ақлли ўз иши билан бўлса банд,
Бадният тилига осон солар банд.

Сен шундай яхши йўл тутгилки, асло
Ғаним деёлмасин «бу ёмон, расво»,

Душман ёмонласа ақлингдан ўтказ,
Айбинг топса уни феълингдан кетказ.

Менга яхшилиқни истаган инсон
Очиқ айтар топса хулқимда нуқсон...

Ким ўзин ҳаммадан билади камтар,
Эл олдида ўша бўлур мўтабар.

Бу ҳокий оламда ўшал киши пок,
Бошқалар пойида ўзин билса хок.

Эй қабрим ёнидан ўтқувчи пок зот,
Кўп азизлар ҳаққи бизни ҳам қил ёд.

Дегил: «Саъдий тупроқ бўлганда не ғам,
Тупроқ эмасмиди тирикликда ҳам.

Оламни кезганди мисоли шамол,
Танасин тупроққа топширди алҳол.

Энди шамол олиб хокин атайлаб,
Жаҳонга таратса яна не ажаб».

Гул очгандан бошлаб бу маъно боғи
Мендек хушхон булбул келганми доғи!

Кўп ажаб ўлсаю хушзабон булбул,
Соясидан униб гар чиқмаса гул.

Ү Б о б д а н

РОЗИЛИК ВА МАМНУНЛИК ХУСУСИДА

Фикр ёғин ёқдим қаро тун чоғи,
Равшанланди ақлу камол чироғи,

Бир вайсақи тинглаб сўзимни шул дам,
Мақтов сўзга оғзин очиб урди дам.

Ғараз сўзларни ҳам қўшди нобакор,
Касал иситмаси қилгандек ошкор.

«Фикрда камолинг ва ройинг баланд,
Зухду тақво ишинг, насиҳату панд.

Лекин қилич, қалқон гурзию камон,
Сенга машаққатдир, ўзгага осон!»

Билмаски бу жангга ҳоқиш йўқ менда,
Йўқса сўз бобида ташвиш йўқ менда.

Мабодо чиқарсам тилим ханжарин,
Тилардим ҳар қандай ғаним жигарин.

Ва ё кел, янгидан бошлайлик талош,
Душманлар ёғдусин тош қиламиз, тош.

ҲИКОЯТ

Исфaxonда битта дўстим бор эди,
Жанговар, баҳодир, шўх, айёр¹ эди,

¹ Айёр — айғоқчи, жосус.

Ҳамиша қўлида қонли ханжари,
Ғаним дили сўзон, кабоб жигари.

Ботир панжасида ҳўкизнинг кучи,
Ваҳмидан куярди шерларнинг ичи
Камондан ўқ отса жанг ичра бу эр,
Бир ўқдан икки ёв тишлаб қолар ер.

Ёв қалқонида ғиж унинг пайкони,
Бунчалик кўп эмас гулнинг тикони.

Ёв бошига тушса чўқмори агар,
Дубулға-ю бошин анжирдек эзар,

Жанг қилур гўёки чигиртка — чумчуқ,
Ёвларнинг лошига ҳар ён тўлар лиқ.

Жангда Фаридунга дуч келиб қолса,
У бардош этолмас бу қилич солса.

Йўлбарсни куч билан олар остига,
Шер бошин мажақлар тушса қастига.

Паҳлавонлар белин ушлаб олган чоқ,
Ердан узиб отар тани бўлса тоғ.

Қилич солса зерҳли ғанимга етиб,
Узангяга борар отлиқдан ўтиб.

Шу хил одамий ва шу хил паҳлавон,
Ўзга бир одамни кўрмаган жаҳон,

Кўзғатмасди мени бир дам ёнидан,
Рост кишини севар эрди жонидан.

Ногаҳ сафар қилиб у юртдан кетдим,
Ҳасибам сочилган жойларга етдим.

Шомга етдим Ироқ ерин ўтибон,
Унинг пок ерини айладим макон.

Умр аччиқ-чучугин тотиб кўп айём,
Шомда қолиб кетдим хулласи калом,

Шомдан ҳам охири тўлиб паймона,
Ўз юртимга томон бўлдим равона.

Тақдир лавҳасида бор экан шундоқ,
Яна чўллар кездим йўлимда Ироқ.

Бир кеча уйқуга кетолмай ётиб
Дўстимни ўйладим хаёлга ботиб.

Эски ярамга туз сепилди дедим,
У марднинг қўлидан туз ичган эдим.

Исфаҳонга кетдим ўзимни қистаб,
Унинг меҳрин истаб, дўстлигин истаб.

Фалак гардишидан қариб навқирон,
Қад камон, арғувон чехра заъфарон.

Тоғдек бошин энди босмиш оппоқ қор,
Қордан юзларига оқар сув ҳам бор.

Фалак ғолиб келиб, кўрсатиб ҳунар,
Паҳлавон қудратдан қолмабди асар,

Замона гурурин олмиш бошидан,
Бош эгик, ёқаси ҳўл кўз ёшидан.

Дедим: «Эй шергирлар бошлиғи нечун,
Адоқ бўлдинг қари тулкидек букун!»

Кулиб деди: Манғул босқин онидан
Бадар кетдим, жангу жанг майдонидан.

Тўқай қамичидек кўрдим найзалар,
Байроқлар оловдек кўзингни олар.

Тутундек майдонга босиб кирдим тахт,
Зафар ёр бўлмагай, ёр ўлмаса бахт.

Мен ўша душманга ҳамла қилган дам,
Бармоқдан узугин юларди найзам.

Лекин бахт юлдузим сочмади партов,
Атрофим узукдек қуршаб олди ёв.
Қочишни ғанимат билдим шул замон,
Қазога чанг солур ақлсиз инсон.
Ҳеч кулиб боқмагач толе юлдузи,
Гурзи, қалқон недур қаттол жанг кези.
Қўлингда бўлмаса калити зинҳор,
Ғалаба эшигин очмоқ кўп душвор.
Йўлбарсга сўз бермас филдек паҳлавон,
Темирга ўралган қиличу қалқон,
Қутурган йигитлар эдик бир даста,
Ёвлар ўраб келди баланду пастда.
Ҳар томонда пайдо бўлганда сипоҳ,
Темир совут кийдим, пўлатдан кўлоҳ.
Арабий отларда мисоли бўрон,
Олмос қилич қўлда, кўтардик сурон.
Пистирмадан чиқди икки зўр қўшин,
Гўё осмон билан қўшилди замин.
Дўлдек ёғиб турди найза, ўқ сели,
Бўрондек еларди ажалнинг ели.
Шердил ботирларни қилмоқ учун ов,
Аждаҳо камандин ташлаб қилди дов.
Кўмкўк чангдан осмон бўлди ер юзи,
Қиличлар учқуни унинг юлдузи.
Душман суворийсин учратган замон,
Зич саф тортиб юрдик қалқон ба
қалқон.

Соч толасин аниқ ёрар найзамиз,
Бахт кулиб боқмади мағлуб бўлдик биз.

Беҳуда кетаркан мардлар ғайрати,
Ердамга келмаса бахт-саодати.

Лашкардан бирор ким қолмади бутун,
Тирик қолганин ҳам жигар-бағри хун.

Бошоқ донасидек бирга эдик жам,
Зарбадан сочилдик қолмай битта ҳам.

ҲИКОЯТ

Бир курднинг биқини санчиб то сахар,
Табиб чақирибди. У ташлаб назар,

Дебди: «Ток баргидан бўкиб ебди бу,
Тонггача ўлади, сув томизинг, сув.

Қоринга қадалса мўғул ўқи, боқ,
Ортиқча овқатдан ўша яхшироқ!

Ичакда бир луқма тўхталиб қолса,
Ажабмас бутун бир ҳаёт йўқолса!»

ҲИКОЯТ

Бир деҳқон эшаги жон берган экан,
Бошин тоққа илмиш сақлар деб кўздан.

Утиб кетатуриб кекса суҳандон,
Боғбонга дер эмиш шод кулиб хандон:

«Жон ота, осган бу калла чаноғинг,
Кўздан қутқаролмас узумзор боғинг.

Биласан эшагинг тириклик чоғи
Чўпдан қутулмасди бошу қулоғи.

Ўз дардига даво тополмас табиб,
Ўзгаларни қандай даволар, ғариб.

Табиб ўзи бўлса дардга мубтало,
Нечук қилғай ўзга дардига даво.

ҲИКОЯТ

Онасига йиғлар йўлда бўталоқ;
«Шунча юрдик, керак бир оз дам
олмоқ».

Онаси дер: «Жилов бўлсайди қўлда,
Юк билан кўрмасдинг мени бу чўлда.

* * *

Мардлигинг пеш қилмоқ одат
билмагил
Мардлигинг кўрсатиб, номард
бўлмагил.

Ҳар ишда бўлмоғи керак андоза,
Қилмаган ишингни қилма овоза.

Омонат кийимни ечгандан кейин,
Яна қолур ўшал юз ямоқ кийим.

Ёғоч оёқ билан кўринсанг ҳарчанд,
Болалар кўзида бўлурсан баланд.

Мисинг ялтироқдир мисоли олтин,
Фақат билимсизга ўтқазмоқ мумкин.

Чақа пулга берма ҳеч олтин суви,
Доно сарроф билар ва чиқар чуви.

Қалбаки олтинни ўтга солишар,
Мисми олтинлигин билиб олишар...

Ўзин пок кўрсатар нобакор, бироқ —
Йўлтўсар қароқчи ундан яхшироқ.

Сочган донанг тушса тошга муттасил,
Кузда ололмайсан экиндан ҳосил.

Обрўйингда риё ҳеч олмасин жой,
Тиниқ сув остига чўкканидек лой.

Дили нопок бўлса, иши ярамас,
Ҳеч қандайин обрў уни юволмас.

Мардум билмай қолур либос ичра ким,
Номанинг мазмуни ёзганга маълум.

Бир халта шамолнинг нима вазни бор,
Адолат ўлчайди уни ҳам, эй ёр.

Астардан яхшироқ авра матоси,
Бу ниҳон ошкордин унинг зиёси.

Улуғлар назардан қочгани учун
Бир хилда тикишар тўн ости-устин.

Жаҳонга одамлик этурсан кўз-кўз,
Ичинг бўлса, ипак, ташинг майли бўз.

Ҳазилмас Боязид сўзи, сол қулоқ;
«Менга гуноҳкордан, мурид
кўрқинчроқ».

Дилингда тарбият этсанг дурри пок,
Садафдек хилватда ўлтирсанг не бок.

Саъдий насихати етар, эй ўғил,
Гар отанг сўзидек айласанг қабул.

Қулоқ осмас эрсанг сўзимга бўл кун,
Эрта кўп пушаймон бўлмоғинг мумкин,

Насихатгўйликда бил у бемисол,
Бу боғ мевасидан ўзинг териб ол.

VI бобдан

САБРУ ҚАНОАТ ХУСУСИДА

Қаноат қудратли қилур инсонни,
Оғақлантириб қўй оч кўз нодонни.

Дилга хотиржамлик сол, эй бесабот,
Гардон тош тагида ўсмас ноботот.

Ақл ёр бўлса, кўп семиртма танинг,
Танни семиртирсанг, билки ўлганинг.

Ақлли кишилар боққани ҳунар,
Танасин боққанлар ҳунарсиз қолар.

Одамлик хислатин ким қўйса устун,
Аввал ўз нафс итин айлагай забун.

Еб-ичиб ухламоқ ҳайвоннинг иши,
Шу тариқ яшайди ақлсиз киши!

Хилватда ўлтириб бахтиёр одам,
Илмдан ҳиссасин олур дамодам.

Ким ажрата олмас зулматни нурдан,
Демак фарқ этмайди у девни ҳурдан.

Гар кўра олмасанг йўл устинда чоҳ,
Йиқилсанг қусури ўзингда, э воҳ.

Ким нафс бандаси — эс-ҳушдан йироқ,
Ҳикматдан бўш қолур ул тўла қурсоқ.

Қорин ва икки кўз ҳеч тўймас ковак,
Бўш юргани яхши ўрама ичак.

Биласанми эркин ул ваҳший ҳайвон,
Нафси деб тузоққа тушар ногаҳон.

Йиртқичликдан мағрур қудратли
йўлбарс,

Қопқонга сичқондек илинтирар нафс.

Сичқондек гар биров ош-нонин ʻерсан,
Қопқонига тушиб, пайконин ерсан.

ҲИКОЯТ

Ҳожи берди менга филсуяк тароқ,
Ҳожиларни шундай яратмиш халлоқ.

Эшитиб қолдим ул мени «ит» демиш,
Чунки мендан кўнгли ранжиган эмиш.

Дедим ирғитиб ул суяк тароғини:
«Суюгингни олу, ит дема тағин!»

Ҳолва эгасининг дағдағасидан,
Кун кўрганим яхши ўз сиркам билан».

Қаноатни одат қилса нафс-бало,
Унинг наздида тенг бўлур шоҳ-гадо.

Тамаъ суриб борар шоҳ тамон, зеро —
Таъмадан қутулсанг ўзинг подишо.

Агар таппарварсан қорнинг дўмбира,
Ҳар кимга саждадан бўшама сира.

Кишини бузуқ нафс этар хору зор,
Ақлинг бўлса, нафсинг қадр этма

зинҳор.

ҲИКОЯТ

Бир таъмагир барвақт туриб кетарди,
Хоразмшоҳга у сажда этарди.

Шоҳни кўриб, ерга ташлар ўзики,
Қадди дуто, ерга суртар юзини...

Бир кун ўғилчаси дебди: «Отажон,
Мушкул саволим бор айлагил баён:

«Айтмабмидинг қибла томони Ҳижоз,
Нечун бул тамонга ўқурсан намоз!»

Қаноат бирладур сарафроз одам,
Тамаъли кишининг бўйни доим хам.

Тамаъ деб тўкмагил обрўйинг барин,
Бир арпага сотма шараф гавҳарин.

Ким тамаъдин кечар, бўлмас шарманда,
На бировга тобе, на нафсга баанда.

Тамаъ барча дўстдан этар мосуво,
Сени этмай расво, ундан бўл жудо.

ҲИКОЯТ

Бир соҳибдил киши бўлганди безгак,
Дедилар: «Фалондан шакар ол андак».

Деди: «Бурушгандан унинг ангори,
Майли бошга тушсин ўлим озори».

Оқил емас бахил қўлидан шакар,
Сирка ялагандек буришса агар.

Ҳар емак кетидан югурма, нодон,
Тан семирса озгин бўлар дилу жон.

Нафсинг муродининг йўлидан кетсанг,
Ажабмас ҳаётдан номурод ўтсанг.

Ким қорин тандирин қизитур ҳар дам,
Тополмаган куни чекар дард-алам.

Йўқликда очликка чидамоқ учун,
Меъёрида егин тўкинчилик кун.

Очофат кўтарар шикам юкини,
Топмаса кўтарар алам юкини.

Қорин деб бўлмагил хижилу дилтанг,
Дилтангликдан кўра бўлсин қорнинг танг.

* * *

Овқат хоҳ шириндир хоҳи бемаза,
Оч бўлсанг иштаҳа едирар тоза.

Ақлли ёстуққа қўяр бошини,
Уйқу ўраб олгач ичу тошини.

Мажолу мантиқсиз бошлама гуфтор,
Майдон топмагунча тўп тепма зинҳор.

Сўзингда, ишингда қўйма ҳеч қадам,
Андозангдан ортиқ ва ё ундан кам.

* * *

Ҳўл мева бермайди ток ҳам пайваста.
Гоҳ барги тўкилар, гоҳида хаста.

Улуғлар — булутли ҳавода қуёш,
Сувга ботган чўғдир ҳасадчи бебош.

Улуғ яна балқиб чиқар булутдан,
Сувга чўккан олов ёнмас куч билан.

Зулматдан чўчимас ақлли инсон,
Зулмат ичида ҳам бор оби ҳайвон.

Фалак айланиб, ҳеч ором топмади,
Саъдий дунё кезиб, анжом топмади.

Аммо ноумидлик қилмасин абгор,
Ёруғ кун туғилар, тун ҳомиладор.

VII бобдан

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ХУСУСИДА

Сўз тадбиру хулқу виждон ҳақида,
На оту, гурзию, майдон ҳақида.

Биргасан ёв нафсинг ғамхона билан,
Нечун жанг этарсан бегона билан.

Нафс жиловин торта олсанг харомдан,
Мардликда ўтарсан Рустаму Сомдан.

Одамлар бошига ургандан таёқ,
Узингга гўдакдек чўп ур, бер сабоқ.

Аввало ўзингга кучинг етмаса,
Ажабмас ҳеч кимса писанд этмаса.

Вужудинг бир шаҳар, яхши бор, ёмон,
Вазилинг ақлингдир, сен унга султон.

Бунда гарданфароз, пастлар ҳам яшар,
Улар хирс савдоси чегидан ошар.

Розилик, тўғрилиқ — яхши фуқаро,
Йўл тўсар ўғридир ҳавас ва ҳаво.

Ёмонга иноят айласа султон,
У юртда яхшилар тополмас омон.

Шахвату хирсу кин, ҳасад беомон,
Томиринг ичра қон, тананг ичра жон.

Бу душманлар агар топса тарбият,
Ҳукмингга қилмаслар асло итоат.

Ақл панжасидан огоҳ бўлган он,
Ҳаво-ю ҳавасда қолмагай дармон.

Кўргансан тунлари ўғри, паст, палид,
Қоровул бор жойга тополмас калид.

Ғанимга сиёсат этолмас раис,
Раислигин асло эпполмас эсиз.

Бу бобда ортиқ сўз орага сиғмас,
Тушунган одамга бир оғиз сўз бас.

ҲИКОЯТ

Дағал сўз айтганди баҳсада бир нодон.
Ёқасин юз пора қилдилар шул он.

Бўйнига мушт тушиб зор йиғлар эди,
Жаҳон кўрган кекса «эй худбин,—деди—

Ёпиқ бўлгандайди оғзинг ғунчадак,
Гулдек йиртилмасди ёқа ва кўйлак!»

Сўзлари бемаъни ёлғончи, каззоб,
Лоф урар мисоли ичи бўш рубоб.

Биласан аланга бошдан оёқ тил,
Сув урсанг лоп этиб ўчишин кўргил.

Кимгаки, ёр эса илм ва ҳунар,
Ўзи жим турса ҳам илми гапирар.

Қўлингда тоза мушк бўлмаса агар,
Жим ўлтир, мушк бўлса, ўзи ҳид берар.

Қасам ичиб дема: «Бу тоза тилла!»
Маҳак ажратади тилломи, ҳилла!

Кўп жойда вайсақи сўзга бериб тоб,
Дер: «Саъдий на улфат, на устод,
каззоб!»

Тўнимни йиртса ҳам қилардим тоқат,
Тоқат қилолмайман бошласа ғийбат.

ҲИКОЯТ

Менга сўзлаб берди пири муътабар,
(Кексаларнинг сўзи қулоққа ёқар):

«Ҳиндустонда кўрдим адрда бир кун,
Бир йигит қолқаро худди қишки тун.

Ойдек қизни олмиш қучоққа занги,
Лабин сўриб турар қаро барзанги.

Чунонам бағрига босганди малъун,
Гўё ёруғ кунни қоплаганди тун.

Ахлоқ амри билан қўзғаб дил ғаши,
Вужудимни босди ғазаб оташи.

Қўлимга не тушса кўтардим бирдак,
Кесак, тошни отдим, кўтардим калтак.

Худобехабарни сўкиб қувладим,
Қорани оқидан айладим ажрим.

Қаро булут кетди боғнинг ўстидан,
Оппоқ тухум чиқди зоғнинг остидан.

Лоҳавлим кучидан девсифат кетди,
Париваш қарғиши қулоққа етди.

Деди: «Эй риёкор, олчоқ жандапўш,
Фирибгар, нияти бузуқ динфуруш,

Неча йилки, мендан кетмиш ихтиёр,
Бунинг ҳижронида қолмайин қарор,

Букун пишганида бир луқма ошим
Не қилдинг нималар кўрар бу бошим!»

Зулм билан яна бошлади фарёд:
«На шафқат қолибди, на раҳмат, вой дод,

Қолмадими ёшлар аро мард йигит,
Қасдим олиб чолни айласа соқит.

Уят номуси йўқ қариларга хос,
Номаҳрамга кўлин узатар ифлос!»

Айюҳаннос солиб ёпишди барга,
Шундай қолиб кетдим маломатларга.

Либосимдан чиқдим мисли саримсоқ,
Кўрқардим ёш-қари қилар деб мазоқ.

Тўнсиз қочар эдим у қиздан йироқ,
Мендан кўра тўним тутса яхшироқ.

Неча муддатдан сўнг келиб у беор,
«Танийсанми!» деди, мен дедим:

«Зинҳор».

Уша кун қолганда кўлида барим,
Тавба қилган эдим, ақл раҳбарим.

Дуч келмасин бундай ишга ҳеч киши,
Уз ишида бўлур оқил ташвиши.

Бу фалокат берди менга бир ҳикмат,
Кўрганни кўрмадим дея бил ғоят.

Агар ақлу ройинг хуш тадбир дилинг,
Саъдийдек сўзлагил, йўқса торт тилинг.

ҲИКОЯТ

Биров сўзлар эди, ўйлардим мазоқ,
Дерди: «Ғийбатчидан ўғри яхшироқ!»

Унга дедимки «Эй ақли сўқур кўз,
Ажиб эшитилди қулоққа бу сўз.

Эгриликда қандай кўрдинг яхшилик,
Дейсанки ғийбатдан у яхши қилиқ!»

Деди: «Тўғри мардлик қилур ўғрилар,
Билак кучи бирла қорин тўйғизар.

Ниҳоний тиғ санчар ғийбатчи номард,
Дилни зиёҳ қилур дард устига дард».

* * *

Низомия ичра маош бор эди,
Ишларим туну кун дарс такрор эди.

Устодимга бир кун дедим бер мадад,
Фалончи қиладир менга кўп ҳасад.

Мен хадисга маъни берганда боқиб,
У ёниб кетади ичи тутоқиб.

Мударрисим мендан бу сўзни тинглаб,
Тутоқиб кетдию деди: «Во ажаб!

Дўст ҳасади маъқул тушмабди, ахир,
Ғийбат яхшироқ деб ким айтди, гапир!»

* * *

Одамни ёмонлаб келса ёнингга,
Ул кимсани яқин тутма жонингга.

Ким сенга бошқалар айбин гапиргай,
Бошқалар олдида сендан лоф ургай.

* * *

Уч киши ҳақида ғийбат раводир,
Бошқалар ҳақида бўлса хатодир.

Бири подишоҳу жафоқор бўлса,
Элу юрти ундан кўп безор бўлса,

Ҳалол эрур ундан бермоқлик хабар,
Токим қилсин ундан элу юрт хазар.

Иккинчиси эса ҳаёсиз киши,
Ўз пардасин ўзи йиртмоқлик иши.

Ҳовузга тушишдан қилма эҳтиёт,
Ўзи ҳам чуқурга йиқилур у бот.

Учинчиси эгри қўлли тарозибон,
У ҳақда не билсанг элга қил эълон.

* * *

Сўз ташувчи аблаҳ адоват кўзғар,
Ақлу солимга ҳам жаҳолат кўзғар.

Унинг суҳбатидан узоқ бўл узоқ,
Уйғотма фитнани гар бўлса уҳлоқ.

Зиндондек қаро ич пойига кишан
Тушса яхшироқ сўз ташиб юргандан.

Адоват оловдир кишилар аро,
Чақимчи ташийди ўтин, беибо.

* * *

Хотин бўлса яхши, пок, ақли расо,
Гадо эрини ҳам этар подишо.

Кўнгилга мувофиқ ёр топган маҳал,
Эшигинг тагида қўш ноғора чал.

Ғам дема ғам чексанг агар уззукун,
Қучоқда ғамгусор ёринг бўлса тун.

Ким агар топибдир дили оромин,
Жаҳонда шул киши топибдир комин.

Оқила бўлса у сўзлари малҳам,
Хунук ё чиройли дебон чекма ғам.

Ақлсиз бұлсаю хотининг гўзал
Ундан ақлирасо хунуги афзал.

Эри сирка берса, олар ҳалводек,
Бурушмас ҳолвадан аччиқ сиркодек.

Дилга ором эрур ҳушсуҳбат хотин,
Аммо ёмонидан худо сақласин.

Қарға билан тўти бўлса ҳамқафас,
Қафасдан қочишни қилар у ҳавас.

Бошингни олиб кет бўлиб овора,
Ё унга бўйин сун, ўзга йўқ чора.

Уйга кирса доим уюлса қовоқ,
Тор зиндонда ётган ундан яхшироқ.

Тор этикдан кўра юр оёқ яланг.
Сафар жабрин торт уй бўлса доим жанг.

Уйда хотин хулқи ёмон бўлса гар,
Ундай эрга байрам кўринар сафар.

Хотиннинг овози чиқаркан баланд,
Хуррамлик эшиги ўшал уйда банд.

Хотин бўлса жоҳил, эгри ва нодон,
Бошингга балодир, балодан ёмон.

Ёмонхулқ хотиндир умрингга азоб,
Яхши-ю хушхулқи меҳрибон аҳбоб.

Баъзи хотин шўҳу, саркаш фармондор,
Аммо қучоқда хуш, эшитганим бор.

Эрини хотинга кўрсанг мубтало,
Маломат айлама уни Саъдийё.

Ўзинг ҳам жабрини дилга ортасан,
Агар қучоғингга бир бор тортасан.

ҲИКОЯТ

Хотин-ла чиқишмас эди бир йигит,
Бир кексага нолиб, сўрабди ўғит:

«Жабр ўқини отар жоним қасдида,
Яшарман тегирмон тошин остида!»

Унга кекса дебди: «Майли сабр қил,
Сабрдан ҳеч киши бўлмайти ҳижил.

Тунда тегирмоннинг устисан, нодон,
Кундуз ости бўлсанг куюнма, чандон.

Гул иси димоғинг истаги экан,
Раводир чидамак гар ботса тикан!»

* * *

Ўғил ёши ўндан ошгач яхши боқ,
Номахрамлардан у ўлтирсин йироқ.

Пахтага оташни яқин келтирма,
Ўйинг куйиб кетса йиғлаб ўлтирма.

Яхши ном қолдирмоқ истарсан агар,
Ўғлингга ақл бер, ўргатгил ҳунар.

Ақлу одобида бўлса гар нуқсон
Ўларсану сендан қолмагай инсон.

Ўғилни эркалаб ўстирмоқ хато,
Ундайлар ҳаётдан кўрар кўп жафо.

Чидам бер тотисин турмуш кўп-озин,
Жонингдан севсангда кўтарма нозин.

Ёшликдан одоб бер, бер илму ҳунар,
Яхшиликка ўргат, ёмондан қайтар.

Янги иш бошласа мақтов ва таҳсин,
Устоднинг дўқидан яхшидир билгин.

Қорунча хазинанг бўлса ҳам агар,
Фарзандингга ўргат албатта ҳунар.

Бойлик давлатингга суюнма зинҳор,
Бойлик бебақодир, давлат беқарор.

Сийму зар кетади бўшар ҳамёни,
Бўшанмайди асло ҳунарманд ёни.

Биллолмайсан замон не қилур охир,
Ғурбат бошга тушар, қилур мусофир.

Агар бўлса киши қўлда ҳунари,
Қўлин чўзмагай ҳеч кишилар сари.

Билурсанми Саъдий на имкон топди,
На дарё кезди-ю ва на кон топди!

Ёшлиқдан улуғлар сўзини олди,
Охири улуғлик ўзини олди.

Ким итоат юкин тортар беминнат,
Ўзгалар ҳам унга этар итоат.

Ким ёшлиқда устоз жабрини чекмас,
Ҳаётда кўп жафо чекса ажабмас.

Ўғлингга яхши боқ, ҳориб толмасин,
Ўзгалар қўлига қараб қолмасин.

Ким фарзанд ғамини емади ўзи,
Жовдираб қолади ўзгада кўзи.

Ёмон муаллимдан сақлагил уни,
Ўргатади ўзи не билса шуни.

* * *

Ўғилнинг улфати бўлса қаландар,
Қўлни юб қўлтиққа урсин у падар.

Ҳалок бўлса алам чекма ул саёқ,
Ёмон фарзанд бордан, йўғи яхшироқ.

Саёқ севги барбод этар уйингни,
Яхши бекач обод этар ўйингни.

Вафода ғунчадек, сўкилмас бир дам,
Гулдек ҳар томонга тўкилмас ҳар дам.

Ҳавасинг боғлама, қўймагил кўнгил
Ҳар саҳар булбулин ўзгартирса гул.

Ҳар мажлисда шамдек сочаркан зиё,
Унга парвонадек бўлма мубтало.

Фириб еб қолмагин ҳур дебон уни,
Юзи ҳур бўлса-ю, ичида жини.

Назар писанд қилмас изин ўпсанг ҳам,
Тупроқ ўлсанг назар ташламас санам.

Кўнгил берсанг эсу ҳушингни унут,
Дилда, қўлда боринг барин шунга тут.

ҲИКОЯТ

Бир ҳушёр ҳунарманд йигит бор эди,
Нотиқу мардона, ақли ёр эди.

Соҳибдил, ҳақпараст покиза оти,
Хаттотлар чизгандек оразин хати.

Луғатдон, тилшунос билими етук,
Аммо «ш» товшини айтолмас тузук.

Сухбатдошим эди бир оқил киши
Дедим: «Фалончининг йўқми олд тиши!»

Гапимдан баҳмалдек қизариб юзи,
Деди: «Ундай дема, нодонлар сўзи,

Биргина айбини кўриб қолибсан,
Юз фазлидан кўзинг юмиб олибсан!»

Биров илмдону бўлса тадбиркор,
Ногаҳ тойиб кетса оёғи якбор.

Кичик бир хатога гапирма қўпол,
Улуғлар демишлар; «Яхшилиқни ол!»

Бирга ўсадику тикан бирла гул,
Эй оқил, тиканмас, гулни даста қил.

Таъби айбжуйлик бўлса агар бас,
Товус оёғидан бошқасин кўрмас.

Тозалик ахтаргил, эй ўзи хира,
Не кўрсатар кўзгу гар юзи хира!

Барча айбин юзга солма, эй ғаддор,
Сенинг ҳам айбингни кўрсатгувчи бор.

Гуноҳкорга дарра, чўп буюргани,
Ўзини гуноҳсиз билурми қани!

Ёмонлик ёқмаса, ўзинг қилмагил,
Кейин бошқаларга «қилмагил» дегил.

Яхши-ю, ёмони ўзининг моли,
Ҳар ким ўз фойда-ю зиён ҳаммоли.

Саъдий шеърин кўриб ичи қоралар,
Нафрат билан уни сўкиб, қоралар.

Юзлаб нуктасига солишмас қулоқ,
Бир айбин топсалар таъна безаноқ.

Бир иллоти бордир ҳудписанд сўзин,
Ҳасад кўр қилгандир ҳақиқат кўзин.

Ҳар кўзу қош яхши демагил, дўстим,
Писта мағзини е, ташлагил пўстин.

VIII б о б д а н

ШУКРУ ОМОНЛИК ХУСУСИДА

Гўдак ҳам эмасдинг, оғзинг ҳам юмуқ,
Она қорнида жим ётардинг жўжуқ.
Киндагинг кесилган кунданоқ йўлинг, —
Она қўш кўксига талпинар қўлинг.
Ҳар нафас истагинг ул икки кўкрак
Парваришинг учун оқар чашмадак.
Дилпазир онангу унинг қучоғи —
Жаннату, кўкраги ҳаёт булоғи.
Она жон парвариш қилувчи дарахт,
Энг ширин меваси фарзандида бахт.
Илдизи юракда, кўксида томир,
Яхши боқ оқ сути юрак қонидир.

ҲИКОЯТ

Шаҳзодани бир кун ҳуркович оти
Йиқитганди, бўйни елкага ботти.
Филдек туташ бўлди бош ила бадан,
Бурулмайти боши бурилмаса тан.
Табиблар иложсиз турарди ҳайрон,
Шунда етиб келди бир ҳаким юнон.
Томирин уқалаб бошин этди рост,
Бўлмаса тупроққа кетарди рўйрост.

Эшитдим унутмиш табиб хизматин,
Хаттоки бир замон ёд этмас отин.
Шоҳ олдига келмиш табиб бир маҳал,
Ул олчоқ солмабди назар лоақал.
Донишманд нафаси ичига тушиб,
Қайтибди, ўзича деярган жўшиб:
«Гарданин тузатиб этмасам дуркун,
Юзин буролмасди ул мендан бул кун!»
Фулумдан юборди кўкат тухмини,
Манқалдонга солиб тутатсин уни.
Подшо саройига қул етиб келди,
Шоҳ доруни олиб айтганин қилди.
Тутундан бир акса урди шаҳзода,
Яна боши ботиб, бўлди афтода.
Узр сўраб чопар юборди султон,
Кўп истаб топмади ҳакимдан нишон.

* * *

Бошига қаро кун келмаса ҳеч кас,
Чароғон кунларин қадрига етмас.
Фақир учун қиши оғир келган йил,
Бадавлат кишилар наздида енгил.
Агар йўл босарсан чаққон, довюрак,
Шукронаси деб бер ўзгага кўмак.
Ёшлар кексаларга беришсин мадад,
Яхшилиқ ғарибга қилсин беадад.
Сув қадрин на билсин дарёчи, кема,
Чўлда қолганлардан сўра сув нима.
То киши бошига тушмаса касал,
Соғлиғи қадрига етмас ҳеч маҳал.

**Узун кўринарми қаро, совуқ тун,
Донг қотиб ухласанг чиқармайин ун.**

**Иситмада мижжа қоқмай чиққан жон,
Билурки тун узоқ, кеча бепоён.**

**Хожа базўр турар қоқилгач довул,
Билмас не кечирди тунда қоровул.**

IX бобдан

УЗРУ ТАВБА ХУСУСИДА

Букун энди ёшинг етмишга етди,
Уйқуда ўтгандек соврилиб кетди.

Гар эллик дирамдан беши бўлса кам,
Дилингни тирнайди беш панжали ғам.

Қўлдан чиқиб кетмиш, мана эллик йил,
Қолган беш кунини ғанимат билгил.

Мурда бечорада бўлсайди забон,
Афсус надомат-ла қиларди фиғон:

«Ғафлат билан ўтди бизнинг кунимиз,
Дам ғанимат билинг, оға-инимиз!»

ҲИКОЯТ

Бир кеча йигитлик даври шод хуррам,
Бир неча йигитлар ўлтирдик боҳам.

Булбулдек сайроқи, гулдек тоза рўй
Шўхликдан овозга тўлди кўча-кўй.

Бир чол ўлтирарди четроқда бе ун,
Сочи тунин замон этган ёруғ кун.

Гапирмас, юмулган лаб фундуқ каби,
Биздек писта янглиқ очиқмас лаби.

Бири яқин бориб дер: «Эй отажон,
Нечун ғам чекарсан бурчақда ҳайрон.
Қайғу, ғамдан бошинг кўтар бирор дам,
Ешларга қўшилиб кўнгил оч сен ҳам.»
Пинақдан кўтарди бошин пухта чол,
Жавобин кўр нечук доно, баркамол:
«Боғу бўстонда гар тонг ели эсар,
Еш кўкатлар яшнар, ниҳоллар ўсар,
Еш кўкат чоғида яшнайди бошоқ,
Шу елдан синади сарғайган машоқ,
Баҳор ели билан новдалар кулар,
Кекса дарахт қуруқ барги тўкилар.
Келишмас ўйнасам мен ёшларсимон,
Юзимда кексалик тонги намоён.
Сизга етмиш бу кун базм навбати,
Биздан ўтиб кетмиш шўхлик фурсати.
Бошга инган эса кексалик ғубор,
Ундан ёшлик айшин кутмагил зинҳор.
Сочларим зоғини босди оппоқ қор,
Булбулдек боғ кезиш менга уят-ор.
Товус патин ёйиб юрар сер виқор,
Не кўрсатар пати юлинган шунқор.
Менинг буғдойзорим ўришга ҳозир,
Сизнинг кўкатингиз яшнар баҳузр.
Гулистонимиздан кетди тароват,
Ким гулдаста боғлар бу бемалоҳат.
Асога суянган киши, жон болам,
Ҳаётга суяна олмайди бу дам.
Юзим қизил гули — сапсариқ олтин,
Қуёш сарғаяди ботишдан олдин.

Ешлар югиришар қўл-оёқ чаққон,
Кекса ҳассасига суяниб қолғон.

ҲИКОЯТ

Файд чўлдан ўтардик биз карвон билан,
Бир манзилда уйқум бўлибдир кишан,
Бошимга келади қаҳрли сарбон,
Таёқ билан уриб дейди: «Тур чаққон.
Ё ўлим йўлини тутдингми, аттанг,
Нечун уйғонмайсан чалинса ҳам занг.
Ширин уйқу босар мени ҳам, нодон,
Аммо олдимизда олис биёбон.
Довул овозидан турмай ётурсан,
Бу қийин йўлни сан қачон ўтурсан!
Довул овози ҳам келмоқда равон,
Демак йўлга тушди аввалги карвон.
Довул чалингунча юкинг бўлсин тахт,
Шудур ҳушёрлигу, шудир йўлда бахт.
Бошин кўтаргунча ухлаб қолганлар,
Бу ерда қолмагай карвондан асар.
Ким вақтида турди улгурди йўлда,
Сўнг турмоқ не фойда, қоладир чўлда.
Ким баҳорда арпа экибди ерга,
Кузда буғдой ўрмас, ботса ҳам терга,
Уйқудан уйғонмоқ позимдир бугун,
Ҳеч илож топилмас ўлимдан кейин.
Йигитлик ўтибдир, юзингда ажин.
Тунинг кун бўлибдир уйқудан тургин.
Ҳаётимдан умид узибман у чоқ,
Соқолу сочимни босганида оқ.

Умидинг бўлса гар хирмон кўтариш,
Вақтида уруғ соч, айла парвариш,
Сув белингдан экан, ғафлатдан кўз оч,
Сел келиб бошингдан ошса йўқ илож.
Умринг зое кетса, юз афсусу хайф,
Фурсат азиз дерлар ё «Алвақту сайф!»¹
Бошқалар ўрнига сен ўлтирдинг гар,
Сенинг ўрнингга ҳам келар бошқалар.
Кеча ўтиб кетди, эрта маълуммас,
Шунингчун ғанимат билгил ҳар нафас.

ҲИКОЯТ

Дунёдан кўз юмгач Жамшид хотини,
Қурт каби ипакка ўратмиш уни.
Дахмасига келмиш ўтгач неча кун,
Зор йиғлар мотамда, ғамда жигар хун.
Кўрса чириб кетмиш ул шоҳи кафан,
Дилидан шу сўзни ўтказган экан:
«Ипакни олгандим мен қуртдан зўрлаб
Гўр қуртлари қайтиб олибди талаб».
Бу боғ сарви қанча бўлмасин баланд,
Томирдан қўпариб ажал берар панд.
Қирқ йилда вояга етади ниҳол,
Бир зумда илдиздан қўпарар шамол.
Икки байт дилимни айлади кабоб,
Созанда куйларди жўр этиб рубоб.

¹ Вақт қиличдек ўткир демак (арабча).

«Минг афсус, бизларсиз ҳам келур
баҳор,
Очилгай лола-ю яшнагай гулзор.
Фасллар алмашар, ўтар ёзу қиш,
Аммо биз бўлурмиз хоки тупроқ, ғиш».

ҲИКОЯТ

Бир художў киши покиза саришт
Бир кун топиб олди битта тилла ғишт.
Равшанфикр боши бўлди хўл гаранг,
Унинг ташвишида дилин босди занг.
Тун бўйи ухламай сурарди хаёл,
«Бу умримга етар, топмагай завол.
Энди бировларга қўлим чўзилмас,
Ҳожат истаб энди бўйим эгилмас.
Бир сарой солдирай, ажойиб бино,
Таги мармар, шипи шамшод сержилло.
Бир хужра қурдирай дўстларимга хос,
Бир эшиги боққа чиқар шунга мос.
Ямоқ ямаш тегиб кетдику жонга,
Тоқатим йўқ ортиқ ўчоқ-қозонга.
Энди ошпаз келиб пиширсин ошим,
Роҳат кўриб ўтсин бу азиз бошим.
Жонимни қийнади бу қаттиқ наमत,
Энди парқу шоҳи ётоғим фақат».
Хаёл телба қилди, ҳирсга бериб тоб,
Охир миясини айлади хароб.
Сахрога йўл олди, кезарди ночор,
Бир жойда туролмас, тополмас қарор.

Гўр устида биров лой қорар эди,
Лойини қолиплаб ғиш қуяр эди.
Бунни кўриб ўйга ботиб қолди чол,
Деди: «Эй калтабин бундан ибрат ол.
Бир олтин ғишт дилинг нечук банд
этмиш,
Эрта тупроғингдан қуйиларку ғиш».
Тамаъ оғзи доим очиқ ялмоғиз,
Бир-икки луқмага тўлмас бу бўғиз.
Бу ғишдан қўлинг торт, эй ҳимматсиз кас,
Ҳирс дарёсин битта ғишт тўса олмас.
Эй ғофил, хаёлинг бойлиқ, пулу мол,
Умринг сармоясин этасан поймол.
Ақлинг кўзин босмиш кибр ғубори,
Умринг пойин қирқмиш ҳавас ишқори,
Ғафлат сурмасидан пок айла кўзинг,
Эрта тупроқ кўзин сурмаси ўзинг.

ҲИКОЯТ

Икки султон аро кўтарилди жанг,
Ғурури ҳужумда мисоли паланг.
Чидолмас бир бирин кўргани ҳамон,
Гўё уларга тор эди кенг жаҳон.
Бирининг бошига ажал офати
Тушиб, охир бўлди айшу ишрати.
Рақиби шодланди, ичидан кулди,
Бир неча кун ўтгач қабрига келди.
Кўрди бир кичик гўр усти лойшувоқ,
Тирикликда жойи эрди зар равоқ.

Гўр устидан туриб кетди, хиромон,
Ўз ўзига сўзлаб айланар шодон:

«Кишига кўп қувонч бахш этар экан,
Рақиб ўлса, қолсанг дўстларинг билан.

Душманидан бир кун кейин қолса ҳам,
Унинг ўлимида чекмангиз алам

Адоват қўлига куч қувват солди,
Гўрнинг бир тахтасин у юлиб олди.

Тождор калласига кўз тушди шу чоқ,
Икки кўз косаси лиқ тўла тупроқ.

Вужуди гирифтор гўр зиндонида,
Танаси қумусқа қурт дандонида.

Ойдек юзи фалак довридан ҳилол,
Замон жабридан қад баста бемажол,

Қудратли билаги кафин бу айём,
Бўғин-бўғинига ажратмиш тамом.

Чунон раҳми келиб, қилиб оҳу вой,
Кўзин ёши билан ерни қилди пой.

Бадхулқидан шунда бўлиб пушаймон
Гўр тошига ёзинг деб берди фармон:

«Биров ўлимидан шодланма андак
Сени ҳам қўймагай узоқ бу фалак!»

Не-не бошлар охир бўлади тупроқ,
Гўё бўлмагандек унда кўз мутлоқ.

Теша урдим тепа бағрига бир кун,
Қулоғима инди шундай хазин ун:

«Оқил эрсанг тешанг оҳиста ургил,
Шунда бошу чеҳра, кўз, қулоқ ва тил.

Мен эрдим жаҳонни сўраган султон,
Тупроқ бўлиб бунда ётарман бул он!»

* * *

Хабаринг борми бу суягинг — қафас,
Жонинг—бир қуш, унинг номидир нафас.

Бу қуш гар қафасдан чиқса бир бора,
Қайта тутишга ҳеч топилмас чора.

Ҳаёт бир нафасдир, ҳар дам ғанимат
Ҳар бир дамга беринг оламча қиммат.

Оламга ҳукмдор эрди Искандар,
Оламини қолдириб кетди ул қайсар.

Умрин чўзолмади бир нафас, бир дам,
Бир дам учун бутун олам бериб ҳам.

Ҳар ким кетар экан экканин олар
Ундан яхши ёки ёмон ном қолар.

Биздан сўнг ҳам кўп гул очар бу бўстон,
Дўстлар ўлтиришар, гул териб шодон.

ҲИКОЯТ

Отам ишларидан ёдимда бири
[Раҳмат ёмғирига лиқ тўлсин гўри]

Ёшлигимда менга тахтача, дафтар,
Ва бир олтин узук олиб бердилар.

Кўчада бир хурмо бериб бир одам,
Узугимни ечиб олди ўшал дам.

Узук нималигини билмаса гўдак
Мумкин ширинликка олтинин олмак.

Умринг баҳосини билмаган маҳал,
Ишрат лаззатига этасан бадал.

ҲИКОЯТ

Биров шоҳ дўстини кўп ранжитибди,
Шоҳ уни ёвига «инъом» этибди.

Душмани қўлида ётаркан асир,
Зор йиглаб ўзига ўзи дер: «Басир,

Агар ўз дўстингга бермасанг озор,
Қилолмасди сенга бунча зулм ағёр!»

Ақлинг бўлса дўстдан ўгирма юзинг,
Душман журъат этмас ўймоққа кўзинг.

Ранжитиб юборди кимки ўз дўстин,
Душмани пайт пойлаб шилади пўстин.

Ким агар дўст ила бир жону бир тан,
Ғанимни қўпориб ташлар илдиздан.

ҲИКОЯТ

Бир киши халқ молин еяркан алдаб,
«Лаънати шайтон» деб қўяркан қарғаб.

Шайтон унга дебди йўл узра бир кун,
«Ҳеч кўрмаган сендек аблаҳни гардун.

Дилингда-ку менга шериксан, шерик,
Нечун менга қарши тортасан черик.»

ҲИКОЯТ

Ёшлик давронимдан эсимда қолган:
Ҳайитга чиқардим мен отам билан.

Уйинга берилиб, югурдим, шошдим,
Отамдан аламон ичра адашдим.

Бақирдим овозим ҳар ёқни бузди,
Отам етиб келиб қулоғим чўзди.

**«Эй кўзи ўйноқи, шўхи беқарор,
Баримни маҳкам тут, дедим неча бор.
Билмайсан ёш бола бўлгандан кейин,
Танҳо йўл юрмоқлик дунёда қийин.
Яхшилар кетидан қолмай чопарсан,
Эзгу тилагингни шунда топарсан.
Разиллар билан бир бўлмасин йўлинг,
Ё обрўдан юв, ур қўлтиққа қўлинг.
Саъдийдек дунёни кезиб, тер бошоқ,
Маърифат хирмонин йиғарсан шу чоқ.
Дехқон ҳаяжонда ўсарми ниҳол,
Кўчатидан мева берарми иқбол!
Баъзи хомтамалар сочмай уруғ, дон,
Кўтармоқчи бўлар дехқондек хирмон.
Саъдий кўчат экиб, мевасин еди,
«Ким дон сочса хирмон кўтарар» деди.**

«ГУЛИСТОН» ДАН

(1258 йилда ёзилган)

ШЕЪРИЙ ПАРЧАЛАР

* * *

Букун гапирмоққа имкон бор экан,
Лутфу яхшилик-ла сўзла биродар,
Зарурат тилингни боғлаб қўяди,
Эртан келса ажал элчиси агар.

* * *

Эй оқил, недур оғзимиз ичра тил,
Ҳунарли киши ғазнасин очқичи.
Очилмай то эшик на билсун киши,
У гавҳарфурушми ва ё эскичи.

* * *

Оқиллар наздида гар жим ўлтириш
одобдир,
Маслаҳат ташлаганда сўзга кўрсатгил
ҳиммат.
Икки нарса ақлга сиғмайди агар билсанг,
Сўзлаш пайти сукуту, кераксиз жойда
суҳбат.

* * *

Жаҳонни кўп кўрган кекса сухандон,
Уйлаб кўриб, сўнгра сўз бошлар равон.
Уйламасдан сўзга дам урма ҳечам,
Соз сўзлагил, кечроқ сўзласанг не ғам.
Яхши ўйлаб, сўнгра сўзга ур нафас,

Тўхтат суҳбатдошинг демасидан «бас»,
Нутқи-ла ҳайвондан ажралур инсон,
Пуч сўзласа ундан яхшидир ҳайвон.

* * *

Хўроз қилар хўп шиддатли жанг,
Ожиз қолур қирғий урса чанг.
Мушук шердир сичқон овида,
Лек сичқондир дуч келса паланг.

* * *

Токим бирорта сўз дегунча инсон,
Айбила ҳунари барчадан пинҳон,
Ухлаб ётган чиқар балки қоплони,
Тўқайни бўм-бўш деб қилмагил гумон.

* * *

Жўмард киши агар топса ярим нон,
Дўстлар билан кўради баҳам.
Бир иқлимга ҳоким бўлган подишо,
Яна бир иқлим деб, чекади алам.

* * *

Бахтиёр заволин истайди доим,
Ичи қора қозон ҳасадчи, каззоб.
Кўршапалак кўзи кундуз кўрмаса.
Бунда гуноҳқорми қуёш — оламтоб.
Минглаб кўршапалак кўр бўлса бўлсин,
Кўкда порлаб турсин доимо офтоб.

* * *

Ким қилса жафо, ситамни пеша,
Уз илдизига урар у теша.

* * *

Баний одам аъзон бир бадандир,
Ҳаммаси бир моя, бир гавҳардандир.

Танангда бир аъзо гар бўлса бемор
Ҳаммасида қолмас сабр ила қарор.
Узгалар ғамини чекмаса одам,
Анга нолойиқдир инсон деган ном.

* * *

Назар сол беҳамият ул кишига,
Ки ҳаргиз кўрмагай бахту саодат.
Туну кун ўйлар ўз тан роҳатини,
Жафо оилага соатба-соат.

* * *

Дўст дема гар нозу неъмат устида,
Урса лоф: «дўстимсан, азиз меҳрибон».
Дўст удир — дўстига чўзади қўлин —
Дўсти бўлганида ночор, нотавон.

* * *

Кимнингки бошига қўнаркан давлат,
Барча бўлғай унга қариндош янглиғ.
Бахт унинг уйидан юз ўгирган кун,
Эшигу девори бўлар гўё тиғ.

* * *

Бечора эшаки бетамиздир,
Юк кўтаргани учун азиздир,
Ишловчи ҳўкиз ва ёки эшак,
Золим кишидан яхшидир бешак.

* * *

Давлат, тож-тахт унга қарам бўлса ҳам,
Дарвеш-фуқарога шоҳ эрур посбон.
Қўйлар чўпон учун қўйилган эмас,
Қўйлар учун қўйилар чўпон.

* * *

Амир хизматида сокин ва афғор,
Қўлларинг кўксингга қўйгунча ҳар гал.

Куйса ҳам қўлларинг майли, биродар,
Кафтингда тош оҳак очганинг афзал.

* * *

Учрар бу жаҳонда ушбу ҳол такрор:
Бетамиз иззатда, ақллилар хор.
Меҳнату ғуссада ўлар кимёгар,
Аблаҳ харобадан хазина топар.

* * *

Қавмдан биттаси қилса нодонлик,
Катта-ю кичикда тоқат бўлур тоқ.
Халқ мақоли бор-ку эшитгандирсан:
«Пода бўлғатар бир ярамас бузоқ».

* * *

Бир қўпол суҳбати мажлисда чандон,
Хушдил жамоатни ранжитур осон.
Ҳовуз тўлдирилса гулобга тамом,
Бир ит тушса бўлур бадрабдек ҳаром.

* * *

Қанчага чидасин мискин оёқлар,
Бу йўлда нор туя оёғи толур.
Ингичка бўлгунча йўғон чўзилиб,
Ингичка чидамас, узилиб ўлур.

* * *

Чўлда акас тагида ухламоқ-ку яхши иш,
Кетар тунн бўлсачи, бу жондан умид узиш.

* * *

Занг басган темирни қанча ишқама,
Занг кетиб кўзгудек сайқал топмас, бил.
Қаро дилга ўғит этмоқ бефойда,
Тошга миҳ кирмайди қанча қоқмагил.

* * *

Ширин даҳан, ширин лабдан чиқажақ овоз,
Куйласин ё куйламасин, бўлур дилнавоз.

Ёмон куйчи тилида-чи, ҳаммаси ёмон,
«Ушшоқ» бўлсин, «Хуросоний» ва ёки
«Ҳижоз!»

* * *

Яхши бўлгил, ҳатто душманинг осон
Сени деёлмасин ярамас — ёмон.
Танбурнинг овози соз чиқиб турса,
Қулоғин бурамайди созчи ҳеч қачон.

* * *

Баъзилар амалга минган чоғида,
Тамом унутилар дўсту ёр, ошно.
Амалидан тушиб бўлса нотовон,
Дил дардига дўстанд излайди даво.

* * *

Дўстларингни кўриб турмоқ айб эмас,
Аммо шунчаликки, демасинлар «бас!».
Сен ўзингни қанча койий билсанг хўб,
Бошқалар койишин эшитмайсан кўп.

* * *

Дўст олдида бандда бўлса ҳам оёқ,
Ўзга билан гул сайридин яхшироқ.

* * *

Яхши эркак ёмон хотин-ла ҳамдам —
Бўлса, бу дунёда уйи жаҳаннам.
Ёмонларга яқин бўлмағил асло,
Жаҳаннам ўтидан сақла, раббано!

* * *

Эшитдим, бир киши бир қўйни кушод
Этибдир бўрининг оғзидан озод.
Кечқурун бўғзига қадаркан пичоқ,
Қўй руҳи дод солиб, сўзламиш шундоқ:
«Бўридан қутқардинг десам ўшанда
Ўзинг экансанку менинг кушандам».

* * *

Гўзал юзли хотинга асло
Упа, элик, пардоз нораво.

* * *

Қай олим айтганин гар ўзи қилмас,
Халқ унинг сўзини қулоққа илмас.
Ёмонлиқ қилмаса олим шул киши,
Бўлмаса элига золим шул киши.

* * *

Давлатманд қилғил, эй қаноат, мени,
Чунки йўқдир сендан яхшироқ неъмат.
Луқмоннинг муроди — сабр бурчаги,
Сабрсиз кишида бўлмайди ҳикмат.

* * *

Эзилган бир чумолиман оёқ остда жим,
Аримасман ва дастимдан нолимас ҳеч ким.
Одамларга озор бермоқ учун йўқ кучим,
Шукрим қандай изҳор этай бу неъмат учун.

* * *

Биз розимиз бўлса агар оддий чакмон, қотган нон,
Бизга меҳнат заҳматидан ўзга миннати ёмон.

* * *

Кийим сўраб бадавлатга парча қоғоз ёзгандан
Парча-парча ямоқ тикиб, сабр қилган яхшироқ.
Қўшнинг соясида агар борар бўлсанг жаннатга,
Худо ҳақи, дўзахга тенг, уқубати бесаноқ.

* * *

Емак лозим яшамоқ, сўйламакка,
Сен ўйлайсан, ҳаёт керак емакка.

* * *

Одам оз емоқни одат айласа,
Бошга очлик тушса чидай билади.

**Фаровонлик ичра кўпга ўрганган,
Тангликда қолганда очдан ўлади.**

* * *

**Кўп ема, оғзингдан чиқиб кетмасин,
Оч юрма заифлик жондан ўтмасин.
Овқатдан танага келади лаззат,
Аммо ортиқчаси келтирар заҳмат.
Гулшакар зарардир кўп есанг агар,
Меъёрида есанг, нон ҳам гулшакар.
Меъда тўлиб кетиб, оғриси қорин,
Нафи бўлмас дори-дармонлар барин.**

* * *

**Агар бўлса дарвозабон жафоси,
У неъматдан узоқ бўлган яхшироқ.
Қассобларнинг хунук талабларидан,
Гўштга етолмасдан ўлган яхшироқ.**

* * *

**Бўлса дастурхонида нон ўрнида гар офтоб,
Рўшинолик кўрмас эрди то қиёмат ҳеч киши.**

* * *

**Аччиқ ковул олиб есанг хуш табиат кишидан,
Ширинроқдир бадфеълнинг шакари, кишмишидан.**

* * *

**Жирканчдир хор бўлиб топилган овқат,
Қозон тўлар, аммо ор билан фақат.**

* * *

**Бахтсизликда қовоқ ўйиб кирма дўстинг ёнига,
Талх айлама дўстингнинг ҳам роҳату ишратини.
Бирор ҳожат бўлганда ҳам очиқ чехра, хандон кир,
Ҳожатингни чиқаргучин бўзмай кайфиятини.**

* * *

Ноним ошди, обрў камайди, бироқ,
Хорликдан кўра йўқчилик яхшироқ.

* * *

Агар бўлса қовоқ уйган, бадбуруш,
Кайфинг бузар, ҳеч айтма ҳожатингни.
Бориб айт истагинг хушрў кишига,
Топарсан чехрасидан роҳатингни.

* * *

Уз меҳнатидан нон еган киши,
Хотам миннатидан озод ёз-қиши.

* * *

Қуруқ қум изғиган чўл-биёбонда,
Ташнанинг оғзига садаф ёки дур,
Очликдан йиқилган кимса белида,
Сопалакми ёки олтин, барибир.

* * *

«Ҳамёни соф тилла тўла бўлса ҳам,
Оч киши саҳрода қўёлмас қадам.
Биёбонда қолган оч бечорага,
Кумушдан яхшидир қайнаган шолғам».

* * *

Қоврилган қуш қадри тўқлар олдида
Дастурхонда пиёз, кашнич, ўтдан кам.
Оч олдида ўтар товуқ ўрнига
Қуруқ сувда қайнаб пишган бир шолғам.

* * *

Эшитдингми, ўзоқ ғўрда бир савдогар,
Улаётиб, отдан тушиб, бир сўз демиш:
«Кўз оч экан, ё қаноат билан тўяр,
Ёки мазор тупроғисиз тўлмас эмиш».

* * *

Дўкону уйингдан чиқолмай бир он,
Ҳаргиз, эй хом одам, бўлмадинг инсон.
Чиқиб энди сен ҳам кезгил жаҳонни.
Бўшаб қолмасидан сендан бу жаҳон».

* * *

Бадавлат ғарибмас тоғу чўлда ҳам,
Қайга борса, қураб ётоғу чодир.
Уз кулбасида ҳам ғарибу забун
Орзуга етмаган бечора фақир.

* * *

Эрур олтин каби доно вужуди,
Қаерга борса топгай ҳурмат, иззат.
Қоғоз пулдек эрур бойвачча нодон,
Қилишмас ўзга юртда қадру қиммат.
Қаҳр бирла қувилса ҳам уйидан
Чиройлик қайга борса ҳурмати бор.
Кўриб қуръонда бир товус патини,
Дедим: «Бу иззат ортиқ сенга бисёр».
Деди: «Жим бўлки, ким эрса чиройлик,
Қаён борса, тўсилмас йўли зинҳор».

* * *

Агар косиб мусофирликка чиқса,
Қийинлик бетини кўрмайди асло,
Кечин оч ухламоққа мажбур ўлғай,
Гар ўз юртинда тахдан тушса подшо.

* * *

Ризқ агар ҳар кимга келур бегумон,
Ақл дер: «Қидиргил уни сен ўзинг!»

Ҳеч киши ажалсиз ўлмайди, аммо —
Ким аждар оғзига уради ўзин!

* * *

Одам агар ажраса ўз уйи, диёридан,
Ғам емагай ортиқ ул, тўрт тарафинда жойи.
Бадавлат киши уйга кетар бўлса ҳар
оқшом,
Камбағал қайда кўнса шунда унинг саройи.

* * *

Ақлнинг кўзи ҳам тамаъдан боғлиқ,
Тамаъдан илингай домга қуш, балиқ.
Зулм кўрсанг кийгил чидам этигин,
Юмшоқлик ёпади уриш эшигин.
Юмшоқ муомала, ширинсўз одам,
Бир қил билан тортиб кетар филни ҳам.
Юмшоқ бўлгил, юмшоқ ипакни ҳатто
Уткир қиличлар ҳам кесолмас асло.

* * *

Бектош ўз ўртоғига деди хўп доно:
«Ғанимни ранжитибсан, бўлма бепарво».
Бепарво бўлмағил, дилинг бўлур танг,
Биров дилини сен танг қилган бўлсанг.
Қалъа деворига тош отма бебош,
Девордан ҳам кўчар баъзан оғир тош.

* * *

Пашша ёпирилса зўр филни енгар,
Салобатли, полвон жоҳилни енгар.
Чумоли бирлашса иттифоқ бўлиб,
Арслон терисин олажак шилиб.

* * *

Билдимки, одати заҳар сочмоқдир,
Илондан бўлмадим бир он хотиржам.
Узни дўст кўрсатган душман тишласа,
Унинг тиш заҳрига топилмас малҳам.

* * *

«Мусофирга дағаллик кўргазур тик,
Узи ҳеч кўрмаган бўлса ғариблик».

* * *

Ризқингдан ортиқни еб бўлмаса ҳам,
Талабда бўлмағил дангаса, беғам.
Ғаввос наҳанг оғзин ўйласа агар,
Қўлга киритолмас ҳеч дурру гавҳар.

* * *

Шер нима овлай олар токи инидан чиқмай,
Чангалига не тушар ерда ётса қарчиғай.

* * *

Илвосин келтирмас овчи ҳам ҳар кун.
Бир кун йўлбарс йиртиб ташлаши мумкин.

* * *

Гоҳида равшан фикр донолардан ҳам
Чиқмаслиги мумкин дурустроқ тадбир.
Гоҳида ақлсиз гўдак бир бола
Янглишиб, нишонга ўқ урар моҳир.

* * *

Тиланчилик эшигин очса ҳар киши,
То умри битгунча бўлади муҳтож.

Тамаъсизлар боши ҳеч эгилмайди,
Ҳирсингдан кечгилу бошингга қўй тож.

Кимнинг дастурхонидан нон еяр эсанг,
Бўлмас хизматига ҳозир турмасанг.

Қулоқлар умр бўйи эшитмаса ҳам бўлғай,
На чилдирма овозин, на чангу, на танбур, най.
Кўз тияди ўзини кўрмаса боғ-бўстонлар,
Димоғ чидар искамай гулу жамбул,
райҳонлар.

Бўлмаса ҳам ёстиқлар ичи тўла момик пар,
Тош қўйиб бош остига уйқуга тўйса бўлар
Бўлмаса қучоғингда ёстиқдош бир нозанин,
Тизсанг қучиб уйқуда билмайсан тун ўтганин.
Аммо бу ҳунари йўқ, ярамас қорин қурғур,
Сабр нима сезмайди, чидам нима
билмайдир.

* * *

Яхшилар ёнидан ўтмас ҳеч қачон,
Душмани тақамай унга бир бўҳтон.

* * *

Ҳунардин катта айб йўқдир адоват кўзига
ҳар дам,
Ўзи гул бўлса ҳам душман кўзинда бир
тикан Саъдий.

* * *

Жаҳон равшанлигининг чашмасидир
офтобу нур
Вале кўршабпаракнинг кўзлари ундан
ҳамиша кўр.

* * *

Душманга аламинг сўзлама асло,
Қувониб демасин «Алҳамдулилло!».

* * *

Эшитмаганмисан, этик наълига
Бир сўфий бир неча мих урар экан,
Бир сипоҳий келиб енгидан судраб,
«Отимни тақалаб берасан!» деган.

* * *

Сўз демасанг сенда кимнинг иши бор,
Дедингми, далил айт, исботла такрор.

* * *

Қилишмас икки оқил жангу жанжал,
Пучак бошни ақллик босса ҳар гал.
Жаҳолат бирла нодон сўзлагай ҳам,
Ақллик лутф ила қилгай дилин ром.
Узишмас икки оқил қилни ҳам гар,
Бири саркаш, бири сулҳ изласалар,
Туришса икки жоҳил можарода,
Узарлар бўлса занжир ҳам арода,
Бир оқилни бир аҳмоқ сўкди, ул дам
Деди оқил анга: «Э, яхши одам,
Сен айтгандан баттарроқман, билурман,
Менинг айбимни мендек билмагайсан».

* * *

Сўзинг гарчи дилкаш ва ширин бўлур,
Мукофоти тасдиқу, таҳсин бўлур.
Бир айтдингми, айтма уни ўзга дам,
Тўйиб бир едингми етар ҳолва ҳам.

* * *

Эй, оқил, сўзнинг ҳам бош-оёғи бор,
Ўзга сўзга сўзинг қистирма, зинҳор.

**Агар қочсам яна сенга келурман,
Менинг йўқ сендин ўзга пушт-паноҳим.**

* * *

**Қайга келмиш ишқ султони магар,
Қолмағай тақво қўлининг қуввати.
Пок яшай олсин у бечора нечук
Лойга ботган бўлса юз-кўз суврати».**

* * *

**Гар бегона келса шаминг ёнига,
Соя қилса ўлдир ундай одамни.
Лаби ширин, шакарханда ёр келса,
Еннинг билан шу он ўчиргил шамни.**

* * *

**Мунча кеч келибсан кайфим боиси
Қўлдан тез чиқмағай этагинг учи.
Маъшуқ висоли бўларкан йироқ,
Лозим дийдорига яхшироқ тўймоқ.**

* * *

**Ринд билан порсо ўтирган макон
Порсога бўлур мисоли зиндон.**

* * *

**Риндлар мажлисида ўтириб зоҳид,
Безовта бўларди сиқилиб обдон.
Бир ринд деди: «Афтинг буриштирама кўп,
Сен ҳам биз учун нордонсан, нордон.**

* * *

**Жам бўлмиш гул, лола тўлмиш ҳар тараф,
Орада ғўдайган сен бир қуруқ шох.**

Қордек чўкибсану яхдек қотибсан,
Совуқдек нохушу шамолдек нохох.

* * *

Ярамга туз сепилгай ҳаддан ортиқ,
Ширин кулгу билан кирса нигорим.
Сахийлар енги теккандек гадоға,
Қўлимга зулфи тегса шул мадорим, —

* * *

Меҳрсизлик билан қўйдинг жафога,
Орада йўқмиди ҳеч аҳду паймон.
Сени деб бир йўла кечдим жаҳондин
Сен эрсанг, юз ўгирдинг мендан, эй жон.
Агар қайтсанг яраш бирла ёнимга,
Севимлироқ бўлурсан, кўз нигсрон.

* * *

Гуллар тўкилди тикони қолди,
Хазина кетди, илони қолди.
Кўзингни найза учида кўрмоқ
Ёв дийдоридан мингбор яхшироқ.
Кўрмаслик учун бир ёвни кўзинг,
Арзир ажрасанг минг дўстдан ўзинг.

* * *

Ҳар нарсага боғлама кўнгул,
Кўнгул узмоқ жуда ҳам мушкул.

* * *

Денгиз фойдаси яхши, тўлқин солмаса
даҳшат,
Гул сўҳбати хуш эди санчилмаганда
тикон.
Висол боғида товус каби қилардим хиром,
Букун ёр ҳижронида тўлғандим мисли илон.

* * *

Тансиҳатлар билмас яра дардини,
Эшитмасин дардимизни бегона.
Асал демоқ бирла оғиз чучимас,
Ари нишин синаб кўрмай бир бора.
Токи ҳолинг бизникича бўлмаса,
Аҳволимиз кўринади афсона.
Тенглаштира ўзга биланким, унинг
Қўлида туз, менинг ярам сўзона.

* * *

Дедим, олай яна бир неча бор дам
Орзуга етолмай бўғилди нафас.
Умр дастурхони ёнида, афсус,
Бирпас ўлтирмасдан дедиларки, бас.

* * *

Кўрибмидинг бирор кимса тишин
суғурган они,
Не азобда чиқар кўкка унинг оҳу фиғони.

* * *

Ҳушёр табиб қўлин қўлга уришни —
Бошлар, касал киши йўқотгач ҳушни.

* * *

Кўнглинг олурман борича қудрат,
Заҳмат етурмам, чексамда заҳмат.
Тўтидек бўлсанг ширинлик емиш,
Ширин жон билан этай парвариш.

* * *

Ёшларда ҳеч вафо бўлмас, бўлсалар
ҳам шод

Чехралари гўзалликда ўтса ҳам гулдан.
Вафодорлик шевасини эшитолмайсан,
Ҳар дам ўзга гулга қўшиқ айтар булбулдан.

* * *

Ўзингдан яхшироқни изла, фурсатни ғанимат бил,
Ўзингдеклар билан мумкин қадар камроқ суҳбат қил.

* * *

Ўзга билан жаннат сайридан кўра,
Сен билан азобда ёнганим маъқул.
Гўзал даҳанидан пиёзнинг иси —
Яхшидир хунуқлар тутганидан гул.

* * *

Йиллар ўтиб кетди тепангдан ғир-ғир,
Отанг мазорига бордингми бир дам!
Отанг хотирига нима эзгулик
Қилдингки, ўғлингдан кутасан сен ҳам!

* * *

Эй манзилга муштоқ йўлчи, кўп шошмагил,
Чопқир отлар кўли йўлда қолиб кетди.
Пандим эшит, сабр қилиш бўлсин ишинг,
Оқсоқ эшак манзилига бориб етди.

* * *

Қаригач ташлагил ёшликни тамом,
Ўйинқароқликни ёшга қил инъом.

* * *

Кексадан истама қувноқлик ҳавас,
Ёшлик ўтмиш оқар сув — ортга қайтмас.
Экинга етаркан ўроқ замони,
Сабзадек мавж урмас, тинар жавлони.

* * *

Кампир сочларин бўяр бирма-бир,
Дедим: эй, кўп замон яшаган кампир,
Найранг билан сочинг қиласан қора,
Аммо букчайган бел рост бўлмас сира.

* * *

Йўлбарс панжа, филтан ўғлига кампир,
Не хуш сўзлар айтиб, ташлади савол:
«Эсингда бўлсайди гўдаклик чоғинг,
Бағримда ётганинг мурғак, бемажол.
Қилармидинг менга бул куни жафо,
Сен шердек йигиту, мен кекса, беҳол!».

* * *

Ётмиш ёшлик кекса бўлса яшармоқ,
Кўр қори тилин қўй, кўзларига боқ.
Хотин мизожига ўн қадоқ гўштдан,
Билиб қўй, бир дона сабзи яхшироқ.

* * *

Эшитдимки, шу кунларда кўп яшаган қари чол
Кекса боши билан ўйлаб, бўлибди бир қиз олмоқ,
Бир гўзалга совчи қўймиш, оти экан Марварид,
Қутичага яширмоқчи эл кўзидан кўп йироқ.
Тўй-маросим кунларида ҳамма нарса жо-бажо,
Аммо синмиш чол ҳассаси биринчи ҳамладаёқ,
Қалин мато тикмак учун пўлат игна керакдир,
Чол камонин тортган билан мўлжалга бормас яроқ,
Дўстларига ҳасрат қилиб, зорланибди келиндан,
«Хони моним торож этди шўх кўзли бу гулёноқ».
Эру хотин орасида шундай жанжал қўпибди,
Қози, ҳоким аралашгач, Саъдий очибди дудоқ:
«Бу можаро, жанжалларда йўқдир қизнинг гуноҳи,
Марваридни қандай тешар қўли бўлса қалтироқ».

* * *

Қобилият бўлса аслида,
Тарбият унга қилади асар.
Қанча уринма бўлмас сайқали,
Темир аслида бўлмаса жавҳар.
Шундайча қолур Исо эшаги,
Маккага бориб келса ҳам агар.

* * *

Ўзи буюрмоққа ўрганган киши
Қийин бошқаларга қулоқ солиши.
Ким агар ўсибди нозу неъматда,
Ҳоли оғир бўлар қолса кулфатда.

* * *

Бир маҳал Шомда қўзғалди фитна,
Ҳар ким уйдан зада югуришди зир.
Қишлоқлардан келган ақлли ёшлар,
Янги подшоҳга бўлишди вазир.
Шаҳарлик калтафаҳм вазирзодалар,
Гадо бўлиб, қишлоқ кетишди охир.

* * *

Истар эсанг отангдан мерос
Боғла отанг илмига ихлос.
Не нафи бор отанг бойлигин,
Бир кун тугатарсан неча ойлигин.

* * *

Дарвеш агар юз номаъқул иш қилса,
Бирига ҳам дўстлар қилмас эътибор.
Аммо подшоҳ бирор ҳазил сўз деса,
Иқлимдан иқлимга ўтади такрор.

* * *

Кимга ёшлигидан берилмас одоб,
Улғайгач бўлади бахтсиз, дили ғаш.
Ҳўл новда эгилар қай хилда эгсанг,
Қуруқни тўғрилар фақат ўт-оташ.

* * *

Агарда муаллим бўлса беозор,
Болалар синфни қилишар бозор.

* * *

Юборди ўғлини мактабга подшо,
Қилиб қўйнига нуқра тахтача жо.
Кумуш ул тахтага зардин битиб ёд:
«Ота меҳридан афзал жабри устод».

* * *

Кириминг бўлмаса, чиқимни тўхтат,
Қайиқчилар куйлар шундай бир қўшиқ:
«Агар тоққа ёмғир ёғиб турмаса,
Бир йилда Дажла ҳам бўлар қуп-қуруқ».

* * *

Кимни машҳур этмиш сахийлик, карам,
Қулфга тушмасин динору дирам.
Яхши номи чиққан бўлса кўчага,
Одамлардан эшик ёполмас ҳечам.

* * *

Яхши кишилар сўзини сўзлагил,
Гарчи сенга солмасалар ҳам қулоқ.
Тинглагучи қанча ўжар бўлса ҳам
Бандга тушар икки қўл-икки оёқ.
Сўнгра чапак чалга-ю айтар ўзи:
«Тингламай доно сўзин ҳолим чатоқ!».

* * *

Паст нодон мастликда ўйламас асло
Не кечар аҳволи йўқлик кунда.
Баҳорда барги мўл дарахтлар ночор
Яланғоч қолар қиш изғиринида.

* * *

Тилла-кумуш бари чиқса ҳам тошдан,
Барча тошда олтин бўлмоғи гумон.
Суҳайл нур сочади, ҳар ёққа бирдан,
Бир ерда чарму, бир ерда саҳтиён.

* * *

Каъба ёпқичини ўпишар экан,
Ипак қурт туфайли бўлмади улуғ.

**Бир неча кун бўлди азиз эгнида,
Шунинг билан бўлди ўзи ҳам қутлуғ.**

* * *

**Уғлига отаси қилди васият:
«Бахтиёр болам, қуй қулоғингга панд —
Ўз элига вафо қилмаган киши,
На сеvimли бўлур ва на донишманд».**

* * *

**Ҳушёр киши хотинин бўйида бўлиб,
Ярамас бир бола туғилса ҳамон —
Оқил наздида у боладан кўра —
Туғилгани яхши заҳарли илон.**

* * *

**Қатра одам суратига киради буткул,
Қирқ кун она қорнида топса оромни.
Агар қирқ ёшликнинг бўлмаса ақли,
Унга бериб бўлмас инсонлик номин.**

* * *

**Жавонмардлик, карамдир одамийлик,
Дема одам агар бир сурати бор.
Ҳунар лозим, нақшни чизса бўлғай
Деворларга бўёқлар пушти, зангор.**

* * *

**Агар бўлмас экан фазлу ҳунар ҳеч
Билиб бўлмас одамми, нақши девор,
Бисот, мол қўлга киргизмоқ ҳунармас,
Қўлингдан келса бир дил овла, э ёр.**

* * *

**Зулм ила халқ терисин шилган ўшал ҳожига
Менинг номимдан бориб, икки оғиз сўз дегин:
«Сен ҳожи эмас, балки ҳожи эрур бу туянг,
Чунки тикан овқати, кўтарар одам юкин»**

* * *

**Сўз айни савоблигин билмагунча гапирма,
Унга соз жавоблигин билмагунча гапирма.**

* * *

**Буюрмас ақллик киши ҳеч маҳал
Тамизсиз кишига муҳимроқ бир иш.
Бўйра тўқиган ҳам тўқувчи, лекин
Қўлидан келарми ипак иш тўқиш.**

* * *

**Ғанимлар қўлида асир бўлмаган,
Атрофида ўқлар ёмғир бўлмаган.**

* * *

**Фил қани, паҳлавон қўлларга боқса,
Шер қани, бу мардон қўлларга боқса!**

* * *

**Қалқонтешар ўқ ила қилни бўлган ҳар ким ҳам
Жангчилар ҳамласига эта олмайди чидам.**

* * *

**Қийин ишга кўпни кўрган одамни юбор.
Ташлай олсин қутурган шер бўйнига арқон.
Тажрибасиз ёш, бўлса ҳам қудратли, филтан
Қирғин жангда кўрқувидан чиқиб кетар жон.
Жангда пишган уруш йўлин билади аниқ,
Доно киши қонунларни билгандек осон.**

* * *

Юки қанчаларки оз бўлса эшак
Юриши енгилроқ бўлади демак.
Фақирлик юкини кўтарган одам
Улим эшигига боради енгил.
Неъматга фарқ бўлиб яшаган киши—
Улими барчадан оғир бўлур бил.
Банддан озод бўлган асир эолидан
Бандга тушган амир аҳволи мушкул.

* * *

Маромида овқат еган фаришта бўлур,
Ҳайвон каби еса тушар оғир тош мисол,
Ким истагин бажо қилсанг амрингга тобе,
Нафс айтганин қилдингми, бўйсундирмоқ маҳол.

* * *

Ҳеч кимга ҳеч иш қилмаган нокасни этма ҳеч дуо.
Мол йиғиш бирла овора бўлди-ю, кетди емай.

* * *

Ҳарчанд ўқибсан, билимдонсан,
Агар амал қилмадинг, нодонсан.
Устига китоб ортилган эшак,
На олим ва на донодир бешак.
Бу миясиз қайдан топади хабар,
Устида ўтинми, ё китоб-дафтар!

* * *

Кимки бефойда умрин ўтказди,
Ҳеч нарса олмасдан, олтин кетказди.

* * *

Ярамасга раҳм этиб, эркаласанг ногаҳон,
Мамлакатинг ичра у жиноят қилур ёмон.

* * *

**Минг ошиқли маъшуқага берма кўнгил,
Дилинг берсанг таги билан узиб бергил.**

* * *

**Бировга сир айтиб, сақла дегандан,
Дил сириг ҳеч кимга айтмаган маъқул.
Ариқ тошиб кетса, боғлаб бўлмайди,
Сувни энг бошидан қайтарган маъқул.
Бекитиқчи сўзни айтиб бўлмайди,
Ҳар мажлисда айтиб, қайтиб бўлмайди.**

* * *

**Икки киши адоватин ўт десак агар,
Ўтин ташиб турувчидир бадбахт ифвогар.
Қайта тотув бўлишганда бу икки кўнгил,
У бўлади бахти қаро, шарманда, хижил.
Ким бошқалар орасига ташласа олов,
Ақлсиздир, фақат ўзи ёнади лов-лов.**

* * *

**Дўст-ла сўзлашсанг ҳам бўлгил эҳтиёт.
Душман қулоғига етишмасин, боқ.
Девор ичра ҳар не десанг ҳушёр бўл,
Девор орқасида бўлмасин қулоқ.**

* * *

**Агар душман билан бирга ўтирса, дўст эмасдир у,
Унингдек дўстдин, эй оқил одам, тезроқ қўлингни юв.**

* * *

**Хушхулқ кишига қаттиқ гапирма,
Сулҳ истаб келса, жангга чақирма.**

* * *

Қўлдан келган ҳамма чорадан кейин,
Қўлга қилич олсанг раво бўлади.

* * *

Евни заиф кўрганда гурурланма ҳеч қачон,
Ҳар данакнинг мағзи бор, ҳар либосда бир инсон.

* * *

Раҳмдиллик одамга олий хулқ, аммо
Дилозор ярасига қўймагил малҳам.
Айлама раҳм-шафқат илон-чаёнга
Бундан озор топар фарзанди одам.

* * *

Душманинг кўрсатган йўлига юрма,
Сўнг пушаймон бўлиб, тиззанга урма.
Сенга ўқдек тўғри йўл кўрсатган он,
Сен ундан бурилиб, юргил чап томон.

* * *

Бўлсин қаттиқлигу юмшоқлик боҳам,
Табиб ҳам кесару, ҳам қўяр малҳам.
Доно киши қаттиқ бўлмайди доим,
Қадри кетар бўлса ҳамон мулойим.
Кибру димоғдорлик қилмас ихтиёр,
Аммо ўзини ҳам ҳеч айламас хор.

* * *

Чўпон дер отасига: «Эй хирадманд,
Дегил таълимима пирона бир панд».
Дедиким: «Хушфеъллик қилма чандон.
Бўрилар бўлмасинлар тез дандон».

* * *

Бадфеъл одам балодан қочиб, учса осмона,
Халос бўлмас, ўз феъли чангалида гирёна.

* * *

Агар душман аро бўлса низо, жанг,
Бориб дўстлар билан хотиржам ўлтир.
Магар кўрдингики, ёвларнинг тили бир,
Камон торт, қалъага ғишт-тош келтир.

* * *

Маърака кун ғафлатда қолма заиф душмандан,
Шер миясин қоқадир, ким узса умид жондан.

* * *

Булбуло, кетир баҳор хабарин,
Бойқушга қўйгил ёмон сўз барин.

* * *

Ишонмагил маддоҳ, сўзамолларга,
Заррача наф учун сени мадҳ этар.
Бир куни муродин ҳосил этмасанг,
Икки юздан ортиқ айб санаб кетар.

* * *

Мақтов нодонлардан, гумон ўзингдан —
Бўлур, ғурурланма гўзал сўзингдан.

* * *

Жухуд ва мусулмон қиларди жанжал,
Сўзларидан кулгим қистади чунон:

**«Жухуд бўлай агар, эй худовандо,
Аҳдим чин бўлмаса», дерди мусулмон.
Жухуд дер: «Тавротга ичайин қасам,
Сендек муслим бўлай, аҳдим бузган он».
Ер юзидан ақл ўчиб кетса ҳам,
Ҳеч ким билмас экан ўзини нодон.**

* * *

**Одамнинг тор ичагин битта нон тўлдирар бас,
Бутун олам неъматин оч кўзни тўйдиролмас.**

* * *

**Мардумозордан бадбахтроқ ким бор!
Мусибатда қолса ким бўлади ёр!**

* * *

**Эшитдим, Машриқда бир чинни коса,
Қирқ кунлик меҳнатда очилур нақши.
Мардошда ясашар кунда юз дона,
Қийматини ўзинг биласан яхши.**

* * *

**Чўлда ўз кўзларим билан кўрганман,
Йўлда қолиб кетар шошқалоқ одам.
Шамолдек саманлар чопиб толади,
Сорбон бир меъёрда ташлайди қадам.**

* * *

**Камолу фазлдан бебаҳра бўлсанг,
Оғзинг оча кўрмай тилингни тийгил.
Одамнинг ўз тили қилур шарманда,
Пуч ёнғоқнинг вазни келгандек енгил.**

* * *

Бир аҳмоқ эшакни сўзга ўргатмоқ
Бўлиб, сарф айларди кўп вақту, кўп куч,
Бир донишманд деди: «Таънага қолма,
Эй аҳмоқ, беҳуда уринишдан кеч.
Яхшиси, сен ундан сукутни ўрган,
Ҳайвон гапиришга ўрганарми ҳеч!».

* * *

Кимки, андишасиз сўзласа жавоб,
Сўзи эътиборсиз, чекар изтироб.
Ё ўйлаб сўзлагил инсон мисоли,
Ё жим туравер ҳайвон мисоли.

* * *

Сўзлар эрса сендан каттароқ бир оз,
Яхшироқ билсанг-да, қилма эътироз.

* * *

Фаришта ўлтирса дев билан агар,
Урганар ваҳшату найранг, хиёнат.
Ёмондан яхшилиқ ўрганиб бўлмас,
Бўри пўстиндўзлик қилурми одат!
Чодирда қомати ажиб жонона,
Очиқ боқсанг унда кекса бир онз.

* * *

Одамнинг устига қараб бир кунда,
Илму даражасин билса бўлади.
Ва лекин дилидан бўлма хотиржам,
Йиллар ўтиб бир кун ошкор қилади.

* * *

Шерга айламагил гушналик жанжал,
Қўлинг қўлтиққа ур, шер чиққан маҳал.

* * *

Сояпарвар кучни қайдан олади,
Баҳодирлар билан уришмоқ учун.
Суст панжа олишар нодонлигидан,
Буколмас у темир панжалар кучин.
Қўли қисқа хасадчи қилур ғийбат, қилу қол,
Чунки келса рўбарў, тили бўлур гунгу пол.

* * *

Қўлда тош бўлса-ю, тош узра илон,
Жиноят бўлади урмасанг шу он.

* * *

Тирик жонин олиш осон бўлар ҳал,
Ўлик тирилмайди қайта ҳеч маҳал.
Ўқчида сабр бўлса, ақлдан нишон,
Камонга қайтмайди учган ўқ ҳеч он.

* * *

Зоғ билан бир бўлса булбул қафаси,
Не ажаб ичига тушса нафаси!

* * *

Оқилга паст киши кўргузса жафо,
Кўп алам чекмасин бўлиб дилсиё.
Арзон тош синдирса зар косани гар,
Тош нархи ошмайди, пастга тушмас зар.

* * *

Донони шарманда қилдим-ку, дея,
Ғурурга берилмиш мақтанчоқ нодон.
Билмаски, ноғора овози доим,
«Ҳижоз» куйин босиб кетади осон.

* * *

Тошдан кичик лаъл бўлурга лозим неча йил,
Тошга уриб бир нафасда синдирма чил-чил.

* * *

Қатра-қатра устиға жам бўлса, у бўлғай наҳр.
Наҳр устиға наҳр келса бўлур денгиз, баҳр.

* * *

Оз-оздан йиғилиб бўлади бисёр,
Дона-дона ғалла тўлдирур омбор.

* * *

Паст одамга муомаланг бўлса бўш,
Манманлиги ортиб, учар ақлу ҳуш.

* * *

Бўлса жоҳил маҳруму калта ақл,
Яхшироқдир беамал олимдан ул.
Тойди йўлдан чунки у кўзсиз сўқир,
Бул йиқилмиш чоҳ аро кўзларда нур.

* * *

Кимки, неъмат ичра айлайди умр,
Ундай одам очлар ҳолин не билур!
Ожиз аҳволин тушунгай шул одам,
Гар ўзи ҳам бўлса ҳайрон дамба-дам.

* * *

Чопқир от устида ўлтирган киши, ҳушёр боқ,
Хас-тикан ортган эшак ботқоққа ботмишдир шу чоқ.

* * *

Кирма қашшоқ қўшнинг уйига олов-оташ учун,
Мўридан чиққан қаро дуд охи зоридан тутун.

Кўриб ботқоққа ботган жониворни,
Юракдан раҳм эту бошига борма.
Агар борсангу аҳволин сўрасанг,
Белинг боғлаб, думин торт, дам чиқорма.

* * *

Уламо, эшонлар бўлса дилозор,
Хушхулқ аскар ундан яхшидир юз бор.

* * *

Бемурувват, хунук арига айтғил:
«Асал бермасанг ҳам, нишингни санчма».

* * *

Ўзинг топиб еган сирка-ю пиёз,
Оқсоқолнинг нону баррасидан соз.

* * *

Табибга кўрсатмай касал томирин,
Тузалмоқ хаёли хомдир, ҳушёр бўл.
Билмаганинг сўра, сўраш номуси
Билки билимдонлик ва ҳурматга йўл.

* * *

Нодон қаторига қўшасан ўзинг,
Агар бўлсанг нодон улфатга ҳамдам.
Донодан бир панду насиҳат сўрдим,
Дедики: «Нодонга қўшилма ҳечам,
Агар доно бўлсанг, аҳмоқ бўласан,
Йўқса нодонлигинг ортар яна ҳам».

* * *

Лутф этган кишининг хоки пойи бўл,
Дағаллик қилса соч кўзига тупроқ.
Дағал кишиларга юмшоқ гапирма,
Занг арчолмас эгов бўлганда юмшоқ.

* * *

Ақллик бўлса гар жавоб беради,
Фақат ундан савол сўралган замон,
Гарчи ҳақ бўлса ҳам сергапнинг сўзи,
Гапларин ёлғонга жўйишар осон.

* * *

Гапинг чинлигини яхши билмасдан,
Оғзинг очиб асло сўзга урма дам.
Ёлғон сени банддан қилса ҳам халос,
Рост гапиргил, агар бандда қолсанг ҳам.

* * *

Кимга одат бўлса рост гапиришлик.
Барча ишонади қилса ҳам хато.
Ёлғончилик билан номи чиқса-чи!
Ҳеч ким ишонмас рост гапига ҳатто.

* * *

Кейин урсанг ҳамки, тош билан юз бор,
Ит унутмас берган овқатинг асло.
Пастларни бир умр эркаласангу
Сал қаттиқ гапирсанг, бошлар можаро.

* * *

Раҳм қилма ҳўкиз бўлса сертомоқ,
Ётоғон бўлади кўп еган ютоқ.

**Магарки, ҳўкиздек гўшторлик керак,
Инсон юкин тортмас мисоли эшак.**

*** * ***

**Қуш тушмас пастдаги дона устига,
Тузоқ узра кўрса ўзга бир қушни.
Бошқаларга ибрат бўлмайин десанг,
Узинг ибрат олиб юритгил ишни.**

*** * ***

**Шодлик охирида ғам бўлса иноқ,
Кети шодлик андуҳ ундан яхшироқ.**

*** * ***

**Менинг феълим агар бўлса ярамас,
Сен ўз феълинг қўлдан чиқармасанг бас.**

*** * ***

**Хасислар на емай, на ичмай деяр:
«Еб-ичмакдан орзу яхши дунёда!»
Бир кун душманларин орзуси билан,
Ўлиб кетар, бойлик қолар зиёда.**

*** * ***

**Куч-қувватга эга ҳар қандай билак,
Ожиз қўлин шартта узмас қиличдак.**

*** * ***

**Солмагил заифлар дилига алам,
Зўрроқнинг жабрига йўлиқма сен ҳам.**

*** * ***

**Фаридун фармон этмиш хитой
наққошлариға,**

Тикинг деб чодиримга ипак ила бир шior:
«Ҳушёр эсанг ёмонга яхшилик қил доимо,
Фақат яхши кишилар улугвору бахтиёр!».

* * *

Яхши билсанг бериш керак нарсани,
Жаҳл қилмай бергил лутф ила хуррам.
Ким хоҳиши билан хирож бермаса,
Куч билан олишар миршаб ҳақин ҳам.

* * *

Қози беш бодиринг еса гар пора,
Юз полиз ҳукмига топади чора.

* * *

Фозил агар бўлса бахиллик иши,
Эрта-ю кеч таъна қилур ҳар киши.
Юз гуноҳи бўлса карам соҳибин,
Айби ёпилгайдир шу эҳсонидин.

* * *

Уз тўнингга солсанг агар юз ямоқ,
Узга тўнин сўрагандан яхшироқ.

* * *

Жойида насиҳат қилдик ҳар ишда,
Бир қанча умримиз ўтди бу ишда.
Биров қулоғига ёқмаса тамом,
Хабарчидан хабар — хулласи калом.

* * *

Бу китобга назар ташлаган одам,
Раҳмат тила менга, кечир ўзинг ҳам.
Нимани фойдали топсанг танлаб ол,
Сўнгра котибни ҳам дуо қил бир дам.

ДЕВОНЛАРДАН

Эй сорбон, оҳиста юр, ороми жоним борадур,
Тандин дилу жоним олиб, ул дилситоним борадур.
Қолурмумен олис бўлиб, бечораю маъюс бўлиб,
Қалбим фиरोқ тиғи тилиб, то устихоним борадур.
Дердим қилиб найранг-фусун, сиррим этай пинҳон бу
кун,
Пинҳон бўлолмас чунки хун, дилдан ниҳоним борадур.
Саркаш нигоримдин жудо, айшу қарорим бебақо,
Манқалда оташдек қаро дуд бирла қоним борадур.
Чексамда зулм бедодини, ҳам ваъдалар барбодини,
Кўксимда тутгум ёдини, токи забоним борадур.
Тўхтат бир оз, эй сорбон, карвонни қилма тез чунон,
Сарви равон ишқида жон, руҳи равоним борадур.
Қайт, кўзларимга қўй оёқ, эй дилфириб, кетма йироқ,
Эй нозанин, кўкка бу чоқ оҳу фиғоним борадур.
То субҳки, уйқу билмадим, носихни кўзга илмадим,
Аммо атайлаб қилмадим, қўлдан иноним борадур.
Сабр айла дер менга жарас, ёр васлини қилма ҳавас,
Бу менга лойиқ иш эмас, чун ҳонумоним борадур.
Ундай чиқар жону бу тан, сабил қолур деб, кўп суҳан,
Тинглаган эрдим, энди ман кўрдимки жоним борадур,
Қилма фиғон, эй Саъдийё, ҳеч арзимас ул бевафо!
Тоқатни қўймас бу жафо, ақлу имоним борадур.

* * *

Хўблар дийдоридан кўз олмоғим мушкил эрур,
Менга ким шундай насиҳат қилса беҳосил эрур.

Ул гўзални ўйлаганда дилда минг ваҳшат турар,
Лек сабоҳ кўрмоқ хаёли бирла шод кўнгил эрур.

Аввали парҳезкорликка қасам ичган эдим,
Энди не даъвоки қилсам, барчаси ботил эрур.

Дўст қўлидан олгай эрсанг дардингга дармон бўлар,
Заҳр агар оқил кишилар наздида қотил эрур.

Дўстларимнинг кўчасидан, мен узолмаймен қадам,
Дўстлар маъзур тутинг лойдин оёқ гар зил эрур.

Бўлмасанг девона, дерман мен ҳама фарзанага,
Тарки жон қилмоқ жуда мушкил кими оқил эрур.

Ким агар дерким, гўзал юзларга боқмоқлик хато,
Ул гўзал юзни кўриб, маъносидан ғофил эрур.

Сорбон оҳиста юр, ороми жон маҳмилдадир,
Юк улов устида бўлғай, ичда тутган дил эрур.

То агар юз бора тушса дўсту мен ичра фироқ,
Кечмагайман, унга ширин жонаро манзил эрур.

Саъдиё, ҳар кимни дўст тутмаклик осондур вале,
Жону дилни пайванд этсанг ажрамоқ мушкил эрур.

* * *

Сенмисан, ё боғима сарви равоним келдиму,
Ё малак одам сифат бўлган замоним келдиму.

Уд тутатмоқ бўлдиму бўстон аро дўстлар иши,
Ёки ёрим келди, ё мушк корвоним келдиму.

Сорбон, солгил назар зебо нигорим ҳуснига,
Гар харидор бўлса тутдим қўлда жоним, келдиму.

Энди ҳеч дарду алам бирла ўтирмам уйда ман,
Келдиму бозорга гул, жавлонли оним келдиму.
Гарчи сен онинг санам тарзини инкор айласанг,
Мен ҳамон кўзим нигорон жонажоним келдиму.
Кўзларим гар қайта кўрмоқда нигорим чехрасин,
Ваҳ магарким, мурда танга қайта жоним келдиму.
Ҳарнаким мендан кетишга ҳозир эрди, боғлади,
Барча ҳайрат этди ё оромижоним келдиму.
Най агар озодалар мажлиси ичра нолаваш,
Заҳмидиндур ноласи, ул жон фиғонинг келдиму.
Уйқудек хуммор кўзингдан ажрагач бир лаҳза, айт,
Уйқусиз кўзларга хоби ногоҳоним келдиму.
Нола қилма, Саъдиё, жабр этса ёринг, ҳиммат эт,
Ёр жабри ёрга ўтгай, соябоним келдиму!!

* * *

Дўстсиз ётмоқ ватанда,
Мисли мурда кафанда.

Сенсиз бўлурми шодлик,
Руҳ бўлмаса баданда.

Сабо бўстонда кўрмас,
Сен каби сарв чаманда.

Кун чиққандек яқодан
Яшнар юз пираҳанда.

Сочларинг ҳалқа-ҳалқа.
Бало бор ҳар шиканда.

Ишқ куйи бозорида,
Қийматсиз жон бу танда.

Етти иқлим яшолмас,
Саъдийсиз анжуманда.

Ё дилинг хора тошдир
Ё мен узоқ экан-да.

* * *

Биз бу шахр ичра ғарибу биз бу мулк ичра фақир,
Биз камандинга гирифтору тузоғинга асир.

Уфқлар дарвозаси доим очиқ, аммо бизим
Пойимизда доимо зулфинг сенинг занжир ахир.

Сен кўзингни узма мендан, шул эрур дил истаги,
Мен кўзим сендан узолмасман, билиб қўй, бир умр.

Гарчи атрофингда кўпдир мендан аълолар вале,
Мен сени оламда якто деб билурман, беназир.

Танда жоним, дилда қонимни этай сенга нисор,
Хотирим қолдирма, молим бўлса ҳам арзон, ҳақир.

Бир мақол ёдимга келди, нақл этай сен ҳам эшит:
«Удни ўт куйдирмаса бермайди у хушбўй атир».

Гар десам, ҳолимда ҳеч йўқдир паришонлик, вале,
Ранги рухсорим этар ошкор не аҳволда бағир.

Кексалик ишқи ажаб келди менинг аҳволима,
Не ажаб, бўлса асир ёшлик кучига кўнгли пир.

Мен ҳамон икки камон қошинга қолдим кўз тикиб,
Ё тикиб қўйганмикан дийдамни киприкларки, тир.

Баъзилар менга насиҳат сўзини кўп айтадир,
Бор, дедим ошиқ бўлолмас, ким насиҳатга ийир.

Саъдиё, билким гўзаллар ҳусни кўзларга қувонч,
Боқмасанг, кўздан на фойда, бўлганинг яхши басир.

* * *

Замон ғамидан десам ҳикоят,
Қиссам чўзиларди бениҳоят.

Минг йиллик умр керак бўларди,
Мингдан бирини демакка албат.

Аҳволим айтар кўзимнинг ўзи.
Ўзимга сўзлаш эмасдир одат.

Ҳолимга мажлис дили куярди,
Ёр фироқидан бошласам суҳбат:

Чаман булбули бошлайди фиғон,
Айтсам ёр бошга солганин фурқат.

Тонгда ичарлар қайда қолишди,
Хуморим айтиб, қилай зиёфат.

Саъдий беқарор дилин дардини,
Беқарор дилга айтсин оқибат.

Ҳеч ким қайрилиб боқмас мен томон,
Айём ғамида десам шикоят.

* * *

Дилим ишқингда зор ўлди қувончли дам кўринмайдур,
Қаён излай, бу оламда бирар беғам кўринмайдур.

Нафас ҳеч ажрамас жондан тополмас эрса шод
ҳамдам,
Нафас жон бирла чиққай, чунки бир ҳамдам
кўринмайдур.

Кўзим қони билан дилда этибман парвариш сиррим,
Валекин кимга айтай чунки бир маҳрам кўринмайдур.

Қаноат дардга қилғумдир даво дармон тополмайди,
Чидармен заҳмига чунким бирор малҳам кўринмайдир.

Хушу хуррам умр этгай ким ишқ заҳмидин озоддир.,
Бўлибдир ишққа ошно ким дили хуррам кўринмайдур.

Кўзим ёши ювиб кетмоқда обрўйимни ҳам қўймай,
Нечун йиғлай агар ҳосилда ғайри нам кўринмайдур.

Букун ют ичга, эй Саъдий, дамингни иш кетиб қўлдан
Қилувдинг дўст-ла орзу бир дам, ул дам ҳам
кўринмайдур.

* * *

Юзларинг мендин ўғирма офтоб,
Беғуноҳ қатл этмоғингда йўқ савоб.

Тунда тушда сен қучоғимга кириб,
Келганингда не хуш эрди уйқу-хоб.

Ичда оташ кўзларимда сув билан,
Нисфи ҳўл, нисфи қуруқман, не азоб.

Кипригинг пайкониға жоним нишон,
Тирноғинг пардозига қоним хизоб.

У сўз айтар бўлса диллардир асир,
У сепар туз одам аҳлидур кабоб.

Ким кириб келса у деб қилдим гумон,
Ташна мискин сув дебон кўрғай сароб.

Хайфку бундай бадан узра либос,
Зулмку бундай гўзал юзга ниқоб.

Субҳдин то тонггача юз беркитиб,
Айлама ой бирла офтобни итоб.
Саъдиё ёринг барин тутмак эсанг,
Топ чидам, бурса қулоғинг нақ рубоб.

* * *

Ким лабинг тишлаб кетибдир, эй санам,
Ким кўрибдир боғи лутфингдин карам!

Умрим ичра не тотибман энг лазиз,
Энг ширин ҳосилни ўзмиш қай одам.

Оби ҳайвон чашмаси сенга ҳалол,
Чекмиш Искандар нечуқ меҳнат, алам.

Бу қизил май ёки инсон қонидир,
Ё сиёҳ томган киши чакмони нам.

Жумлага улфатсану мендан жудо
На гуноҳ сенда, даҳр кори бу ҳам.

Аҳли диллар томридан тоза хун оқса агар,
Дўст висоли малҳами, дори топгай иллоти.
Молу дунё яхшидур, тан шарифу жон азиз,
Барчасидан ҳам баланд ёр вафодор ҳурмати.
Мумсик одам кулфати — молу дунё ташвиши,
Дўстла шодон ўтади Саъдийнинг ҳар соати.

* * *

Кумуш, зар бўлса сочгум хонумоним,
Бўсанг орзусиға қурбан бу жоним.

Агар эртан мени зиндон этурлар,
Бу нақд олтин дақиқа бўстоним.

Жаҳон ўткинчидур йўқ эътиқодим,
Дилим коми, ўзинг жону жаҳоним.

Этагинг гулга тулғузгум бу боғда,
Агар лутф этса менга боғбоним.

Ҳумоюн бахтини қайдан билай мен,
Узоқ Симург инидин ошиёним.

Сен ишқ дарсини бердинг шаҳримизға,
Эшит шарҳин, кел айтай, нуктадоним.

Гапим кўп дилда-ю дастингдан аммо,
Хузурингда тутилгай тил-забоним.

Мен айтай майли билсин душману дўст,
Бўлиб маст, ошкор барча ниҳоним.

Агар истар эсанг, эй сарви сиймин,
Тўкарсан розиман минг бора қоним.

Дема: «Саъдий, муродингдан кўнгил уз!»
Бўлибсан тошбағир, эй меҳрибоним.

Тирикман то ҳаёлинг дилда доим,
Агар ўлсам, ўзинг оромижоним.

БАҲОР ВАСФИ

(қасидадан)

Наврўз ўлка байроғин тикди букун сахро аро,
Қаҳратон қиш лашкари чекинди бу даъво аро.

Ҳар чаман келинчагига тақди осмон марварид,
Они олмишди булут ғаввосиким дарё аро.

Тоғу чўққи бошдин қоқум¹ кўлоҳин олғали,
Даста-даста кун зиёси тушди бул яғмо² аро.

Боғ сатҳи райҳону гулга безангай бул куни,
Минг шукурким қаҳратон кетмиш, қолиб ғавфо аро.

Бу на бўй Халлух³ майдони тарафдин келадир,
Бу на елдир, хуш ҳаво бирла елар Яғмо⁴ аро.

Бу нечук оби ҳаво жаннат таассуф айласа
Бу нечук тупроқ замин бошдан оёқ раъно аро.

Осмон кўк гумбази гул аксидин бўлди қизил,
Бас чаманнинг ранги бўлди қип-қизил хамро аро.

¹ Қоқум териси, қимматбаҳо мўйна берадигам оқ рангли ҳайвон, оқ сусар.

² Яғмо — талон, торож.

³ Халлух — қадим Туркистонда бир шаҳар номи, хушбўй мушқлари билан машҳур бўлган.

⁴ Яғмо — қадим Туркистон шаҳарларидан бири. Бунда ҳам мушкка ишора бор.

Нағма-ю чанг мавсумидир субх базмида қаранг,
Келди булбуллар чаманга, куйлади анво аро,

Сўфиларнинг ҳирқасидан келди тоза май иси,
Ташлади девоналиқ ўт синайи доно аро.

Барча дилда васли гул орзусидан бор эҳтирос,
Ўйлама бул эҳтирос бор булбули танҳо аро.

Ёки маъшук пардасин юздан кўтармиш бу насим,
Қолмади орому-тинчлик ошиқи шайдо аро.

Қай тарафга тальъатидин соя тушса во ажаб,
Кўнгли вайронлар белин боғлаб турар жавзо¹ аро.

Чехрасидек полани билмамки қайдан ранг олур,
Сарви қадди қайси дилдан куч олур маъво аро.

Бошини наргис адам ёстиғига қўйса не тонг,
Ўйқудин турди нигор, жоду солиб шаҳло аро.

Лол ўлиб тил, бир сўз айтурға мажולי қолмади,
Сарвиқаддим келадир ғавғо солиб дунё аро.

Токай, э Саъдий қоғоз бетин қаро қилғунг яна,
Қолди дастингдан қалам ҳам ишқ деган савдо аро.

¹ Жавзо — Осмонда 12 қуёш буржидан бири. Бир-бирига пайваста икки гўдак шаклида тасвирланади.

ТАРЖЕЪБАНД

Эй қомати хуш сарви серноз,
Ваҳ-ваҳки шамойилинг нечук соз.

Жон берди латофатинг пойида,
Кўргач сени боғда сарви танноз.

Нозик баданинг қабо ичинда,
Мисоли ғунча гул ичра эъзоз.

Маҳпора агарда чиқса томга,
Ким фарқ этадур, ул ойга ҳамроз.

Ул хирмани гул, на гулки боғдир,
На боғи эрам, беҳиштга пардоз.

Гўёки атр сочар яқоси,
Ё бўйи даҳанда мушки мумтоз.

Андухи фироқи тоғ каби зил,
Елдекки насиҳат этса устоз.

Зулфинг учинингми халқасинда,
Бечора дилим юрар тўп алфоз¹

Жон куйсада хоҳиши сену сен,
Улдирсада тил дуо учун боз.

¹ Човгон ўйинига ишора.

Ошиқ дилининг хуну хирожи
Бўйнингдадир, эй шўху сеҳрбоз.

Ошuftамен ул кумуш баданга,
Одам дили мис эмаску, дилбоз.

Бисёр маломатим қилишди,
«Юрма кетидан, тошдил бу шахноз.

Бу шарти вафо эмаску, эй ёр,
Зулнинг жуда сахт, бу дўстга носоз.

Лол ўлтирамен, сабр қилиб лол,
Иш оқибати ҳаёлда алҳол.

* * *

Аҳдинг надур, эй нигори дилбанд,
Аҳду қасаминг бузулди ҳар чанд.

Мақсудига ҳеч етолмас энди,
Ким сенга этар кўнгилни пайванд.

Кетмакка мажол қани ёнингдан,
Нақ пашша аёғи остида қанд.

Ишқ келди-ю ақл йўқолди шул он,
Шавқ келгани дам сабр еди панд.

Ҳеч давру замон оноси айтчи,
Туққанмиди сен мисоли фарзанд.

Кўнглим нечун ўзгалардан ўзга,
Ёр ёди-да ҳеч бўлурми хурсанд.

Токай бу жабрни тортадир ул,
Токай бу сабрки дилда тирбанд.

Қуш дон тамаъ этдию тузоқда,
Гўшт таъма этиб бўри қўли банд.

Қоқилдиму ҳикматини билдим:
«Панд еб олур одами ахир панд».

Шундайга сазовор ўлғон одам
Охир бўлади пишиқ — хирадманд.

**Лол ўлтираман сабр қилиб лол,
Иш оқибатин ҳаёлда алҳол.**

*** * ***

**Эй юзлари офтоби олам
Сендан кўрар ўз жамолин одам.**

**Жон бахш этасан ўликка осон,
Ҳар бир нафасинг масеҳи Марьям.**

**Еғилгай азиз бу жонга раҳмат
Ҳам жисми шарифга исми аъзам.**

**Эй севгули, мунча тўғри сўзсан,
Эй сарви равону қошлари ҳам.**

**Танҳо мен эмас хулқингга ошиқ,
Халқ ошиқу бул орода мен ҳам.**

**Ширин сен ўзинг, ҳақиқатим шул
Аждод сўзи ул ривоят, алдам.**

**Сабринг дилим ичра бе қарору,
Ҳуснинг сени менга кўп мусаллам.**

**Сен аҳди вафони барбод этдинг,
Мен эрса ҳамон бу йўлда маҳкам.**

**Жим ўтма ўлиб қолур адолар,
Сендан кутибон даво-ю малҳам.**

**Менсиз ўтасан ҳама умр сен,
Сенсиз менга захр ҳар нафас, дам.**

**Лол ўлтираман, сабр қилиб лол,
Иш оқибати ҳаёлда алҳол.**

*** * ***

**Дардингда лабимга етди жоним,
Афсуски қўлимдамас иноним.**

Ким кўрди менинг каби заифни,
Жоним борича ҳамон гумоним.

Парвонаману куйиб ёниб тан,
Сен қайдасан, эй халоси жоним.

Лутф этсанг агар ризо бу жоним,
Жабр этсанг агар сазо равоним.

Жамоли нақшинг дилимда дойим,
Исминг ила банд ҳамон забоним.

Айшимни фиरोқинг айласа талх,
Единг била бол бўлур даҳоним.

Бегонага айтмадим сириггни,
Васфинг эса бу кўнгил ниҳоним.

Дардингда тополмадим мадад ҳеч,
Жабрингда халос бирор бир оним.

Васлингга етарга йўқ мажолим,
Қурбим борича ютиб фиғоним,

Лол ўлтираман сабр қилиб лол,
Иш оқибати ҳаёлда алҳол.

* * *

Гул мавсуми, кўкламу томошо,
Тур, юр кўтадир чаман ва саҳро.

Ул фитнаки, хусни элга дoston,
Қай ерга борар ўшанда ғавғо.

Соҳиб дил агар юзин кўрар бот,
Бўлғайдур асиру ишққа шайдо.

Кор қилмас охир сенам билурсан,
Девонага гап гапирса доно.

Кўз менда фақат уни кўрай дер,
Мен хас кабиман, ҳаёли дарё.

Гар жабри рақиб ўтар чидармен,
Аввал тиканак берарку хурмо.

Саъдий аламинг ичингда тутгил,
Ёв билса этар-ку хору расво.

Гар деса ҳасадчи бор у ёққа,
Бундан кейин бормагил сен асло.

Бесабру қарор дилимда ундов,
Ҳар кун кутибон насиҳат аъло.

Лол ўлтираман, сабр қилиб лол,
Иш оқибати хаёлда алҳол.

«СОҲИБИЯ»ДАН

Мол, амал бўлмаса ҳам ғам емас соҳибжамол.
Ойжамолга не даркор олтин-кумуш тақинчоқ,
Гўзал кийим ичида одам бўлмаганидан,
Жулдур либосда одам бўлгани кўп яхшироқ.

* * *

Минбарнинг пойида турса ҳам эшак,
Тарбия юқмайди, бўлмайди одам.
Тарбия кўрмайин улғайса киши,
Эшак бўлиб қолур юзга кирса ҳам.

* * *

Ховончага дедим: «номинг кўп баланд,
Айт кимдан чекасан бунчалик фарёд!»
Деди: «Не тил билан айтай, эй Саъдий,
Зарбни ўз ёримдан ейман умрбод!»

* * *

Фақат хуш кўнгилдан изла яхшилик
Тинчлик сармоясин изла аввало.
Суст қўлда тез қилич ярақлай олмас,
Бузуқ дилдан чиқмас яхши сўз асло.

* * *

Тинчлик мулки эрур мевадор дарахт,
Мевасига айланг қаноат чандон.
Фақат бир мартаба тотар мевасин,
Дарахтни илдиздан қуритган нодон.

* * *

Одам эрсанг фақат яхшилиқ иста,
Сени фарқ этсинлар токи ҳайвондан.
Ҳайвондан сени ақл ажратиб турсин,
Йўқса у қудратда зўрку инсондан.

* * *

Чархдан нолимагил, фелингдан ноли,
Сендан нола чекар фарзанди одам.
Патинг йўқлигидан оёқ қўлингни,
Аридек бошингга суртмагил сен ҳам.

* * *

Эшитдим дардманд бир бева кампир,
Ерга сажда қилар тилда бир шева:
«Беваларга кимки меҳр қўрғазмас
Ундайлар аёли қолсинлар бева!»

* * *

Беадаблиқда агар машҳур киши,
Хайр кутма ундан ортиқ сен ҳечам.
Сув агар ошса бошингдан — барибир:
Бир қаричми, найза бўйми, минг қадам.

* * *

Дарвеш қоқиб ўтса эшигинг як бор,
Унга эшик кўпдир сен емагил ғам.
Сенга «сир» айтганга ишонаверма,
Сенга айтган айтар бошқаларга ҳам.

* * *

Ақлли кўрса гар нодондан жафо
Қаҳри оловланмас, дилга солмас ғам.
Арзон тош синдирса зар косани гар,
Тош нархи ошмайди, олтин бўлмас кам.

* * *

Фойда бермас улкан аъзолар ҳечам,
Ақлсиз, ҳунарсиз бўлса гар одам.

**Бизниқидан катта ҳўкиз кўзлари,
Узунроғу эшак қулоқлари ҳам.**

* * *

**Аҳду паймон этса дўстлар, ҳеч ғаним қўрқинч эмас,
Шарти дўстлик шул эрур, паймонини бузмайди ёр.
Мингта қил гар айру-айру бўлса, қилча қуввати,
Битта арқонга эшилса, узолмас Исфандиёр.**

* * *

**Самарқандлик этдим мен гумон,
Жайхунга чўкарди бир одам.
Дод солиб, зор йиғлаб бўкирар:
«Оҳ кетди қалпоғим, оҳ саллам!»**

РУБОИЙЛАР

Ваҳ, ваҳ қиёматдир бу тикка қомат,
Сарвда топилмайдур бундай латофат.
Зиёратга борма қабристон томон,
Қабр аҳли бошига солма қиёмат.

Дўстлик аҳдин шикаст айлаган ул ёр,
Этагим қўлидан қўймади зинҳор.
Кета туриб деди: «Гар тушда кўрсанг,
Бил фақат тушингда мен билан сен бор».

Дерлар: бу дўстни қўй, феъли кўп ёмон,
Яхшиликдан устун ёмони чандон.
Худо ҳаққи бизнинг орадан кетинг,
Дўстдан келса яхши ҳар не, ҳар қачон.

Тун чўкдими, кўнглим сенга орзуманд,
Халқумга келган жон хаёлингга банд.
Сен бошқа кимсани хуш кўрганда ҳам,
Аҳдимдан қайтмасман, йўқ сенга монанд.

Бир кун дединг: «Кечин қилғум сени шод,
Ҳижроним ғамидан айлагум озод»
Нечалаб кечалар ўтди ул кундан,
Ваъдангни бирор бор айламадинг ёд.

Уйламаки, кимнинг иши бўлса банд,
Фарёду ноласи осмонга пайванд.

Кўпларнинг лабида кулгуси чақмоқ,
Дилда раъд олови бўлса ҳам гарчанд.

Сен нима кийсанг ҳам зебо бўлади,
Бўз кийсанг ҳам атлас, дебо бўлади.
Ким юзингга бир бор назар ташласа,
Дилда сабри тугаб адо бўлади.

Кўзим юмолмайман тонггача ётиб,
Барча уйқуда мен хаёлга ботиб.
Қўлинг-ла қоним тўк, бергумдир жоним,
Мақсудим этагин қўлимда тутиб.

Сен қучоқда бўлган кечамдир кундуз,
Сенинг билан ўтган кунимдир наврўз.
Кечаги кун ўтди эртани дема,
Ҳаётнинг ҳосили бугун, шу чин сўз.

Қомат андозасин сарв сендан олмиш,
Денгизда марварид тишингдан қолмиш.
Қайда бир гунафша кўрсам мен дейман:
Соч толанг учириб бод бунда солмиш.

Дерлар: «Обу-ҳаво баҳор билан хуш,
Гул иси, қуш куйи гулзор билан хуш.
Муסיқа овози гулёр билан хуш,
Эй беҳабар! Булар дилдор билан хуш.

Эй дил, томиримда қондек югурган,
Сендан не келса ҳам бошга хуш экан.
Эй булбул, бунчалик барвақт уйғондинг,
Мен мижжа қоқмадим дўст ғами билан.

Зулм дилу даст қувватин тамом олиб
кетеди,
Одил замонадан яхши бир ном олиб
кетеди.

Сийәсатли бўла олсанг мамлакат оласан,
Бўлолмасанг бошқа бир бадном олиб
кетади.

Майдан ҳосил бўлур қувноқлик, мардлик,
Гиёдан қуруқлик, совуқлик-сардлик.
Ёпишгил оқ юзу, қизил бодага,
Гиёвонлик юзга келтирар зардлик.

Билдингми нечун тилга дил рози чиқди,
Дил қуши ич-ичдан парвози чиқди.
Мендан ажабланма, ҳовончага боқ,
Ёрдан жафо кўргач овози чиқди.

Гул вақти, хуррамлик хуш они келди,
Биз учун заифлик баёни келди.
Меҳримиздан дили исимай кетди,
Совуқ тушди меҳр замони келди.

«МУФРАДОТ»ДАН

Арабларда бир сўз бордир яхши боқ,
Одобсиз боладан йўғи яхшироқ.

Яхшилиқ ёрдамин яхшиларга қил,
Яхшига яхшилиқ яхши — бунн бил.

Нокас мол йиғишда ўғлондан ўтар,
Ит ҳам ов қилишда инсондан ўтар.

Қабул ўлмаса насиҳат айтувчига не ташвиш,
Нома рад бўлса агар недур элчини койиш.

Ҳамма олам йўл-йўриқ кўрсата олсанг йўлин,
Ҳаммаёқ ўнқир-чўнқир тута олмасанг қўлин.

Ниҳолин ўсдирар дарахт кўп замон,
Бир зумда кўпариб ташлайди бўрон.

Давлатинг борида ишинг сол йўлга,
Утиб кетажакдир у қўлдан қўлга.

Биров дўстлар билан ишрат қиларкан эртадан то кеч,
Куну тун тинчимас заҳматкаш аҳволин билурми ҳеч!

Дунёда қилаверма ҳар нарсага эътибор,
Йўқлиққа мойил эрур ҳар неки оламда бор.

Тиш бўлмаса ҳам бор емоққа имкон,
Зўр мусибатдир гар бўлмаса нон.

Ким дўстлар дилини тирналар экан,
Иттифоқ йўлига экади тикан.

Дилни агар ёлғон холи этса шод,
Ташвиш солган ростдан сөз, дер одамзод.

Кўп кўринар чодир ичра қомати жононаси,
Очиб боқсанг қариликда оналарнинг онаси.

Бўри улоқчани олиб боради,
Бир кун шер ҳам унинг қорнин ёради.

Қуш борар ҳар жойга агар дона бор,
Донаси йўқ жойда қушга-да на бор!

Товозу барчага хуш ёқар бир мол,
Аммо ҳар нокасга қилмай қўяқол.

Севинма душманам олмиш деб ажал,
Бир куни сенга ҳам гал келади, гал.

Йиқилганга зулм қилмас кимда агар бўлса хуш,
Чумолининг донин тортиб олади энг тубан қуш,

Кимнинг назарида инсон эрса хор,
Унинг улуғлиғи тўрмайди пойдор.

Икки ошиқ қўшилса равшан ўтар кун,
Жуфт қаланса ловуллаб ёнади ўтин.

Тирикка ўлик қилур насихат бирам,
Тингла қулоғингга хуш ёқмаса ҳам.

Калтафаҳм ейди фақат ўз ғамин,
Соҳиб дил ўзгалар ғамин ер тағин.

Тиғ билан забт этсанг гар бутун олам,
На фойда, кетурсан дилингда алам.

Умрингни бой берма чекиб надомат,
Фурсат ғанимат бил, фурсат ғанимат.

Камчилик, афзаллик бир эмас, лекин,
Одамда иккисин топмоқ ҳам мумкин.

Овламоқ учун бир кўнгилни нуқул,
Бошқасига озор бермоқ номаъқул.

Дардинг ёвга айтма ҳеч сирдош бўлиб,
У «лоҳовла» ўқир севинчга тўлиб.

Яхшиликка яхшилик келгай, қил имкон борича,
Не мукофотдир ёмонга билсин у ўз холича.

Сўзла жавобига чидолсанг ўзинг,
Арпа экиб буғдой кўрмагай кўзинг.

Мардлик билак зўри қиличбозликмас,
Мард имкон бўлса ҳам золимлик қилмас.

Нафсинг ором топса бирдак қасру сарой ё бир ғор,
Уйқинг келса тахт устими ё девор сояси бор.

Ҳаддидан ортиқ ловуллаган шам,
Куйдирмоғи мумкин хонумонинг ҳам.

Мардлик ва барнолик қайда эй, инсон!
Марддир нафсин мағлуб этолса осон.

«КАРИМА» ДАН

Бу чархи фалакнинг қараб пардасин,
Назар айла юлдузлари тўдасин.
Бири посбону бири подшоҳ,
Адл дер бири-ю, бири тожхоҳ.
Бири дардманду бири шодмон,
Бири ғамгин афғор, бири комрон.
Бири бўйрада, пар тўшакда бири,
Палосда бири-ю, ипакда бири.
Бири бенаво-ю, бири молдор,
Бири сербало-ю, бири бахтиёр...
Бири кўп саломат, бири нотавон,
Бири кекса чолу бири навқирон.
Бири яхши хулқу бири яхши зод.
Бирининг қилмиши фисқила фасод...
Бири неъмат ичра, бирига азоб,
Бирига машаққат; бири комёб.
Биридир буюклик элида амир,
Бири ходисотнинг қўлида асир.
Бири жонга роҳат гулистон аро,
Бири ранжу меҳнат билан доимо.
Чечакдек қулар шодлигидан бири,
Бирин кўнгли синган, сўлиқ хотири...
Чарақлар бирин шодлик юлдузи,
Қаро тун кабидир бирин кундузи...

ҲИКМАТЛАР

Икки киши орасига ўт ташлар кези
Бу ўртада ақлсизнинг кўяди ўзи.

Кимда йўқтур ақлу ҳиммат, тадбир, рўй,
Тўғриси мардумдан холий бу сарой.

Бир кесакдан лойқамас азим дарё,
Ариқча экан-ку, зудранж бу доно.

Доно киши вужуди мисоли зару тилло,
Ҳар қаерга борса ҳам қиммати тушмас
асло.

Чумоли ёз бўйи йиғар емак-дон,
Токи, қишда уйи бўлсин фаровон.

Ҳаракат бўлмаса бўшаб кишани,
Орзуга етолмас полвонлар тани.

Ҳар ишдаким инсон кўрсатур ҳиммат,
Тикан ҳам гулдаста бўлур оқибат.

Чин азму ҳаракат қилмай муттасил,
Ҳеч кимса муроди бўлмади ҳосил.

Эрта кун арпага зор бўлмай десанг,
Букун эк, шоядки, бугдой нон есанг.

Машаққат чекмаган топмас хазина,
Тун ортидан кундуз келар ҳамиша.

Бўлса бир ҳунаринг агар юз айбинг,
Дўст наздида ҳунар ёпар юз айбинг.

Бир ҳунар эгаси бўлса одам гар,
У эмас кўрсатур ўзин шу ҳунар.

Баний одам илмдин топмиш камол,
Бекор бунда мансабу бойлик ва мол.

Бор нарсангни бериб, бамаънилик ол,
Барчаси кетса ҳам шу абад қолур.

Истар эсанг отангдан мерос,
Боғла отанг илмига ихлос.

Устод суҳбати — жон озуғидир.

Шикорда тарбият топаркан фарзанд,
Тап тортмас дуч келса жангга ҳам ҳарчанд.

Билим мезонида сўзинг ўлчаб ол,
Илмсиз гап бари шамолдир, шамол.

Ҳарчанд ўқибсан — билимдонсан,
Агар амал қилмадинг, нодонсан.

Устига китоб ортилган эшак,
На олим ва на донодир бешак.

Нодон қулоғига панд, худди қафасда шамол,
Оламнинг насиҳати ғалвирдаги сув мисол.

Қўлингдан келса ширин қил ўзгалар оғзин ҳамон,
Оғзига мушт туширишни этмагил мардлик гумон.

Сувори жанг маҳали кўрсатаркан орқасин,
Ўзин эмас, ўлдирар ботирларнинг қанчасин.

Қачон охирга отам ўмри етди,
Насихат сўзни менга айта кетди:
Дедиким, шаҳват ўтдир, айла парҳез,
Ўзингга дўзах ўтин айлама тез.
Ул ўт куйдирса бўлғай тоқатинг тоқ,
Сабрдан сув уриб маҳв айла ёш чоқ.

Тушундим, падаринг экан кўп фозил,
Отанг камолидан сенга не ҳосил!

Ҳамма инсонлар ҳам одамга фарзанд.
Бири яхши, бири ёмонликка банд.
Бирисидан топмас чумоли озор,
Бирисида итдан камроқ номус ор.

Бирлашса чумоли иттифоқ бўлиб,
Арслон терисин олажак шилиб.

Дўстлик садоқатга белингни боғла,
Кина-маломатдан тилингни боғла.

Бу бўстонда дўстлар этмаса кўмак,
Насиб бўлмас мақсад гулини термак.

Кимки ўз аҳлига эмас вафодор,
У на донишманд, на дўстга фидокор.

Дўстинг бўлса душман билан ҳамнишин,
Ундан қўл ювмоқни оқиллик дегин.

Дўст олдида бандда бўлса ҳам оёқ,
Ўзга билан гул сайридан яхшироқ.

Завқи жаҳондин йироқ дўстдан айру яшамоқ,
Ниҳон ўтда қолмишдир дуд ичра бошим бу чоқ.

Дўст суҳбатидан дилим сиқилди,
Бадфеълим алар ҳасан қилурлар.
Айбимни ҳунар — камол деб онглаб,
Хорамни гулу суман қилурлар.

Оҳ, қайда ҳаёни билмаган ёв,
Айбимни юзимга фан қилурлар.

Пиёдадан бўлмас отлиқ хабари,
У оҳиста борар, пиёда чопиб.

Тез тугалмайдир қадимий ошнолар суҳбати,
Сувни гар минг пора қилсанг ҳам қўшилгай оқибат.

Оқса ҳам минг турли мева, нозу неъмат шарбати,
Фойдада афзалдир ундан дўстларнинг суҳбати.

Тавозедан эрур дўстлик мояси,
Ундан олийнишон бўлур пояси.

Гар душман неча бор бўлса ҳамки дўст,
Дўстлар ҳисобига қўшмайди оқил.

Дўст кўнглин овлаш учун бирма-бир,
Отанг боғини сотсанг ҳам арзир.

Яхши дўст айбингни мисоли кўзгу
Рўбарў ўзинга очиқ айтади.

Ёмони — тароқдек минг тили билан,
Сочдан сочга иғво қилиб қайтади.

Айбимни ҳунар тушунса дўст — ёр,
Дўстлик нимадир, тушунмас зинҳор,

Нолойиқ ишим ошиб, бу дўстлик
Ҳаддидан ўтиб, бўлурман ағёр.

Ёр улдир кўнса гар ёр жафосига,
Орзусин кўндирса ёр ризосига.

Доно душман баланд кўтарар чандон,
Ерга урар сени дўст бўлса нодон.

Йўлингда чуқурни кўрсатган инсон,
Наздимда ҳақиқий дўстинг, бегумон.

Тинч битар ишга ҳам қилаверса жанг,
Демак ул одамнинг ақлин босмиш занг.

Филдек зўр бўлсангу шердек уришқоқ,
Наздимда жангдан сулҳ минг бор

афзалроқ.

Сулҳ истар кишининг кўнглин синдирма,
Сулҳ эшигин қоқса, сен жанг қидирма.

Гар иш ақлу тадбир билан ҳал бўлур,
Яраш ёв билан, жангдан афзал эрур...
Урушни бурун бошлаган чоқда ёв,
Гуноҳкор ўзи, қир уни беаёв.

Сен ўлдирмасанг ёвни жангда дадил,
Сени ўлдирар у, буни яхши бил.

Истасанг дарддин дилинг озодлигин,
Ўйла ўзгалар дилин ободлигин.

Мол-дунё кўлга киргизмоқ ҳунармас
Кўлингдан келса гар бир дилни овла.

Ёмонга яхшилик қилмоқ ёмондир,
Буни яхши билар ақли расолар.
Бўрига яхшилик — қўйлар бошига
Кетургай қанчадан қанча балолар.

Карам дастурхонин ким ёзди, эй дил,
Карам оламида номдор, билгил.

Гар иш битса лутфу яхшилик билан,
На ҳожат жанжалу ур-сур қилишдан.

Агар дур бўлсайди ҳар қатра шабнам,
Дурга тўлар эди мунчоқ бозор ҳам.

Яхшилар кетидан агар чопарсан,
Истагинг, бахтингни шунда топарсан.

**Олийҳиммат қўлида молу дунё турмас, у—
Ошиқ дилида чидам, ёки ғалвирдаги сув.**

**Мулойимлик билан юрмаса иши,
Ночор дағалликка киришар киши.**

**Кимки кечирмаса ўзини ўзи,
Кечирмас ўзга ҳам келганда кези.**

**Яхшига яхши бўл, ёмонга ёмон,
Гулларга гул бўлгин, тиконга тикон.**

**Менингсиз авжга минса ишлари бас,
Бирор сўз айтмагим анга ярашмас.**

**Чу кўрсам кўр киши олинда чоҳдир,
Утирсам индамай катта гуноҳдир.**

**Ёмонликни кўрмасанг ўзингга раво
Бировга ҳам уни қилма, биродар.
Агарда ўз онанг иззатин қилсанг,
Қил менинг онамни сўкишдан ҳазар,**

**Ҳар кимки сендин қўрқувда бўлса,
Ундан тинчлик кутиб бўлмағил ғофил.
Чаён санчар экан одамга нишин,
Кўпинча қўрқувдан санчар, яхши бил.**

**Ҳар жойда ёмонлик ўргатар ёмон,
Хас-чўпга ёпишар гарқ бўлган инсон.
Ёмон кишиларга ҳамроҳ бўлмағил,
Қорасин юқтирар мисоли қозон.**

**Нокасга қувват берма ошади сурбетлиги,
Бўри тиши қанча тез — шунча қонхўрдир
ёвуз!**

**Ишонма ёмон қилса ширин мақол,
Асалга заҳар қотмоғи эҳтимол.**

Бемурувват, хунук арига айтғил:
Асал бермасанг ҳам нишингни санчма!

Ёмон-ла ўтирма, ёмон суҳбати —
Таъбингни кир қилур, поклик офати.

Ёмон билан ўтирган инсон,
Бир яхшилик кўрмас ҳеч қачон.

Устдан кўринганчамас ҳар нарсанинг ичи
ҳам,
Баъзи ширин нарсанинг ўртасида захри
жам.

Ит аъло эрур мардумозордан,
Кишиларни қийновчи маккордан.

Мардумозордан бадбахтроқ ким бор!
Мусибатда қолса, ким бўлади ер!

Ким меҳр кўргазди йиртқич бўрига,
Ситам-ла шўр қўшди қўйнинг шўрига.

Мазлум озорига мойил бўлмағил,
Халқ дили дудидан ғофил бўлмағил.

Раҳмдиллик одамда олий хулқ, аммо,
Дилозор ярасига қўймағил малҳам.
Айлама раҳм—шафқат илон хайлига,
Бу ишдан озор топур фарзанди одам.

Маъшуқа висоли бўларкан йироқ,
Лозим дийдорига яхшилаб тўймоқ.

Ростликдан бош тортмас ҳеч доно инсон,
Ростликдан одамга келур ардоқ — шон.

Дил, агар ростликни этсанг ихтиёр,
Дунё халқи сенга бўлур дўсту ёр.
Сен пок бўлу ҳеч кимсадан қўрқма

биродар,
Кир либосин тошга уриб, ювар кирчилар.

Покиза бўлмаса кимнинг қилмиши,
Ҳикмат сўзи билан тузалмас иши.
Нур ёғар насиҳат сўзламаса ҳам
Туриши ибратдир покиза киши.

Қошнинг ростлиги эгрилигидир.

Жаҳонда тўғрилиқдан яхши иш йўқ,
Тўғрилиқ гулида тикану ниш йўқ.

Кимнинг пок бўлса ҳисоби,
Қўрқитолмас уни ҳисоб-китоби.

Эй биродар, ёлғон гапирма зинҳор,
Ёлғончи бўлур хору безътибор.

Ёлғон бевиқор қилур одамни,
Ёлғон шармисор қилур одамни.

Ёлғончидан ордир оқиллар иши,
Ёлғончини одам демас ҳеч киши.

Шодликнинг шеваси карамдир, карам,
Ҳаётнинг меваси карамдир, карам.

Одам тани жон билан шарафлидир ягона,
Зебо кийим эмасдир инсонликдан нишона.

Нодонлардек юзлаб сўзни қилма қатор,
Донолардек бир сўз дегил лек, маънодор.

Кўп ваҳима сўзлар ёлғончи газоф,
Танбур боши бўш-да, уради кўп лоф.

Аввал ўйлангиз, сўнгра сўйлангиз
Девордин аввал қўйилур негиз.

Нечун сўзлай, сўзламаган яхши он,
Оғизда тил бошга эрур посбон.

Қаргаб ўйлама, олқиш оласан,
Нимаики эксанг шуни ўрасан.

Тилига ўтказолмас эрса ҳукмин,
Утирсин гунгу лол бурчақда мискин.
Қаноат яхшидир кеча-кундузи,
Қанотпешанинг ёруғ юлдузи.
Қаноатни қўлга киритолсанг, э дил,
Ором дунёсида ўзинг сарвар бил.
Айём гардишидан кўп бўлма диққат,
Сабр ўзи аччиғу меваси лаззат.
Айб излаш бўларкан табиати, бас,
Товус оёғидан ўзгасин кўрмас
Ақилли бўлади жаҳонгашта ҳўп,
У совуқ-иссиқни тотиб кўрмиш кўп.
Тунда йўл юрмасанг, билғил,
Кундўз босолмассан мазғил.
Дўкону ўйингдан чиқолмай бир он,
Ҳаргиз эй хом одам, бўлмадинг инсон.
Чиқиб энди сен ҳам кезғил жаҳонни,
Бўшаб қолмасидан сендан бу жаҳон.
Бир кун ночор йиқилмоғингни билсанг,
Ўтирма кўп баланд, пастроқ ўтир сал.
Учиб отдан бўйин, бел синганидан,
Пиёда юрганинг афзал, минг афзал.
Манманлик кибру ҳаво қилмасин бошингни банд,
Баланд бўлмак истасанг, тутмагин ўзни баланд.
Гадога бир дирам кумуш бўлса бас,
Сулаймон Ажамнинг мулкига тўймас.
Очофат аҳлига раҳм этма зинҳор,
Очофату мечкай одам доим хор.
Оч ичакни тўйғизар битта ноннинг овқати,
Оч кўзни тўйдиролмас бутун олам неъмат.
Ўтиргил очу бечора, яланғоч,
Вале нокасга асло бўлма муҳтож.

Бошқалар молига кўнгил қўймагил,
Сўнгра кўнгил узмоқ жуда ҳам мушкул.

Тама аҳлин кўзи дунё молига
Тўймас, тўлмагандек шабнамга қудуқ.

Кимнинг жойи бўлмаса, бутун шаҳар жойидир,
Дарвеш қайда тўхтаса, тунда шу саройидир.

Ваҳшат билан кўкрак керган йўлбарс ҳам,
Сичқондек қопқонга тушар ем излаб.

Эй ғофил, кўп ўйлаб фойда-ю, мол,
Умринг сармоясин айлама поймол.

Бино асосидан асли вайрондир,
Хўжанинг ташвиши нақши айвондир.

Ер юзининг неъматин оч кўзни тўйдиролмас,
Хирмон-хирмон дон галвир кўзларин тўлдиролмас.

Кўринса кимнинг кўзига душман,
Улдирмас экан, ўзига душман!

Май ичишар ёноқ бўлсин деб зебо,
Охири юзни у қилар қаҳрабо.

Асали арзимас ниши захрига.

Халққа тарки дунё қил, деб ўргатар,
Лекин ўзлари-чи, дону пул йиғар.

Камичга ўт қўйсанг, ёқиб қоч йироқ,
Тўқайга ўт кетса ёнар ҳўл-қурғоқ,

Ярашган ишни қил, қўлдан келганини эмас.
Ҳар кудуққа гар оби ҳайвон тўлур,
Ани топмак барчага осон бўлур.

Ташна одам кўзин гар босса уйқу.
Тушига киради бутун олам сув.

Тани тупроқдаю, дил бўлса уйғоқ,
Тирик мурдадилдан ўша яхшироқ,

Хўкизлар гуноҳ қилса ҳар қачон,
Пода соҳиби тўлайди товон.

Ҳар бир тош бўлганда лаъли бадахшон,
Лаъл ҳам тош каби бўларди арзон.

Чопқир отлар кўпи йўлда ўлиб кетди,
Оқсоқ эшак манзилига бориб етди.

Аҳмоққа мақтов ёқади.

Ташида йўқ айб оти,
Ичида йўқ ғийбати.

Нокасга йўл кўргазмоқ —
Кўрга чироқ тутмоқдир.

Сен чироқни кўролмасанг,
Чироқ билан на кўрасан!

Табибнинг ўз юзи бўлса заъфарон,
Қизил юзга ундан излама дармон.

Беодобга насиҳат,
Шўр ерга дон экмақдир.

ТАРЖИМОНДАН

Мисли ерман, дейди, камтарин шоир.
Унинг бу сўзидан уқдим ажиб сир:
Халқ ҳикматларин у ёмғирдек шимиб,
Сўнг зилол чашмадек қайтарар бир-бир.

МУНДАРИЖА

«БЎСТОН»ДАН

ДЕБОЧАДАН	5
I бобдан	
АДЛУ ИНСОФ ХУСУСИДА	7
II бобдан	
ХАЙРУ ЭҲСОН ХУСУСИДА	22
III бобдан	
ИШҚУ МУҲАББАТ ХУСУСИДА	34
IV бобдан	
ТАВОЗЕ ВА КАМТАРЛИК ХУСУСИДА	44
V бобдан	
РОЗИЛИК ВА МАМНУНЛИК ХУСУСИДА	55
VI бобдан	
САБРУ ҚАНОАТ ХУСУСИДА	62
VII бобдан	
ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ХУСУСИДА	66
VIII бобдан	
ШУКРУ ОМОНЛИК ХУСУСИДА	77
IX бобдан	
УЗРУ ТАВБА ХУСУСИДА	80

«ГУЛИСТОН»ДАН

ШЕЪРИЙ ПАРЧАЛАР	92
---------------------------	----

ДЕВОНЛАРДАН

ҲАЗАЛЛАР	131
БАҲОР ВАСФИ (қасидадан)	139
ТАРЖЕЪБАНД	141
«СОҲИБИЯ»ДАН	146
РУБОИЙЛАР	149
«МУФРАДОТ»ДАН	152
«КАРИМА»ДАН	155
ҲИКМАТЛАР	156

На узбекском языке
СААДИ ШИРАЗИ

Избранное
Перевод с фарси

Издательство ЦК КП Узбекистана
Ташкент — 1976.

Техредактор Г. Ломивороцова
Корректор Ж. Абубакиров

Теришга берилди 6/II-76 й. Босишга рухсат этилди
8/XII-76 й. Қоғоз формати $70 \times 90^{1/32}$. Босма листи 5,69.
Шартли босма листи 6,66. Нашриёт ҳисоб листи 6.26.
Тиражи 150000. Нашр № 143. Заказ № 319.
Ваҳоси силлиқ ялтироқ қоғозда босилгани — 1 сўм
45 тийин, 1-қоғозда босилгани — 1 сўм 23 тийин.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг
Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмаҳонаси.
Тошкент, «Правда Востока» кўчаси, 26-уй.